

Izdavač:
EVROPSKI DEFENDOLOGIJA CENTAR
*za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna,
sociološka i kriminološka istraživanja, Banja Luka*

Za izdavača:
prof. dr Duško Vejnović

Recenzenti:
*prof. dr Miodrag Jovanović
dr Velibor Lalić*

Glavni i odgovorni urednik:
prof. dr Duško Vejnović

Lektor:
Lidija Stanojevska

Grafička priprema:
Vedran Čičić

Štampa:
Grafopapir, Banja Luka

Za štampariju:
Petar Vukelić, dipl.ing.

Tiraž:
200 primjeraka

Lidija Nikolić-Novaković

FORENZIČKA LINGVISTIKA
Primena metoda forenzičke lingvistike u
kriminalističkim istragama pretnje

Banjaluka, 2017.

*Ljudima koji su doprineli nastanku ove knjige,
svojim roditeljima Mili i Slavku;
Željku Stanojeviću;
Kejt Stori-Vajt i Lariju Frenču;
Miodragu Jovanoviću i Veliboru Laliću.
Svima njima neizmerno sam zahvalna.*

Predgovor

Forenzička lingvistika, nova grana forenzičkih nauka, u svetu se skoro pedeset godina primenjuje u kriminalističkim istragama i sudskim postupcima u rešavanju raznih krivičnih dela i građanskih sporova. Budući da je reč o jednoj mladoj disciplini koja nije razvijena na našim prostorima, cilj ove knjige je da ukaže naučno-stručnoj javnosti na njenu široku praktičnu primenu u kriminalističkim istragama.

U knjizi je detaljno opisana primena metoda forenzičke lingvistike u kriminalističkim istragama, sa težištem na kriminalističke istrage pretnji, odnosno pragmatičku analizu verbalnih i pisanih pretnji i procenu rizika u cilju sprečavanja budućeg krivičnog dela (realizacije radnje kojom se preti) ili rasvetljavanja samog krivičnog dela ugrožavanja lične sigurnosti. Govorni čin pretnje je izabran za analizu zbog nedovoljne istraženosti tog fenomena u našoj literaturi, te činjenice da se radi o kriminalnoj radnji koju ljudi ne izvode upotrebom oružja ili fizičke sile, već isključivo upotrebom jezika, koju je američki lingvista Rodžer Šaj nazvao *language crime*. Knjiga, između ostalog, ispituje neke od asimetrija između govornog čina pretnje i drugih govornih činova, kao što su savetovanje i upozorenje, procenjuje njihovu stvarnost, značaj i razlike koje očigledno postoje. Korišćeno je mnogo modela za evaluaciju pretnje, odnosno diferenciranje pretnje od „nepretnje”, od kojih su najvažniji: nužni uslovi za postojanje pretnje koje je postulirao lingvista Brus Frejzera, Jamanakina pravila za utvrđivanje indirektno pretnje, a u nekim

instancama i Serlov model za uspešno izvođenje obećanja i upozorenja.

Prvi deo je najobimniji i u njemu se govori o nastanku i razvoju forenzičke lingvistike, o njenim metodama, oblastima u kojim se primenjuje i statusu kao naučne discipline. Govori se o istorijskom razvoju pragmatike, predmetu pragmatičkih istraživanja i, najvažnije, govornom činu pretnje.

U drugom delu razmatra se pojam kriminalistika, a forenzička lingvistika se posmatra kao grana kriminalistike, koja se bavi analizom jezičkog traga u obliku govornog i pisanog jezika, dok treći deo predstavlja istorijat i definisanje samog pojma pretnja, pošto u domaćoj literaturi ne postoji iscrpan pregled istraživanja pretnje kao fenomena niti relevantnog spiska literature o pretnjama. Dat je pregled prvih podela pretnji i izvršena klasifikacija prema stepenu rizika izvršenja pretnji.

U četvrtom delu opisane su metode forenzičke lingvistike, koje se primenjuju u kriminalističkim istragama u svetu, kao što su: analiza glasovnih otisaka, pripisivanje autorstva, pripisivanje autorstva indirektnim sredstvima, profilisanje autora, analiza iskaza, analiza priznanja i analiza diskursa.

Peto poglavlje detaljnije razmatra metode forenzičke lingvistike u utvrđivanju pretnje, preciznije pragmatičku analizu pretnje, pri čemu se predstavljanjem konkretnih slučajeva utvrđuje razlika između pretnje i sarkastičnog komentara, namernog i protumačenog značenja; utvrđuju se karakteristike indirektno pretnje, prepoznaje značaj upotrebe potencijala, futura I i pogodbenih rečenica u prepoznavanju ozbiljne i neozbiljne pretnje.

Knjiga je pionirsko delo, načeta su mnoga pitanja, ali i ponuđena neka rešenja. Spisak potencijalnih korisnika nije konačan. Osim za službenike policije koji su uključeni u kriminalističke istrage pretnji knjiga će biti od koristi i pravnicima, lin-

gvistima, ali i sociolozima i psiholozima i svima koji se zanimaju za jezik.

Zahvaljujem se dr Draganu Manojloviću i dr Vojislavu Joviću, koji su svojim stručnim savetima i znanjem doprineli oblikovanju poglavlja o kriminalistici.

U Banjaluci, 9. januar 2017.

Lidija Nikolić-Novaković

Uvodna razmatranja

Definisanje predmeta istraživanja

Ekspanzija novih formi pretnji i njenih struktura kao oblika kriminalne delatnosti, pre svega, nesporna je činjenica u savremenom društvu. Njene manifestacije postale su vidljiv fenomen, a operacije novih pojava oblika proširile su se preko ranije neprelaznih granica – fizičkim migracijama i još značajnije i evidentnije, kretanjima ideja i informacija. S jedne strane, pretnje kao vid kriminalne delatnosti poprimaju oblike organizovane kriminalne delatnosti, kao i organizovanog kriminala, a sa druge strane, sve uočljivije potkopavaju institucije sistema i ugrožavaju princip vladavine prava.

Pretnja, kao negativna društvena pojava i kriminalna delatnost u kriminalističkom, krivičnopravnom i građanskopravnom aspektu, je neizostavni pratilac svakog društva, kroz sve epohe njegovog razvoja. Zbog opasnosti po društva i države i štetnosti po njihovu imovinu, društvo je zabranilo i sankcionisalo oblike ugrožavanja koji se smatraju kriminalom. Novim načinima izvršenja krivičnih dela izvršiocima su pokušavali da izbegnu svoje otkrivanje, a iznalaženjem novih oblika i sadržaja želeli su da ostvare svoj cilj na način koji prethodno nije zabranjen zakonom. Kada je iscrpljena mogućnost za iznalaženje novih oblika i sadržaja (država je sankcionisala gotovo sve moguće oblike pretnje od strane čoveka), izvršiocima je jedino ostalo da korišćenjem novih metoda (načina, sredstava i oblika) zaštite sebe i svoju organizaciju u realizaciji svojih ciljeva. To je, izme-

đu ostalog, doprinelo nastanku discipline kao što je forenzička lingvistika, kao odgovor za prepoznavanje i razumevanje pretnje i put do istine kojim se do sada nije išlo.

Pretnja nije savremeni fenomen, već fenomen koji prati razvoj društava od njegovog nastanka do danas. Ovaj fenomen je prisutan u kriminalističkoj, pravnoj i bezbednosnoj problematici svih zemalja. Ovakve pojave nisu zaobišle ni našu zemlju. Naime, prostor Republike Srbije je zbog svog geografskog položaja i međunarodnih (drumskih, železničkih, vazduhoplovnih, rečnih) puteva koji prolaze preko njene teritorije ili teritorija njenih suseda, stalnih društvenih promena u zemlji, stanovništva heterogenog sastava, oduvek bio pogodan za upućivanje pretnji radi ostvarivanja raznih ciljeva.

Pretnja se u kriminalističkom i pravnom smislu odlikuje određenim specifičnostima koje nisu karakteristične i tipične za druge pojavne oblike kriminala. Te specifičnosti se odnose na: uzroke i uslove koji dovode do njenog nastanka i razvoja, povezanost sa drugim vidovima i oblicima ugrožavanja (pretežno sa opštim, političkim i privrednim kriminalitetom), što sve skupa doprinosi kompleksnosti ove pojave. Jedan od problema vezanih za razumevanje pretnje jeste i nepostojanje jedinstvene definicije i shvatanja ove pojave u zakonskim aktima, teoriji i praksi pravnih i kriminalističkih nauka. Teorije različitih nauka i naučnih disciplina imale su sopstvene pristupe definisanju pretnje, kao fenomena u krivičnopravnom, građanskopravnom i kriminalističko-policijskom korpusu nauka, koje su i pored velikih sličnosti, ipak različite, ali često nedovoljne da bi se u potpunosti sagledao ovaj fenomen. Za sagledavanje fenomena pretnje sa pravnog i kriminalističkog aspekta otkrivanja, dokazivanja i kažnjavanja, neophodan je multidisciplinarni pristup.

Prepoznavanje pretnje je veoma složeno. Ono se ogleda u proaktivnom i reaktivnom delovanju konvencionalnih i nekon-

vencionalnih subjekata nacionalnog sistema bezbednosti, na nacionalnom i nadnacionalnom nivou, odnosno posredstvom mehanizama međunarodne saradnje više zemalja. Ovo istraživanje obuhvata mogućnosti otkrivanja i dokazivanja pretnje primenom metoda forenzičke lingvistike.

Posmatrano kroz prizmu društvene stvarnosti, pretnja je činjenica u ispoljavanju kriminaliteta sa svojom specifičnom pojedinačnom i kolektivnom štetnošću, pa stoga i posebna kategorija u kriminalističkom i pravnom smislu, koja nužno mora da ima i određene osobenosti. U knjizi se nećemo upuštati u veoma složena pitanja sa sociološkog i kriminološkog aspekta, koja obuhvataju čitav niz takođe bitnih i veoma složenih multidisciplinarnih aspekata. Ukoliko bismo pokušali da osvetlimo sve aspekte datog problema, tj. da odgovorimo na sva pitanja, izašli bismo iz okvira istraživanja.

U postojećim forenzičkolingvističkim istraživanjima u svetskoj nauci i praksi, pretnja je posebna tema, zbog svog potencijala da se brzo razvija i radikalno ugrozi građane i institucije države u organizacionom smislu. U uslovima odsustva elementarnih moralnih normi i zanemarivanja ljudskih vrednosti, ekonomske krize u kojoj se nalazimo, ljudi svoju životnu satisfakciju sve više traže i nalaze u obavljanju sumnjivih i zabranjenih poslova.

Fenomen pretnje spada u red trajno aktuelnih kriminalističkih i pravnih problema, kojem se, od pojave društveno negativnog ponašanja do danas, nije u istraživanjima u podjednako meri poklanjala pažnja. Dakle, nalazimo se pred fenomenom koji zahteva nov način razmišljanja i naučnog pristupa istraživanju. Drugim rečima, suptilnost problema pretnje i opasnost posledica, sa aspekta forenzičke lingvistike u kriminalističkoj i pravnoj teoriji i praksi Srbije, moraju se uzeti kao odlučujući za buduće teorijsko i praktično istraživanje.

U periodu intenzivne industrijalizacije, nakon tehnološke revolucije, tehnološke, kulturne i ekonomske veze koje prelaze državne granice, na izvestan način pospešuju razvoj pretnje, kako u kriminalističkom tako i pravnom smislu. Intenzivna društvena pokretljivost, uspostavljanje jedinstvenih to-kova robe i kapitala, globalizacija, neminovno je usloвила da pretnja postane međunarodni fenomen.

Upravo u tom kontekstu, kada smo suočeni sa veoma aktu-elnim problemom, ovo istraživanje predstavlja napor da se si-stemski i kompleksno istraži ovaj društveni fenomen i pojmov-no definišu i predvide mogući metodi primene forenzičke lin-gvistike, sa kriminalističkog i pravnog aspekta, u njegovom pre-poznavanju i dokazivanju. Time bi se formirala jasna slika o tom fenomenu, sa praktičnim ciljem da se shvate njegov obim, kretanje, tendencije, mogućnosti otkrivanja i dokazivanja, te doprinese iznalaženju novih naučnih metoda koji bi u krajnjem doveli do smanjenja opasnosti koju „pretnja“ kao savremeni fe-nomen u savremenom svetu sve više donosi.

Predmet ovog istraživanja je primena metoda forenzičke lingvistike u kriminalističkim istragama pretnje, odnosno prag-matička analiza verbalnih i pisanih pretnji i procena rizika u cilju sprečavanja budućeg krivičnog dela (realizacije radnje ko-jom se preti) ili rasvetljavanja samog krivičnog dela ugrožava-nja lične sigurnosti. Sa forenzičkog i kriminalističkog stanovi-šta, pretnja predstavlja jedan od društveno jako opasnih oblika delovanja, te će kao takava i biti predmet ovog istraživanja. Pre-ciznije, najpre će se definisati pojam pretnje u forenzičkoj lin-gvistici, zatim u kriminalistici i opisati neke karakteristike ove pojave koje je čine kompleksnom, a potom će se metode foren-zičke lingvistike primeniti u analiziranju pretnje. Pri tom će se imati u vidu da svaka delatnost pojedinca ili grupe ne predsta-vlja ujedno i oblik pretnje. Delatnost kriminala, kada istražuje-

mo fenomen pretnje, nužno zahteva multidisciplinarno istraživanje, tako da će ova oblast, osim sa kriminalističkog i pravnog, biti posebno istražena i sa lingvističkog, odnosno pragmatičkog stanovišta.

Sa kriminalističkog aspekta pretnju ćemo istraživati kao pojavu ugrožavanja koja vrši određeni negativni uticaj na građane i države, kao i delovanje organa otkrivanja i progona, koji u svom radu primenjuju metode forenzičke lingvistike, u cilju utvrđivanja prave pretnje i njenih negativnih efekata. To podrazumeva sagledavanje predmeta istraživanja iz dva ugla: prvo, kao pojave ugrožavanja koja proizvodi određene negativne posledice po bezbednost građana, države i društva; i drugo, delovanje metoda forenzičke lingvistike u kriminalističkim istragama i krivičnom gonjenju izvršilaca ove pojave. U okviru istraživanja posebna pažnja biće posvećena: a) metodama forenzičke lingvistike i b) forenzičkim tehnikama lingvističke analize.

Govorni čin pretnje je izabran za analizu zbog nedovoljne istraženosti tog fenomena kod nas, te činjenice da se radi o kriminalnoj radnji koju ljudi ne izvode upotrebom oružja ili fizičke sile, već isključivo upotrebom jezika, koje je američki lingvista Rodžer Šaj nazvao *language crimes*. Naš pristup ispituje neke od asimetrija između govornog čina pretnje i drugih govornih činova, kao što su savetovanje i upozorenje, procenjuje njihovu stvarnost, značaj i razlike koje očigledno postoje. Distinktivne karakteristike govornog čina pretnje opisać će se i tumačiti na osnovu uslova za postojanje direktne pretnje, koje je postulirao lingvista Brus Frejzer, a u nekim instancama i Serlov model za uspešno izvođenje obećanja i upozorenja. Kao uzorak tekstova za analizu, poslužiće nam izjave sakupljene metodom slučajnog uzorka sa domaćih i stranih internet sajtova. Jedna od ideja je i da se na osnovu analize pretećih izjava pokuša verifikovati ute-

meljenost rezultata dosadašnjih istraživanja ove tematike u svetu.

Predmet istraživanja su, prema izloženom, kriminalistički aspekti primene forenzičke lingvistike u analizi pretnje, proceni verovatnoće ostvarivanja opasnosti i otkrivanju potencijalnih izvršilaca u slučaju anonimnih pretnji. Realne dimenzije sadržaja predmeta istraživanja bile bi određene sledećim segmentima: teorijsko određenje pojma forenzička lingvistika; kriminalistički aspekti primene metoda forenzičke lingvistike u analizi pretnje; teorijsko određenje pojma pretnja i prikaz teorijskog aspekta pojma pretnje u svetskoj naučnoj literaturi. Istraživanje se prvenstveno odnosi na prostore Engleske i Amerike, za koje postoje pisani izvori o primeni metoda forenzičke lingvistike u otkrivanju i dokazivanju pretnje, te će najveći broj parametara poticati iz tih zemalja.

Teorijski okvir istraživanja

U poslednje dve decenije lingvisti su značajno počeli da se zanimaju za upotrebu jezika u kriminalističkim istragama i sudnici (jezik koji upotrebljavaju: osumnjičeni, sudije, branioci, tužioci, svedoci u sudskim postupcima, osuđeni i dr.) – jezik samih zakona, jezik u građanskim parnicama, jezik manjina, forenzičko tumačenje i pisano prevođenje i, naravno, jezik upotrebljen u krivičnim slučajevima. Ova pitanja i probleme u okviru kriminalističkih istraga u savremenom naučnom pristupu u svetu proučava forenzička lingvistika, grana primenjene lingvistike, koja se u svetu već skoro pedeset godina primenjuje u kriminalističkim istragama i sudskim postupcima u cilju rešavanja raznih krivičnih dela i građanskih sporova.

Pitanjem pretnji do sada su se uglavnom bavili pravnici i kriminalisti iz dva razumljiva razloga. Prvo, pretnja je ključni pojam jer je krivično delo samo po sebi i glavni element u drugim krivičnim delima kao što su iznude, silovanje, otmice i ubistva. Drugo, pretnje često postaju predmet pravnih sporova kada se izjava neke osobe protumači kao pretnja, a u stvari je bila namerena kao upozorenje, obećanje ili nešto sasvim treće.

Za potrebe ovog istraživanja, na osnovu poznatih pristupa u definisanju ovog fenomena sačinili smo sledeću radnu definiciju: pretnje su verbalne, napisane ili elektronskim putem prenete poruke koje kazuju ili sugerišu potencijalno povređivanje primaoca poruke ili nekoga, odnosno nečega što je povezano sa primaocem. Pretnje se pojavljuju u različitim vrstama komunikacije. To mogu biti anonimne telefonske pretnje bombom, anonimna preteća pisma, pisma koja sadrže pretnju da razotkriju navodnu krivicu neke osobe - ucene ili pretnje koje će nauditi taocu ili otetoj žrtvi. U postojećoj literaturi pretnja je konceptualizovana kao govorni čin i napravljeno je razgraničenje između pretnje i upozorenja, odnosno pretnje i obećanja.

Govorni činovi su deo svakodnevne komunikacije u ljudskom životu, ali su postali predmet istraživanja (prvo u anglosaksonskim zemljama) tek sredinom XX veka. Od tog vremena pretnja u okviru teorije govornih činova izvršila je ogroman uticaj ne samo unutar filozofije već i lingvistike, psihologije, pravne teorije i mnogih drugih naučnih disciplina.

Poznati filozof Džon Ostin je još 1955. godine u svom delu „Kako delovati rečima“¹ istakao da „posao tvrdnji“ ili konstativa kako ih Ostin naziva, nije samo da opišu neko stanje stvari ili konstatuju neku činjenicu, već imaju nameru da izazovu

¹ Ostin, Dž.: *Kako delovati rečima*, (ur. M. Radovanović), Matica srpska, Novi Sad, 1994.

neku emociju, određeno ponašanje ili utiču na određen način. Rečenice kojima se nešto izvodi, a ne opisuje, Ostin naziva performativnim. Međutim, Ostin je ubrzo uvideo da „reći znači i činiti nešto“, tj. da govornik u „kazivanju nečega“ može izvesti tri čina istovremeno i napravio novu klasifikaciju govornih činova: lokucionni čin kazivanja nečega u punom smislu „kazati ili reći“; ilokucionni čin predstavlja čin koji se izvodi u kazivanju nečega i perlokucionni čin koji se postiže kazivanjem nečega. Perlokucionni činovi odnose se na posledice koje ti činovi imaju na delanje, mišljenje ili verovanje slušaoca. Ostin svrstava obećanje i upozorenje u ilokucione činove. Prema Ostinovoj definiciji i taksonomiji govornih činova, pretnje su svrstane u ilokucione činove.

Postoji mnogo kontroverzi u literaturi o definiciji pretnje kao govornog čina. Grant² smatra da su pretnje vrste obećanja i definiše ih kao nedobrodošlo obećanje. Pol Ardal (Pall Ardal)³ se slaže sa ovom tezom i navodi da je jedina razlika između pretnje i obećanja ta što su pretnje nedobrodošle osobi kojoj se preti. S druge strane, ono što konstituiše obećanje obećanjem jeste to da osoba koja obećava veruje da je to što je ona obećala za dobrobit primaoca.

S druge strane, lingvista Rodžer Šaj (Rodger Shuy)⁴ definiše pretnju kao govorni čin koji se razlikuje od upozorenja i obećanja po tome što govornik daje obećanje za dobrobit slušaoca, a pretnjom govornik čini nešto na štetu slušaoca. Obećanje, dalje navodi Šaj, obavezuje govornika da učini nešto za slušaoca za razliku od upozorenja gde govornik čini nešto u korist slušaoca,

² Grant, C. K.: *Promises, Mind*, 58:231, 1949, p. 362.

³ Ardal, P.: *And That's a Promise*, *The Philosophical Quarterly*, 18 (72), 1968, p. 231.

⁴ Shuy, R.: *Language Crimes: The Use and Abuse of Language Evidence in the Courtroom*, Chapter 5, Blackwell, 1993, pp. 97-99.

ali slušalac kontroliše ishod. Pretnju, suprotno pomenutim govornim činovima, generiše govornik u svoju korist, a na štetu slušaoca; uz to, govornik kontroliše ishod.

Brus Frejzer (Bruce Fraser)⁵ definiše verbalnu pretnju kao ilokucionni čin, čin upotrebe jezika s namerom da se pošalje poruka da bi se postigao željeni transfer informacija. Da bi se iskaz računao kao uspešna pretnja, Frejzer navodi tri neophodna uslova: prvi uslov se odnosi na govornikovu nameru da lično izvede čin; drugi uslov je da govornik veruje da će taj čin proizvesti nepovoljnu situaciju po primaoca poruke; i treći je govornikova namera da zastraši primaoca kroz primaočevu svesnost postojanja prvog uslova. Frejzer dalje navodi da je govornikova namera da usadi neku vrstu straha u primaoca suštinski vezana za svaku pretnju i da se bez te „namere da se zastraši primalac“ iskaz ne čuje kao pretnja.

Frejzer, na sličan način kao i Rodžer Šaj, opisuje razliku između pretnje, upozorenja i obećanja. Prema Frejzeru, upozorenja i obećanja izvode se u korist slušaoca, a pretnja u korist govornika. Međutim, govornik kontroliše ishod i pretnje i obećanja i može odlučiti da ne dela, dok za prirodna upozorenja govornik ne koristi nikakvu kontrolu. Frejzer ističe da, iako je sasvim jasno šta konstituiše pretnju, vrlo je teško znati kada je pretnja napravljena. Pretnja je potpuno ostvarena ako su je na isti način protumačili i pošiljalac (govornik) i primalac (slušalac). Ostvarenje pretnje zavisi od konteksta u kojem je izgovorena, ali i od identiteta učesnika u govornoj situaciji, kako navodi Kejt Stori (Kate Storey).⁶

⁵ Fraser, B.: *Threatening Revisited*, Forensic Linguistics, vol. 5/2, 1998, pp. 159-173.

⁶ Storey, K.: *The language of threats*, Forensic Linguistics, vol. 2/1, 1995, pp. 74-80.

Pretnje se prave u korist pošiljaoca, da zadovolje njegove/njene potrebe, želje i zahteve, a na štetu slušaoca. One su orijentisane prema govorniku, a ne prema slušaocu. Potpuna realizacija pretnje zavisi od konteksta (vreme, namera i sposobnost) u kojem je napravljena.⁷ Ključna konstitutivna odlika koja definiše pretnju jeste neka vrsta moći, a da bi se pretnja računala kao takva, onaj ko preti (pretitelj) mora imati moć da to uradi i sposobnost da ostvari svoju pretnju. Ako pretitelj ne poseduje takvu sposobnost, pretnja je, u Ostinovom smislu, neuspešna. Razlika između upozorenja i pretnje, navodi Frejzer, je ta što: „namereni efekat upozorenja nije da zastraši ili prisili, kao što je to slučaj kod pretnje, već da učini primaoca svesnim situacije koju će, prema mišljenju pošiljaoca, primalac želeći da izbegne.“⁸ Da bi se upozorenje sa kriminalističkog i pravnog aspekta moglo istraživati, moraju biti ispunjeni sledeći uslovi: verovanje da postoji ili će postojati neka nepogodna situacija; verovanje da nepogodna situacija nije u najboljem interesu primaoca; govornikova namera da informiše slušaoca pre nego što nastupe negativni efekti. I pretnje i upozorenja, dakle, oslanjaju se na negativno buduće stanje i, prema navodima Kejt Stori, ona imaju „zajedničku svrhu“ – da usmere ili utiču na ponašanje.⁹

Kako je već više puta u literaturi navedeno, analiza pretnje primenom metoda forenzičke lingvistike spada u najmanje objašnjen pojam. Moramo priznati da je dosadašnje naučno znanje nedovoljno, pa se, umesto pouzdanih činjenica, pri objašnjenju ovih aspekata uglavnom koristimo stereotipima.

Istraživanja pretnje primenom metoda forenzičke lingvistike u kriminalističkim istragama kod nas gotovo ne postoje.

⁷ Al-Shorafat, M.: *Indirect threat*, Word, 39 (3), 1988, pp. 225-227.

⁸ Fraser, *supra* note 5, p. 168.

⁹ Storey, *supra* note 6, p. 76.

Forenzička lingvistika kod nas je zaspostavljena disciplina, kako od strane naučnika tako i praktičara.

Metodologija istraživanja

Vrlo bitan metodološki problem u istraživanju pretnje sa aspekta forenzičke lingvistike jeste određivanje relevantnih izvora za stvaranje neophodne iskustvene evidencije. Izvor posebnih metoda i izvora podataka za istraživanje pretnje proizilazi iz konkretnog određenja predmeta i cilja istraživanja.

Od 70-tih godina XX veka bilo je više pokušaja inoviranja metoda namenjenih empirijskom proučavanju ovog predmeta. Osnovni metodološki problem izučavanja proističe iz činjenice da su pretnje najčešće ili skoro uvek tajna za javnost, zbog čega nisu vidljive običnom građaninu i istraživačima iz kriminalističkih i lingvističkih nauka. Pravilan izbor metoda istraživanja treba da obezbedi sve attribute naučnog mišljenja, a to su objektivnost, opštost, pouzdanost, preciznost i sistematičnost.

Analiza pretnje i njeno dokazivanje primenom metoda forenzičke lingvistike u kriminalističkim istragama predstavljaju kompleksan zadatak, te istraživanje ovog problema zahteva multidisciplinarni pristup i kombinaciju različitih metoda.

Za potrebe ovog istraživanja korišćena je sekundarna analiza podataka sadržanih u prethodnim istraživanjima, odnosno literaturi koja tretira problematiku forenzičke lingvistike.

Za proučavanje fenomena pretnje u kriminalističkim istragama korišćen je metod studije slučaja. Istraživanje studijom slučaja pomaže nam da bolje razumemo kompleksno pitanje pretnje, proširimo iskustvo i potvrdimo ono što je već poznato kroz prethodna istraživanja. Ovaj metod korišćen je prilikom

prezentiranja specifičnih slučajeva iz svetske kriminalističke prakse i prakse forenzičkih lingvista, a iz kojih se, metodom dedukcije, može doći do zaključaka o fenomenu pretnje. Tom prilikom su, u cilju ostvarenja što veće objektivnosti istraživanja, korišćeni i različiti izvori podataka kao što su preteće izjave, poruke i pisma, zahtevi za otkup, iskazi osumnjičenih i okrivljenih, sudske presude na engleskom i srpskom jeziku, sakupljeni sa domaćih i stranih internet sajtova. Nakon prikupljanja svih relevantnih i dostupnih podataka, svestrano su sagledani slučajevi pretnje i postupci u analizi, uz očuvanje celovitosti ispitanih slučajeva. Postupak analize sakupljenog korpusa pretećih izjava podrazumeva deskripciju zasnovanu na kombinaciji dijaloškog i deduktivnog pristupa, uz upotrebu vodećih pragmatičkih teorijskih modela prisutnih u stranoj literaturi.

PRVI DEO

Istorijat razvoja i definisanje pojma forenzička lingvistika

1. Definisanje pojma forenzika u teorijskoj misli

Forenzika¹⁰ obuhvata širok spektar različitih naučnih disciplina čije se metode i dostignuća koriste za utvrđivanje pravno-relevantnih činjenica i razrešenje predmetnog slučaja. To može biti krivično delo ili pitanje iz oblasti građanskog prava ili predmet kriminalističke istrage.

Engleski pridev *forensic* (forenzički) izveden je od latinske imenice *forum* i sufiksa *ensis* i označava javno mesto ili trg na kojem su Rimljani rešavali pravne sporove i donosili presude. Iako mnogo organizovaniji i drugačiji, današnji pravni sistemi s punim pravom upotrebljavaju termin *forenzički* za sve stvari koje se tiču kriminalističkih istraga, krivičnih i građanskih pitanja pred sudom.

Forenzika je danas sastavni deo svih modernih pravosudnih sistema. Međutim, zbog uskog tumačenja pojma *forenzika* nastale su neke zablude u vezi značenja i primene forenzičke lingvistike.¹¹ Stiče se utisak da forenzika ima primenu samo u kri-

¹⁰ Engleski termini: *forensic science* ili *forensics*. U domaćoj literaturi često se upotrebljava i termin forenzičke nauke.

¹¹ Razni filmovi i televizijske serije poput *CSI* (Crime Scene Investigation), *Tihí svedok* i *NCIS* (Naval Criminal Investigative Service), ali i same policijske službe, kreirali su mišljenje da jedino prirodne nauke (npr. medicini-

minalističkim istragama, verovatno zato što su kriminalističke laboratorije uglavnom u sastavu policijskih službi. Na primer, jedna od najvećih laboratorija na svetu, laboratorija FBI-ja,¹² pruža forenzičke i tehničke usluge federalnim, državnim i lokalnim policijskim službama bez novčane naknade, koje uključuju forenzičku obradu materijalnih dokaza poput analize krvi i drugih bioloških materija, narkotika, eksploziva i vatrenog oružja. Forenzičari zaposleni u državnim kriminalističko-tehničkim centrima pojavljuju se na sudu u svojstvu veštaka (svedoka eksperta) i svedoče o rezultatima forenzičkog ispitivanja.

Međutim, forenzičke nauke, po mišljenju pravnika i lingviste Pitera Tirzme (Peter Tiersma),¹³ ne mogu se ograničiti samo na rešavanje krivičnih dela, zato što forenzičku eksperizu može koristiti i odbrana u krivičnim slučajevima. U anglosaksonskim pravnim sistemima odbrana može ponuditi svog eksperta da pobije dokaze. Takve usluge često nude nezavisne laboratorije ili nezavisni eksperti.¹⁴ U tom slučaju dokaz obično ne rešava slučaj, već je ponuđen da pokaže da je rešenje koje predlaže policija pogrešno.¹⁵

na, hemija, fizika) mogu pomoći u rešavanju krivičnih dela. Takvo mišljenje je pogrešno zato što svaka nauka čije medote i saznanja mogu da se upotrebe za utvrđivanje pravno relevantnih činjenica i razrešenje nekog predmetnog slučaja može postati forenzička nauka. Više o tome: *American Academy of Forensic Sciences*: www.aafs.org.

¹² Federal Bureau of Investigation: www.fbi.gov/hq/lab/labhome.htm.

¹³ Tiersma, P.: *What is Forensic Linguistics?* [Http://www.languageandlaw.org/FORENSIC.HTM](http://www.languageandlaw.org/FORENSIC.HTM)].

¹⁴ Dve najpoznatije nezavisne laboratorije u Velikoj Britaniji za forenzičku analizu audio snimaka i govora su *AudioLex*: www.audiolex-forensic.com. i *JP French Associates*: www.jpffrench.com.

¹⁵ Termin forenzička (forensic) označava svaku javnu istragu i prvenstveno se odnosi na dokaz. Na primer, ako svedok tvrdi da je tog dana padala kiša, dolazi forenzički meteorolog da to istraži.

Dostignuća forenzike, možemo zaključiti, koriste se u svim fazama sudskih postupaka. Forenzičari (ili forenzički naučnici)¹⁶ istražuju i analiziraju sve aspekte krivičnih dela i građanskih sporova, a rezultate njihovog rada mogu koristiti i odbrana i tužilac. Cilj svakog forenzičkog stručnjaka jeste upotreba svih raspoloživih informacija u cilju utvrđivanja pravnih činjenica i, ono što je najbitnije, istine. Uloga forenzičara u areni građanskog prava je sve značajnija. Građanskopravna pitanja koja forenzičari rešavaju kreću se od sporova o validnosti potpisa u testamentu i autentičnosti testamenta, zaštite ustavom zagarantovanih prava i sloboda, tumačenja sadržine raznih ugovora i polisa osiguranja, pa sve do optužbi za rasnu, polnu i starosnu diskriminaciju.

Forenzika se konstantno razvija u pogledu broja naučnih disciplina. Nove oblasti nastaju usled kombinacije jedinstvenih problema sa kojima se suočavaju subjekti u borba protiv kriminala i razvoja prirodnih i društvenih nauka. Pored hemije, fizike, medicine i psihologije koje se dugo primenjuju u kriminalističkim istragama i sudskim postupcima, u pravnu arenu ušla je i lingvistika, nauka o jeziku.

2. Definisane pojma lingvistika

Lingvistika je nauka o jeziku kao univerzalnom ljudskom fenomenu i individualnim jezicima. Lingvisti istražuju strukturu jezika, njegov odnos sa ostalim sistemima komunikacije, usva-

¹⁶ Forenzičari su naučnici sa najvećim akademskim zvanjem iz određene naučne oblasti. Moderni forenzički eksperti, pored odgovarajuće ekspertize, moraju biti upućeni i u pravne principe važne za predstavljanje dokaza na sudu.

janje prvog i drugog jezika (kako deca usvajaju jezik, vokabular i gramatiku), jezik u njegovom socijalnom kontekstu, uzroke i efekte menjanja jezika, jezičke univerzalije (osobine zajedničke za sve jezike), jezik kao prozor u ljudske misli i jezik kao sredsvo komunikacije. Lingvistiku, dalje, zanima šta znači učiti jezik, znati jezik i upotrebljavati jezik. Odgovori na ova pitanja omogućavaju nam ne samo bolje razumevanje strukture ljudskog jezika, već i razumevanje osobina koje definišu jezik kao ljudsku sposobnost.

Kao što vidimo, i jezik i jezici proučavaju se sa različitih stanovišta, a u zavisnosti od konkretnog predmeta koji se proučava (naglašenog težišta na određene fenomene ili pretpostavke) i metoda koje se primenjuju u istraživanjima, lingvistika se može najpre podeliti na **opštu** i **deskriptivnu** lingvistiku. Opšta lingvistika proučava prirodu i obeležja jezika kao pojave. Deskriptivna lingvistika proučava pojedinačne jezike i jezičke grupe, opisuje jezik u konkretnoj upotrebi, odnosno ne propisuje pravila za njegovu upotrebu, što lingvistiku i čini deskriptivnom, a ne preskriptivnom ili normativnom.

Lingvistika se dalje tradicionalno deli u skladu sa nivoima jezičke strukture, tj. tri nivoa jezičke analize:¹⁷ glasovni sistem (ili **fonologija** koja se prepliće sa fonetikom), gramatički sistem (podeljen na rečeničnu strukturu – **sintaksu** i strukturu reči – **morfologiju**), semantički sistem (usredsređen na vokabular, odnosno **leksikon** uključujući i druge načine organizovanja jezičkog značenja). Proučavanje pisanog jezika (tekst) predstavlja dodatni, četvrti nivo analize: ortografski sistem ili grafologija. Pored ovih nivoa, mnogi lingvisti¹⁸ priznaju i druge nivoe

¹⁷ Lyons, J.: *Language and Linguistics*, Cambridge University Press, 1981.

¹⁸ Cristal, D.: *Linguistics Overview*. In N.J. Smelser and P.B. Bates (eds), *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences* (Pergamon), 8948-8954, 2001.

analize kao što je nivo jedinice veće od rečenice – **diskursa** ili **teksta**, ili nivo koji uzima u obzir način na koji se struktura menja kada se jezik upotrebljava interaktivno – **pragmatika** koja će biti opširnije razmotrena u narednom delu, budući da se pretnja, predmet ovog istraživanja, posmatra sa pragmatičkog stanovišta.

3. Pragmatika: istorijski razvoj

Pragmatika je do 70-ih godina XX veka bila posmatrana kao neobeležena “fioka”¹⁹ u koju su odlagani oni koncepti i podaci koji nisu bili u skladu sa tadašnjim shvatanjima jezika (šta jezik zaista jeste) i pristupima izučavanju jezika (formalnim sistemima analize preuzetih iz matematike i logike).

Generaciji lingvista koji su sledili Leonarda Blumfilda i strukturalizam, kako tvrde mnogi lingvisti, nauka o jeziku značila je fonetiku i bila je ograničena isključivo na proučavanje forme i obrađivanje glasova, dok je izučavanje značenja, nažalost, bilo prepušteno filozofima jezika, koji su bili usredsređeni na smisao, referenciju i implikacije rečenica. Mnogi lingvisti, kao što je Malkom Kultard,²⁰ kritikovali su Blumfildov stav da zadatak lingvistike nije da objašnjava kako identični iskazi mogu imati različite funkcije u različitim situacijama, niti kako slušaoci pravilno dekodiraju namerenu poruku, već da proučava samo ona fonološka, leksička i sintaksička obeležja zajednička iskazima (apstraktna, univerzalna jezička obeležja). Prema zastupnicima pragmatičke teorije, prirodu jezika ne možemo

¹⁹ Mnogi pragmatičari koriste naziv „korpa za otpatke“ (engl. wastebasket).

²⁰ Coulthard, M.: *An Introduction to Discourse Analysis*, Longman, 1977.

razumeti ako ne razumemo pragmatiku, tj. kako se jezik upotrebljava u komunikaciji.

Uticaj Blumfildove strukturalne lingvistike bio je dominantan u Americi do pojave generative gramatike i Noama Čomskog 50-ih godina dvadesetog veka, koji je preusmerio razvojni smer lingvistike ka izučavanju rečenične strukture. Međutim, ni Čomski nije pridavao veliki značaj kategoriji značenja. Svojim čuvenim primerom „Bezbojne zelene ideje besno spavaju” on je, zapravo, istakao nezavisnost gramatičnosti od besmislenosti, što će mnogi lingvisti kasnije oštro kritikovati. S druge strane, ima i onih koji smatraju da je Čomski ipak otvorio vrata semantici, prihvativši dvosmislenost i sinonimiju kao jedno od osnovnih lingvističkih pitanja.²¹

Iako je nauka o jeziku i nakon Čomskog bila usredsređena na formalna obeležja jezika, kako u Americi tako i u Evropi, jedna grupa američkih lingvista tiho je obrađivala teritoriju značenja, tj. tražila je način kako da inkorporira značenje u formalnu lingvističku teoriju. Džerald Kac (Jerrold Katz) i Džeri Fodor (Jerry Fodor) postavljaju semantiku u centar pažnje 1963. godine, objavljivanjem *The Structure of a Semantic Theory*, tj. predloga za razvijanje semantičke teorije u okvirima generativne gramatike, poznat kao Kac–Fodorova semantika.²² Kacu u Fodoru pridružio se Džordž Lakof (George Lakoff),²³ koji je

²¹ Leech, G.: *Principles of Pragmatics*, Longman, 1983.

²² Katz, J.J., Fodor, J.A.: *The Structure of a Semantic Theory*, *Language* 39, 1963, pp. 170-210.

²³ Američki profesor lingvistike Džordž Lakof u početku je predavao teoriju transformacione gramatike koju je razvio Noam Čomski, ali se ubrzo usprotivio tvrdnji Čomskog da je sintaksa nezavisna od značenja, konteksta, memorije, kognitivnog procesa, komunikativne namere i pridružio se grupi lingvista koji su promovisali generativnu semantiku kao alternativu generativnoj sintaksi Čomskog. Žestoke rasprave između Lakofa i Čomskog pokrenule su lavinu oštih polemika među lingvistima, koje su posta-

zastupao stav da se sintaksa ne može odvojiti od proučavanja upotrebe jezika, što je, prema Džefriju Liču,²⁴ označilo početak razvoja pragmatičke teorije u lingvistici.

Pojava pragmatike bila je, prema Liču, poslednji stadijum u razvoju lingvistike, koja je bitno proširila svoj, do tada vrlo uski, okvir naučnog interesovanja, uvrstivši i formu, i značenje, i kontekst u svoj predmet proučavanja.

3.1. Definisanje pragmatike: distinkcija između semantike i pragmatike

Pragmatika je, kako je već istaknuto, bila dugo zanemaren član tradicionalne tripartitne podele nauke o znacima – na sintaksu, semantiku i pragmatiku.²⁵ Probleme pragmatike neformalno su izučavali filozofi i neki lingvisti u smislu svakodnevnog jezika, ali su ih, u većini slučajeva, ignorisali ili “gurali” u semantiku i sintaksu.

Kada je semantika prihvaćena kao deo lingvističkih objašnjavaanja šezdesetih godina XX veka, nije više bilo moguće držati pragmatiku po strani. Bilo je, zapravo, teško povući liniju između značenja posmatranog kao apstraktno svojstvo rečenica, i značenja posmatranog kao funkciju govorne situacije.

le poznate kao “ratovi lingvistike” (the linguistics wars). Više o tome: R. A.: *The Linguistics Wars*, Oxford University Press, 1995.

²⁴ Leech, *supra* note 21.

²⁵ Klasifikaciju oblasti unutar semiotike, nauke o znacima, započeo je Čarls Pers (Charles Peirce), a dovršio ju je Čarls Moris (Charles Morris), podelivši je na tri discipline: sintaksu, semantiku i pragmatiku. Detaljnije o tome: Morris, Ch.: *Foundations of the theory of signs*, (Part I, first published in 1938). In *Writings on the Theory of Signs*, The Hague: Mouton, 1971, pp. 17-74.

Neki filozofi jezika su, prema navodima Liča,²⁶ radili na svođenju semantike na pragmatiku, dok je generativna semantika pokušala suprotan postupak, da svede pragmatiku na semantiku ili, još gore, na sintaksu. Baš ta problematična priroda ova dva predloga je delom, zajedno sa Grajsovim poznatim radom *Logic and Conversation* (predavanje održano 1968. godine, ali objavljeno tek 1975), uobličila pragmatiku kao zaseban predmet izučavanja.

Razvoj ove lingvističke nauke odvijao se u okviru dobro poznatih sporova o granici između pragmatike i semantike: koji fenomeni su nesporno semantički, a koji pragmatički, odnosno koje su to ključne razlike na kojima se distinkcija između semantike i pragmatike zasniva? Prvo i najkompleksnije sporno pitanje odnosilo se na presupozicije: da li presupozicije (pretpostavke) treba posmatrati kao semantički ili pragmatički pojam, ili takvi pojmovi zaista moraju koegzistirati.²⁷ Drugo pitanje odnosilo se na performative (izvođačke glagole). Jedni su ilokucionu snagu rečenice razmatrali u okviru njene osnovne semantičke i sintaksičke strukture, dok su drugi tvrdili da je objašnjavanje odnosa između performativnih i neperformativnih glagola zadatak pragmatike. Ostala sporna pitanja odnosila su se na koncepte kao što su referencija, dvosmislenost, implikatura i drugo.

Od Morisove podele semiotike na sintaksu, semantiku i pragmatiku, nastale su mnoge definicije pragmatike. Većina

²⁶ Leech, G.: *Explorations in Pragmatics and Semantics*, Benjamins, 1980, pp. 3-4.

²⁷ U semantičkoj teoriji presupozicija se obično definiše kao binarni odnos između parova rečenica datog jezika. Većina razvijenih pragmatičkih teorija ne bavi se presupozicijama rečenica (kao u semantičkim teorijama) niti govornika (kao u nekim radikalnijim pragmatičkim teorijama), već presupozicijom iskaza.

njih zasniva se na kontrastiranju sa semantikom, a u nekim slučajevima i sa sintaksom, te su tako proizašle i različite formulacije distinkcija između semantike i pragmatike. U daljem izlaganju daćemo hronološki prikaz samo važnijih definicija, odnosno formulacija distinkcije između ovih grana lingvistike, koje se obično navode u teorijskim raspravama:²⁸

Moris (1938): „Semantika proučava odnos znakova prema ... predmetima koje oni mogu označavati ili označavaju. Pragmatika je usredsređena na odnos znakova prema svojim interpretatorima.”

Stalnaker (1970): „Sintaksa proučava rečenice, semantika proučava propozicije.²⁹ Pragmatika je proučavanje jezičkih činova i konteksta u kojima se oni izvode. Postoje dve glavne vrste problema koje treba rešiti u okviru pragmatike: prvo, definisati vrste govornih činova i govornih proizvoda; drugo, odrediti obeležja govornog konteksta koja će pomoći u određivanju koja propozicija je izražena u datoj rečenici... Na semantici je da navede (specifikuje) pravila za usklađivanje (povezivanje ili uparivanje) rečenica prirodnog jezika sa propozicijama koje one izražavaju. Međutim, u većini slučajeva, ta pravila neće upariti rečenice direktno sa propozicijama, već će upariti rečenice sa propozicijama u odnosu na kontekstualna obeležja u kojima je rečenica upotrebljena, a ta kontekstualna obeležja spadaju u predmet pragmatike.”

Kempson (1988): „Semantika pruža kompletno objašnjenje rečeničnog značenja, rekurzivno specifikujući istinite uslove

²⁸ Korta, Kepa and Perry, John, “Pragmatics”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2011 Edition)*, Edward N. Zalta (ed.), URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/sum2011/entries/pragmatics/>>.

²⁹ “Propozicija se odnosi na jedinicu značenja koja predstavlja sadržaj neke izjave date u obliku proste izrične rečenice.“ Kristal, D.: *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, Nolit, Beograd, 1998, str. 298.

rečenica u jeziku. ... Pragmatika opisuje kako se rečenice upotrebljavaju u iskazima da prenesu informacije u kontekstu.”

Bak (2004): „Semantička informacija je informacija kodirana u onome što je izrečeno to su stabilne osobine rečenice – zajedno sa bilo kojom vanjezičkom informacijom – koja obezbeđuje (semantičke) vrednosti kontekstno-zavisnim izrazima u onome što je izrečeno. Pragmatička informacija je (vanjezička) informacija koja proizlazi iz samog čina iskaza, a relevantna je za slušaočevo određivanje onoga što govornik prenosi. Dok je semantička informacija kodirana u onome što je izrečeno, pragmatička informacija je generisana, ili barem učinjena relevantnom, činom njenog izricanja.”

Pragmatičar Džefri Lič³⁰ definiše pragmatiku kao izučavanje značenja u odnosu na govornu situaciju, koju karakterišu aspekti kao što su: govornik/pisac ili slušalac/čitalac; kontekst iskaza; ciljevi ili funkcija iskaza; iskaz kao forma čina ili radnje, tj. govorni čin; iskaz kao proizvod verbalnog čina. Pozivanje na jedan od ovih aspekata govorne situacije, po Liču, osnovni je kriterijum za razlikovanje pragmatičkog fenomena od semantičkoga.

Prema Džordžu Julu (George Yule),³¹ pragmatika se, suprotno semantici čiji je primarni cilj opisivanje odnosa između jezičkih formi (oblika) i spoljašnjih entiteta, tj. kako se reči doslovno povezuju sa stvarima, bavi tumačenjem onoga što komunikatori (učesnici u procesu sporazumevanja) misle u određenom kontekstu i kako kontekst utiče na njihov izbor jezika ili onoga što žele reći.

Kao što vidimo, lakše je primeniti distinkciju na neki jezički fenomen nego je objasniti, što nam govori da ne postoji samo jedan kriterijum na osnovu kojeg se diferencira semantika od

³⁰ Leech, *supra* note 21, pp. 13-14.

³¹ Yule, G.: *Pragmatics*, Oxford University Press, 1996.

pragmatike. Međutim, iako sve te različite formulacije distinkcije između semantike i pragmatike i teorije predložene tokom višedecenijske semantičko-pragmatičke debate nisu proizvele jedinstvenu definiciju, one su, bez obzira na neusaglašene stavove, ipak doprinele da se neka pitanja iskristališu i svrstaju u domen pragmatičkih, odnosno semantičkih istraživanja i tako istaknu krucijalne razlike između tih dveju disciplina.

U svetlu svega do sada iznesenog, možemo zaključiti sledeće: pragmatika, za razliku od semantike i sintakse, jedina uključuje u svoju analizu čoveka; da definicije pragmatike variraju u zavisnosti od teorijske pozadine i predmeta izučavanja, a mnoge su, kao što smo na početku spomenuli, nastale kontrastiranjem pragmatike sa semantikom. Međutim, bez obzira na različita shvatanja i definicije pragmatike, ipak postoji konsenzus da razumevanje i upotreba prirodnog jezika pripadaju domenu pragmatike, kao i da socijalni i kognitivni faktori utiču na pragmatičke aspekte razumevanja jezika i izraza.

3.2. Predmet pragmatičkih istraživanja

Pragmatika je u početku bila ograđena analitičkom filozofijom i prve teme koje je razvila bile su teorija govornih činova i proučavanje principa razmene informacija. Međutim, pragmatika je vremenom u svoj predmet proučavanja uključila i druge teme, mnoge iz oblasti sociologije: izučavanje presupozicija, fenomen učtivosti/ljubaznosti i obraza³² (ili ugleda) učesnika u komunikaciji, kontekstualno značenje (kako kontekst utiče na znače-

³² U domaćoj literaturi engleski termin *face* prevodi se kao „obraz“ ili „ugled“. Taj termin je preuzet iz engleskog narodnog govora sa značenjem „biti obrukan ili ponižen“, te stoga možemo „izgubiti ili sačuvati obraz“ (eng. losing or saving one's face). U procesu komunikacije izraz „sačuvati nečiji

nje), konverzacione maksime i implikature, govornikovo namereno značenje, metafore i indeksičke izraze. U daljem izlaganju o pragmatici, težište će biti stavljeno na razradu pojma konteksta i teorije govornih činova.

3.2.1. Kontekst

Kao uvod u raspravu o kontekstu, poslužiće nam zanimljivo opažanje filozofa Pola Grajsa (Paul Grice): „Kontekst je kriterijum za rešavanje pitanja zašto je čovek koji je upravo stavio cigaretu u svoja usta stavio ruku u svoj džep.”³³ Grajs nam zapravo govori da reči i radnje, bez konteksta, ne bi uopšte imale značenje.

Pojam konteksta bio je dugo zapostavljen u lingvističkim teorijskim raspravama, možda zato što ga je veoma teško naučno analizirati, ali je poslednjih tridesetak godina dobio na značaju ne samo u disciplinama u kojima je uvek imao centralnu ulogu kao što su pragmatika, lingvistika, ili filozofija jezika, već i u drugim naukama, kao što su istorija ili biologija. Međutim, zbog ograničenosti prostora i složenosti pitanja konteksta, razmatraćemo kontekst isključivo sa lingvističkog, odnosno pragmatičkog stanovišta.

Termin kontekst, široko shvaćen, objašnjava se kao bezgranični prostor oko jednog iskaza, sačinjen od govornikovih namera, preko prethodne teme razgovora, pa sve do predmeta

obraz“ znači: „ne uvrediti ili poniziti svog sagovornika“, „ne obrukati ga“ ili „ne rušiti mu ugled“, tj. sliku koju svako od nas ima o sebi.

³³ “Context is a criterion in settling the question of why a man who has just put a cigarette in his mouth has put his hand in his pocket.” Grice, H. P.: *Studies in the Way of Words*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 1989.

primetnih u okruženju ili, kako ga vidi Radovanović, kao „vrsta unutrašnje i spoljašnje matrice u koju se komunikacija smešta, bez koje se ne bi mogla ostvarivati.”³⁴

Kontekst u lingvistici. U lingvistici tradicionalno se pravi distinkcija između jezičkog i vanjezičkog (ili nejezičkog) konteksta, drugim rečima, između konteksta sačinjenog od prethodnih iskaza i onih koji slede u njemu i bilo koje druge vanjezičke okolnosti koje okružuju iskaz.

Radovanović daje obiman prikaz svih komponenti koje čine ove dve vrste konteksta. Nejezički kontekst predstavljaju: referent (stvarnost o kojoj se saopštava, tj. teme o kojima se govori); okvir (npr. fizički ambijent, institucionalizovani ambijent) i scena (fiziološka scena, pragmatička scena, psihička scena, sociokulturna scena, presupozicije), dok jezički kontekst čine: paradigmatički kontekst, sintagmatički kontekst, funkcionalni kontekst i komunikacijski kontekst,³⁵ ali ne ulazi u neku dublju analizu pomenutih činilaca niti samog pojma konteksta.

Kontekst u pragmatiki. Kontekst u pragmatiki (i analizi diskursa) predstavlja sveprožimajući pojam, a za mnoge autore, on je konstitutivni koncept ovih dveju disciplina jer bez njega one ne bi postojale.

Prema mišljenju nekih autora, kontekst je objektivn i obuhvata stvarne fundamentalne činjenice o nekom iskazu: govornika, vreme, mesto i mogući svet u kojem se javlja, a prema drugima, kontekst je u suštini subjektivn i predstavlja zajednička verovanja i znanja koja služe kao zajedničke pretpostavke (presupozicije) za tumačenje asertiva (tvrđnji).³⁶

³⁴ Radovanović, M.: *Sociolingvistika*, Dnevnik, Novi Sad, 1986, str. 67.

³⁵ Radovanović, *supra* note 34, str. 68.

³⁶ Korta, Kapa and Perry, John, “Pragmatics”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2011 Edition)*, Edward N. Zalta (ed.), URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/sum2011/entries/pragmatics/>>.

Uloga i definicija konteksta varira u zavisnosti od različitih pristupa analizi diskursa i upotrebi jezika. Na primer, u teoriji govornih činova (Ostinovoj i Serlovoj) i grajsovskoj pragmatiki³⁷ kontekst se posmatra kao znanje zato što, prema ovom teorijskom shvatanju, govornikovo znanje o svetu (koje, široko posmatrano, podrazumeva poznavanje sveukupne materijalne i duhovne stvarnosti oko nas) usmerava upotrebu i tumačenje jezika.

Sociolingvisti Vilijam Labov (William Labov),³⁸ s druge strane, u svojoj analizi varijacije stavlja težište na kontekst kao situaciju i tekst. Situacioni kontekst u analizi varijacija ispituje se putem odvojenih komponenti, kao što su: socijalna situacija posmatrana kao okruženje ili fizički ambijent (setting) i scena (scene); socijalni identitet (pol, uzrast, etnička pripadnost) i funkcionalni stil (formalni ili neformalni stil).

U konverzacionalnoj analizi³⁹ (Conversation Analysis) kontekst čine tri elementa: znanje, situacija i tekst. Međutim, treba istaći da analitičari konverzacije ne odvajaju „znanje” od situacije, zato što se njihov pojam znanja ne odnosi na nezavisna znanja pohranjena u memoriji (karakteristična za teoriju govornih činova), već predstavlja znanje „u upotrebi“ (u konkretnoj situaciji). U konverzacionalnoj analizi svaki iskaz u nizu zavisi od prethodnog konteksta i stvara kontekst za sledeći iskaz.

Džon Lajons (John Lyons)⁴⁰ posebno naglašava ulogu znanja u upotrebi jezika, koje uključuje: znanje koje se odnosi na ulogu i status, mesto, nivo formalnosti, jezički medijum (govor-

³⁷ Prema terminu „Gracian pragmatics“.

³⁸ Labov, W.: *Sociolinguistic Patterns*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972.

³⁹ Coulthard, *supra* note 20.

⁴⁰ Lyons, J.: *Semantics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1977, p. 574.

ni ili pisani jezik), temu (ili predmet razgovora), domen rada (koji određuje registar u jeziku). Pored toga, Lajons ističe i značaj jezičkih osobina koje učestvuju u interakciji sa kontekstom. Pragmatičar Džefri Lič⁴¹, pak, karakteriše kontekst kao bilo koje predznanje za koje se pretpostavlja da je zajedničko govorniku i slušaocu, a koje doprinosi slušaočevom tumačenju onoga što govornik misli pod datim iskazom.

Iz svega navedenog, vidimo da se navedeni pristupi kontekstu razlikuju u pogledu stavljanja težišta na određene elemente koji čine kontekst, a isključivanju drugih, što se može objasniti uticajem matičnih disciplina na shvatanje konteksta (uticaj, na primer, analitičke filozofije na Ostinove, Serlove i Grajsove ideje o kontekstu) ili različitim ciljevima pojedinih istraživača. Međutim, sve te različite definicije zapravo govore da ne postoji samo jedan ispravan način definisanja konteksta.

3.2.2. *Govorni činovi*

Od svih pitanja u opštoj teoriji upotrebe jezika, teorija govornih činova privukla je možda najveću pažnju. Pored lingvista, koji u teoriji govornih činova vide potencijalnu primenu u rešavanju problema u sintaksi, semantici i usvajanju drugog jezika, psiholozi, komunikolozi, književni kritičari, analitičari diskursa i sociolingvisti takođe su primenjivali pomenutu teoriju da objasne ili opišu različite probleme i fenomene unutar svojih disciplina.

Teorija govornih činova nastala je u posleratnom periodu kada su se filozofi zainteresovali za svakodnevni jezik. Iako je njihovo proučavanje jezika bilo primarno filozofsko, oni su ostavili najveći i najdugotrajniji uticaj na proučavanje jezika i

⁴¹ Leech, *supra* note 21, p. 13.

govora kao delatnosti, naročito dela Džona Ostina i njegovog učenika Džona Serla.

Tvorac teorije govornih činova filozof Džon Ostin bio je zaintrigiran sposobnošću jezika da, osim opisivanja stvarnosti, čini i druge stvari, tj. načinom na koji možemo delovati rečima. Da li neko tvrdi ili samo sugerise, obećava ili samo ukazuje na nameru, nagovara ili diskutuje ne zavisi samo od doslovnog značenja njegovih reči, već i od institucionalnog i društvenog konteksta u kojoj se jezička aktivnost odvija.

Ostin⁴² je prvo napravio razliku između onoga što je nazvao *konstativima* (tvrdnjama) i *performativima* ili *performativnim iskazima* (izvođačkim iskazima). Po njemu, konstativ ili tvrdnja znači jednostavno reći nešto istinito ili lažno. Performativnim iskazima izvodi se neka radnja koja može biti uspešna⁴³ ili neuspešna. Da li je neka tvrdnja istinita ili lažna zavisi od toga da li je u skladu sa činjenicama. Performativi su radnje, te stoga ne mogu biti istinite ili lažne, već samo uspešne ili neuspešne.

Međutim, Ostin ubrzo napušta svoju hipotezu da iza svakog iskaza stoji performativni glagol (npr. upozoriti, garantovati, ili priznati) koji radnju, odnosno ilokucionu snagu čini eksplicitnom. Umesto „Kladim se da tamo ima zmija”, „Garantujem da tamo ima zmija“ i „Upozoravam te da tamo ima zmija.”, to isto možemo reći implicitno, bez performativnih glagola: „Tamo ima zmija“.

Ostin je shvatio da implicitni performativni iskazi, bez performativnih glagola, zvuče prirodnije, ali nemaju uvek očigledno eksplicitno značenje, te je napravio novo razgraničenje između: a) lokucionog čina koji poseduje značenje; b) ilokucionog

⁴² Ostin, *supra* note 1.

⁴³ Serl koristi pojam „nedostatan“.

čina koji ima određenu snagu ili moć (force) u kazivanju nečega (npr. naređivanje, iskazivanje namere, upozoravanje, davanje obećanja) i c) perlokucionog čina kojim postizemo određene „konsenzivne učinke na osećanja, misli i radnje slušaoca”,⁴⁴ tj. vršimo uticaj na delanje, mišljenje ili verovanje slušaoca (npr. ubediti, naterati, navesti).

Džon Serl⁴⁵ je Ostinovu teoriju govornih činova razvio kao teoriju konstitutivnih pravila za izvođenje ilokucionih činova, koja govore od čega se sastoji (uspešno) izvođenje ilokucionog čina (sa određenom ilokucionom snagom i iskazanim sadržajem). Kada govornik kaže „Doći ću po tebe sutra”, jedinu stvar koju može nameravati da uradi i bude shvaćen da će to uraditi jeste da „obeća” da će doći po svog slušaoca tog dana. Sposobnost da nešto obećamo i namera da obećamo zavise od postojanja društvene prakse ili skupa konvencija o tome šta je obećanje i šta konstituše davanje obećanja. Iskaz, dakle, mora biti izgovoren pod određenim konvencionalnim uslovima za pravilno tumačenje namerene ilokucione snage. Serl je predložio sledeću klasifikaciju nužnih uslova:

- 1) uslov iskazanog sadržaja, koji uključuje izvesne uslove za pokazivanje ilokucione snage;
- 2) pripremni uslovi, koji govore šta će govornik podrazumevati u izvođenju ilokucionih činova;
- 3) uslov iskrenosti, koji govori o iskrenoj/neiskrenoj nameri govornika da će izvršiti neku radnju;
- 4) suštinski uslov, koji nam govori od čega se radnja suštinski sastoji.⁴⁶

⁴⁴ Ostin, *supra* note 1, str. 117.

⁴⁵ Serl, Dž.: *Govorni činovi*, Nolit, Beograd, 1991.

⁴⁶ Međutim, neki autori smatraju da u svakodnevnom kontekstu među običnim ljudima, a pre svih navedenih uslova, moraju postojati neki preduslovi za govorne činove. Prema Džordžu Julu, to su “opšti uslovi” o uče-

Serl smatra da govornik uspešno izvodi čin davanja obećanja samo ako izriče rečenicu u prisustvu slušaoca, ako govornik u doslovnom izričaju iskreno obećava slušaocu da će učiniti to što je obećao i ako su ispunjeni svi gore navedeni uslovi. Ako neko, dakle, želi dati (uspešno) obećanje, on mora ispuniti pomenute konvencionalne uslove. Proučavanje ovih konvencionalnih uslova za izvođenje ilokucionih činova, zajedno sa proučavanjem njihove pravilne taksonomije, predstavlja srž teorije govornih činova.

3.2.2.1. Klasifikacija govornih činova

Govorni činovi, uopšteno kazano, su činovi komunikacije. Komunicirati znači iskazati određene stavove, a vrsta govornog čina koji izvodimo odgovara vrsti stava koji iskazujemo. Kao čin komunikacije, govorni čin je uspešan ako publika, u skladu sa govornikovim namerama, identifikuje iskazani stav.

Serl⁴⁷ je grupisao govorne činove u pet makro klasa na osnovu njihovih osnovnih uslova, kao i prisustvu minimalne namere govornika u izvođenju ilokucionih činova: asertivi ili reprezentativi, direktivi, komisivi, ekspresivi i deklarativi.

Asertivi ili reprezentativi su govorni činovi kojima se govornik obavezuje na istinitost propozicije (npr. tvrdnje, zaključci, izjave, opisi). Njima se predstavlja svet kakvim ga govornik vidi ili veruje da je takav – na primer: „Bio je to sumoran dan“ ili „Ivo Andrić nije pisao o molekularnoj fizici“.

snicima u komunikaciji: da razumeju jezik koji se u tom trenutku upotrebljava, da ne glume ili pričaju besmisleno. Yule, *supra* note 31.

⁴⁷ Searle, J.: A taxonomy of illocutionary acts. In K. Gunderson (ed.), *Language. Mind and Knowledge, Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, vol. VII, Univ. of Minnesota Press, 1975, pp. 344-369.

Direktivi su govorni činovi kojima govornik nastoji da natera slušaoca na neku radnju (npr. zahtevi, naredbe, zapovesti, sugestije). Njima se izražava ono što govornik želi i mogu biti negativni, npr. „Skuvaj mi jednu kafu i ne stavljaljaj šećer” i „Ne pipaj mi kompjuter” ili pozitivni, npr. „Možeš li da mi prevedeš jedan tekst?”

Komisivi su govorni činovi kojima se govornik obavezuje na određenu buduću radnju (npr. obećanje, pretnja, odbijanje). Njima se izražava govornikova namera i može ih izvesti sam govornik ili govornik kao član neke grupe, na primer: „Sledeći put ću to uraditi kako treba.”, „Platićeš mi za ovo.” i „To nećemo uraditi.”

Ekspresivi su vrsta govornih činova kojima govornik prenosi, tj. izražava svoja osećanja ili unutrašnje psihološko stanje (npr. izvinjavanje, čestitanje, izražavanje saučešća, radosti, bola, mržnje ili tuge). Ovi činovi tiču se govornikovog iskustva.

Deklarativi su govorni činovi kojima govornik menja stanje stvari ili status nekog entiteta (npr. krštavanje, predavanje, venčavanje). Međutim, govornik mora imati određenu institucionu ulogu, u određenom kontekstu, da bi izveo deklarativni čin adekvatno, tj. uspešno – na primer: „Matičar: Proglašavam vas mužem i ženom.”, „Sudija: Osuđujem vas na doživotnu kaznu zatvorom.”

3.2.2.2. Direktni i indirektni činovi

Govorne činove možemo klasifikovati i na osnovu strukture. Strukturalna distinkcija između tri opšte vrste govornih činova u angloameričkoj literaturi pravi se na osnovu tri vrste rečenica po značenju: deklarativne, interogativne i imperativne rečenice.

Kada postoji veza između tri strukturalna oblika (deklarativni, interogativni, imperativni) i tri opšte komunikativne funkcije (izjava, pitanje, naredba/zahtev), tada govorimo o direktnim govornim činovima.

Direktni govorni čin definiše se kao čin u kojem su iskazani samo ilokucionna snaga i sadržaj doslovno izražen leksičkim jedinicama i sintaksičkom formom. Drugačije kazano, potrebne su samo reči i određen red reči za prenošenje poruke – postoji, dakle, direktna veza između forme i funkcije. Serl⁴⁸ je naglasio da govornik upotrebljava direktni govorni čin kada želi da iskaže doslovno značenje koje reči konvencionalno izražavaju. Stoga, deklarativni oblik, npr. „On je najgori premijer” ima funkciju izjave ili tvrdnje, „Da li voliš slatkiše?” ima funkciju pitanja, a „Zatvori vrata” funkciju naredbe ili zapovesti. Međutim, u većini slučajeva ono što zaista mislimo nije iskazano u samim rečima već u impliciranom značenju.

Indirektni govorni činovi su deo svakodnevne komunikacije i života. Ljudi ih upotrebljavaju kada žele da iskažu ili prenesu različito značenje od onog očiglednog, površinskog. Dakle, forma i funkcija nisu direktno povezane. Postoji skriveno pragmatičko značenje – jedan govorni čin izvodimo kroz drugi govorni čin, na primer: „Mogla bi da mi skuvaš jednu kafu” može imati funkciju zahteva ili naredbe: „Skuvaj mi kafu”.

Pojam „indirektnog govornog čina” uveo je Džon Serl, definišući ga na sledeći način: „U indirektnim govornim činovima govornik saopštava slušaocu mnogo više od onoga što zapravo kaže, oslanjajući se na zajedničko znanje, jezičko i nejezičko, slušaočevu racionalnost i njegovu moć zaključivanja.”⁴⁹

⁴⁸ Searl, J.: *Indirect speech acts*. In *Syntax and Semantics, 3: Speech Acts*, ed. P. Cole & J. L. Morgan, New York: Academic Press, 1975b, pp. 59–82.

⁴⁹ Searle, *supra* note 45, p. 178.

Serl je razložio indirektne govorne činove na: primarne i sekundarne ilokucione činove. Po njemu, primarni ilokucionni čin je indirektan, ne izvodi se doslovno, a sekundarni je direktan i izvodi se u doslovnom izricanju rečenice, što se može videti na sledećem primeru u kojem je primarni ilokucionni čin Jasnino odbijanje Draganovog predloga, a sekundarni izjava da ona mora da piše seminarski rad:

- (1) Dragan: „Mogli bismo da se prošetamo.“
- (2) Jasna: „Moram da završim seminarski rad.“
- (3) Dragan: „Dobro. Onda idem sam.“

Podelivši ilokucione činove na dve podvrste, Serl je objasnio da slušaoci mogu razumeti dva značenja istog iskaza (doslovno i namereno), a da nam, već pomenuto, zajedničko znanje/informacije koje delimo sa svojim sagovornikom i trenutna tema razgovora omogućavaju da prepoznamo govornikovo namerno značenje i odgovorimo na ono ispravno kao u rečenici (3): Dragan je zaključio da doslovno značenje Jasnine izjave „Moram da završim seminarski rad“ nije relevantno za razgovor, te stoga mora značiti još nešto, a to je da Jasna ne želi ili ne može da ide s njim u šetnju. Dragan je prepoznao govornikovo (Jasnino) namereno značenje i na njega odgovorio.

Klasifikovanje iskaza u kategorije direktnih i indirektnih činova nije jednostavan zadatak, zato što većina onoga što kažemo funkcioniše na oba nivoa. Pored toga, iskazi često imaju više od jedne funkcije (asertivi, deklarativi, ekspresivi i sl.). Dalje, izbor između indirektnog ili direktnog govornog čina usko je povezan sa principom ljubaznosti/učtivosti (Politeness Principle) i kulturološkim obrascima ponašanja. Pravila o ljubaznosti diktiraju naše ponašanje – veća socijalna distanca zahteva veću indirektnost. Direktna komunikacija ima namenu uspostavlja-

nja bliskosti između sagovornika, dok indirektna poštuje granice i distancu neophodnu slušaocu. S druge strane, upotreba direktnih govornih činova, u nekim kulturama, tumači se kao uvreda, npr. direktno iskazivanje mišljenja može uvrediti sagovornika ukoliko nas doživljava nižim od sebe u društvenoj hijerarhiji; postavljanje direktnih pitanja ljudima sa kojima nismo bliski može biti protumačeno kao nametanje ili primoravanje da budu nepristojni i daju direktan odgovor „Neću da ti kažem”, što bi inače izbegli.

4. Pretnja kao komisivni čin

Serl je svrstao pretnje i obećanja u kategoriju komisivnih činova, zato što se u oba slučaja govornik obavezuje na izvođenje nekog budućeg čina. Međutim, postoji razlika koja se tiče *uslova iskrenosti*: u slučaju obećanja, govornik namerava i veruje da će izvršiti obećani čin (ispuniti dato obećanje) i svestan je slušaocove želje, dok u slučaju pretnje, govornik veruje da će zaprećena buduća radnja biti nepovoljna po slušaoca, a u to treba da veruje i sam slušalac (onaj kome se preti). Pretnja je, prema Serlu, zavet da će govornik učiniti nešto slušaocu, a obećanje zavet da će govornik učiniti nešto za slušaoca,⁵⁰ u čemu je i glavna razlika između pretnje i obećanja.

Naime, prilikom klasifikacije govornih činova, Serl je mislio na elementarne pretnje i obećanja u obliku deklarativnih rečenica. Međutim, tipične pretnje su po prirodi uslovne, a jedan od najcitiranijih primera uslovne pretnje jeste rečenica koju izgovara pljačkaš: „Daj novac ili pucam”.

⁵⁰ Serl, *supra* note 56, str. 115.

Serlova definicija pretnje mogla bi se preformulisati kao govornikovo obavezivanje da će učiniti nešto slušaocu izraženo u formi deklarativne rečenice (Platićeš mi za ovo) ili ukoliko se ne povinuje njegovim (govornikovim) uslovima izraženim u formi kondicionalne rečenice (Ako ne doneseš novac, ubićemo te od batina).

Neki autori svrstavaju pretnje u kategoriju direktiva. Antonio Salgueiro,⁵¹ na primer, smatra da glavni cilj upućivanja pretnje i davanja obećanja nije obavezivanje (govornik se obavezuje da će učiniti nešto), već direktiva (da natera slušaoca da nešto učini), ali definiše pretnju i obećanje kao kombinaciju komisivnih i direktivnih činova, koju naziva komisivno-direktivni činovi. Shodno takvoj definiciji, autor pravi distinkciju između: a) direktivno-komisivne pretnje i direktivno-komisivnog obećanja i b) direktivno-komisivne uslovne pretnje i direktivno-komisivnog uslovnog obećanja. Pomenuti autor ističe da se jedina formalna razlika u strukturi direktivno-komisivnog uslovnog obećanja i direktivno-komisivne uslovne pretnje ogleda u odsustvu, odnosno prisustvu negacije u direktivnom delu, a to ilustruje sledećim primerima:

- 1) Ako prestaneš da pušiš, kupiću ti auto.
- 2) Ako **ne** prestaneš da se viđaš sa njim, ubiću te.

Međutim, Selgueirov primer direktivno-komisivnog obećanja može sadržati negaciju i u zavisnom i nezavisnom delu:

- 1) Ako **ne** prestaneš da pušiš, **neću** ti kupiti auto.

U oba primera, govornik je istakao uslov koji slušalac mora da zadovolji da bi ispunio svoje obećanje, a to je da „prestane da puši“.

⁵¹ Salgueiro, A.: *Promises, Threats, and the Foundation of Speech Act Theory*, Pragmatics, 2010, pp. 213-228.

S druge strane, direktivno-komisivna uslovna pretnja ne mora sadržati negaciju da bi se izrekla kao pretnja. Isto možemo reći i potvrdnom uslovnom rečenicom bez uslovnog veznika „ako”, kako u srpskom tako i u engleskom jeziku:

2a) Prestani da se viđaš sa njim ili ću te ubiti (Stop seeing him or I will kill you)

ili upotrebom drugog glagola, npr. nastaviti:

2b) Nastaviš li da se viđaš sa njim, ubiću te.

Ovde, zapravo, govorimo o različitim sintaksičkim strukturama pretnje. Pored navedenog primera, pretnja, npr. u srpskom jeziku, može imati i sledeće sintaksičke strukture: „Ako/ukoliko nastaviš da se viđaš sa njim, ubiću te”, „Ubiću te ako/ukoliko nastaviš da se viđaš sa njim”, „Nastaviš li/Budeš li nastavila da se viđaš sa njim, ubiću te”, „Ne prestaneš li da se viđaš sa njim, ubiću te” ili „Ako ne prestaneš da se viđaš sa njim, ubiću te”.

Autori *Sintakse savremenoga srpskoga jezika*⁵² svrstavaju pretnju u imperativne iskaze, u direktive, što je različito od klasifikacije govornih činova u stranim teorijskim razmatranjima, prema kojoj su pretnje svrstane u komisivne činove. Prema ovim autorima, pretnja je “vid imperativnosti vrlo blizak upozorenju, ali je primarna komunikativna funkcija pretnje da usmerava ponašanje drugih lica...pretnja sadrži element upozorenja, ali je semantički složenija.”

Međutim, kao što je već istaknuto, govornik može izraziti pretnju i u obliku deklarativne rečenice, na primer: „Ubiću te”. U ovom slučaju komunikativna funkcija nije usmeravanje ponašanja slušaoca, već može biti reakcija na neku prethodnu slu-

⁵² Piper, P., Antonić, I., Ružić, V. i drugi: *Sintaksa savremenoga srpskoga jezika*, Institut za srpski jezik SANU, Beogradska knjiga, Matica srpska, Beograd, 2005, str. 669.

šaočevu radnju ili izjavu ili zadovoljenje nekih govornikovih potreba (motiv može biti osveta, mržnja, ljubomora). Govornik, dakle, odlučuje da li će realizovati pretnju, a ne slušalac, koji ne može učiniti baš ništa sem da sačeka neprijatni događaj ili, eventualno, preduzme neke mere zaštite.

5. Pojam pretnja u (forenzičkoj) lingvistici

Mnogi lingvisti⁵³ upozoravaju da pretnja za obične građane koji govore svakodnevnim jezikom može imati značenje koje se bitno razlikuje od određenja pretnje u krivičnom pravu. Naime, ono što se računa kao pretnja ne izgleda u svim slučajevima tako. Na primer, ako zaposleni nakon svađe sa svojim šefom kaže: „Znam gde živiš“, da li je on pretio fizičkom silom svom nadređenom i treba li ga kazniti? Ova rečenica je svakako mogla biti namerena kao pretnja. Međutim, događa se da ljudi izgovaraju rečenice koje prenose preteću nameru, ali samo ako slušalac želi da je čuje, tj. protumači kao takvu. Ponekad su ljudi ozbiljni samo na trenutak, no ipak nemaju nikakvu nameru da sprovedu reči u delo, a ponekad ne nameravaju da prete uopšte, već samo da upozore. Lingvista Rodžer Šaj takođe smatra da percepcija slušaoca može biti toliko iskrivljena da obična izjava može biti protumačena kao pretnja kada ona, zapravo, nije ni namerena kao takva.⁵⁴ Dakle, da bismo ocenili neki iskaz kao pretnju, a potom kao praznu ili ozbiljnu pretnju, moramo prvo

⁵³ Fraser, B.: The Role of Language in Arbitration, u knjizi: Dennis, B. D., Stern, J. L.: *Decisional Thinking of Arbitrators and Judges*, Washington, Bureau of National Affairs, 198, pp.19-44.

⁵⁴ Shuy, *supra* note 4.

znati šta konstituiše pretnju, pa onda kako se ona razlikuje od ostalih govornih činova kao što je, na primer, upozorenje.

Da bi se iskaz smatrao uspešnom pretnjom, mora ispuniti tri nužna uslova, koja je postulirao Brus Frejzer:

prvi uslov: govornikova namera da lično realizuje čin kojim pretili (ili bude odgovoran za realizovanje tog čina);

drugi uslov: govornikovo verovanje da će taj čin prouzrokovati nepovoljnu situaciju po slušaoca/primaoca poruke;

treći uslov: govornikova namera da zastraši slušaoca/primaoca putem navođenja slušaoca da prepozna njegovu nameru da izvede čin iskazan u *prvom uslovu*.⁵⁵

Ako ova tri elementa, prema Frejzeru, možemo pripisati govornikovom iskazu, odnosno ako je primalac poruke, nakon što je čuo poruku, prepoznao ova tri uslova, onda je pretnja uspešno iskazana.

5.1. Distinkcija između pretnje i drugih govornih činova

Prema većini istraživanja, pretnje su slične upozorenjima i predviđanjima, zato što se sva tri govorna čina odnose na događaje ili stanja stvari koja će se verovatno dogoditi ili promeniti u budućnosti. Pretnje stoga moraju biti pažljivo diferencirane od ovih i drugih govornih činova.

Pretnja i upozorenje. Prema nekim autorima, prisila i zastrašivanje zajedničke su karakteristike i pretnjama i upozorenjima, dok drugi ne smatraju tako. Frejzer,⁵⁶ na primer, kaže da upozorenja nisu namerena da zastraše ili iznude, kao što je to

⁵⁵ Fraser, *supra* note 5, p. 163.

⁵⁶ Fraser, *supra* note 5, p. 165.

slučaj sa pretnjama, već da nateraju slušaoca da postane svestan opasnosti, koju će, iz govornikovog ugla posmatranja stvari, slušalac svakako želeti da izbegne. Kada je reč o strahu koji eventualno može proizaći iz upozorenja, to je strah, navodi Frejzer, koji proističe iz situacije koja postoji – npr. „Ne idi noću sama. Silovatelj hara gradom“ ili će postojati – npr. „Upozoravam te da rok za predaju izveštaja ističe za tri dana.“ Strah u slučaju pretnje nastaje iz situacije koju stvara sam govornik: „Dolazim da ti polomim kosti“ ili „Ubiću te čim izađem iz zatvora“. Za razliku od pretnje, koja je obično u formi deklarativne rečenice sa govornikom kao vršiocem nepovoljne radnje i prisutnim uslovom, upozorenje ima tipičan oblik deklarativne rečenice o problematičnom uslovu, npr. „Dolazi profesor“ ili imperativne (prohibitivne) rečenice „Ne jedi to, otrovno je“ ili „Beži napolje, eksplodiraće“.

S druge strane, autori, kao što je Dženifer Rotman (Jennifer Rothman),⁵⁷ prave razliku između upozoravajućih pretnji i pravih pretnji. Upozorenja sa elementima prisile ili zastrašivanja nazivaju „altruističkim upozoravajućim pretnjama“ koje informišu slušaoca o opasnosti, ali bez pretnje da će mu govornik ili njegovi saradnici nauditi, kao u ovom hipotetičkom primeru: Žena ulazi u jedan deo grada koji je poznat po nasilju. Jedan muškarac joj dovikne: „Ja ne bih išao tamo da sam na tvom mestu. Neko bi mogao da te siluje.“ Govornik u ovom slučaju ne preti ženi da će je lično silovati, već pokušava da je upozori da bi neki drugi ljudi u tom predgrađu mogli to učiniti. Takve pretnje imaju korisnu funkciju jer upozoravaju ljude na opasnost. Pored ove vrste, postoje i „prisilne upozoravajuće pretnje“ koje ukazuju na potencijalnu pretnju od drugih ljudi s ciljem odvratanja osobe

⁵⁷ Rothman, J.: *Freedom of Speech or True Threats*, Harvard Journal of Law & Public Policy, Vol. 25, No. 1, 2001, pp. 283-367.

od neke radnje – na primer, kada dobronamerni Srbin pokuša da obeshrabri Albanca da se doseli u njegov kraj u kojem žive samo Srbi. Naravno, da li bi svaki Albanac to shvatio kao upozorenje, pitanje je i lične percepcije. U svakom slučaju, postoji saglasnost među pravnim ekspertima da su prisila i zastrašivanje prihvatljivi oblici govora sve dok direktno ne prete osobi nasiljem ili uništavanjem njene imovine.

Pretnja i predviđanje. Pretnje, po nekim autorima, slične su predviđanjima jer se odnose na događaj koji će se tek desiti. Međutim, prema Lorensu Solanu (Lawrence Solan) i Piteru Tirzmi (Peter Tiersma),⁵⁸ postoji razlika između ova dva čina, koja se ogleda u tome što ljudi kada predviđaju da će se nešto dogoditi, oni jednostavno iskazuju svoje verovanje da će neka promena stanja stvari nastupiti u budućnosti. S druge strane, kada pretimo, mi iskazujemo svoju nameru da prouzrokuje ili izazovemo promenu stanja stvari. Međutim, postoje situacije kada je vrlo teško napraviti razliku između pretnje i predviđanja jer se oba verbalna čina iskazuju budućim vremenom. O tome svedoči slučaj Dejvida Hofmana (David Hoffman).⁵⁹

Dejvid Hofman je poslao sledeće pismo Beloj kući u toku predsedničkog mandata Ronalda Regana: Roni, slušaj tupane! Daj ostavku ili će ti biti raznet mozak (Ronnie, Listen Chump! Resign, or You'll Get Your Brains Blown Out). Ispod poruke se nalazio nacrtan pištolj iz kojeg je izlazio metak. Hofman je osuđen zbog pretnje smrću predsedniku na zatvorsku kaznu od četiri godine. Ovde se nameće pitanje da li je Hofmanova poruka obično predskazanje, kako je tvrdio okrivljeni u žalbenom po-

⁵⁸ Solan, L., Tiersma, P.: *Speaking of crime: the language of criminal justice*, Chapter 19, University of Chicago Press, Chicago, 2005, pp. 199-200.

⁵⁹ Solan i Tirzma detaljno su opisali ovaj slučaj u svojoj knjizi *Speaking of Crime: The Language of Criminal Justice*. Navodimo deo ovog slučaja radi boljeg razumevanja problema tumačenja pretnje.

stupku, ili prava pretnja kako je odlučila većina. Hofman je upotrebio buduće glagolsko vreme, koje signalizira i predskazanje i pretnju. Međutim, kritično pitanje, navode Solan i Tirzma, jeste da li je Hofman iskazao svoju nameru da izazove promenu stanja stvari, tj. da ubije Regana ili da se postara da Regan bude ubijen, ili je jednostavno predskazao da će, uzimajući u obzir raspoloženje u državi u to vreme, možda neko spolja počiniti to delo. Porota je zaključila da Hofman nije samo spekulisao o tome šta može da se dogodi, a to je potvrdio i žalbeni sud. Međutim, odbrana je istakla da je Hofman upotrebio pasivnu konstrukciju (Biće ti raznet mozak), što govori da on nije planirao da bude lično odgovoran za ubistvo. Autori Solan i Tirzma svemu ovome dodaju i činjenicu da je Hofman ovu pretnju pisao u psihijatrijskoj ustanovi i dovode u pitanje kredibilitet te pretnje.

Pretnja i obećanje. Obećanje i pretnja su dva, naizgled, slična, ali različita govorna čina. Oba čina su komisivi, ali za razliku od pretnje koja izražava nameru da će izazvati nepovoljno stanje stvari po slušaoca, obećanje uključuje čvrstu reč da će čin biti izveden ili će se govornik postarati da bude izveden – govornik veruje da čini nešto za dobrobit slušaoca. Lingvista Brus Frejzer⁶⁰ ističe dve važne distinkcije između pretnje i obećanja: 1) namera da dela nasuprot obaveze da dela i 2) nepovoljan čin nameren da zastraši/usadi strah, nasuprot povoljnom činu namerenom da stvori dobro raspoloženje. Dakle, ako govornik prekrši dato obećanje, on je taj koji trpi neki vid sankcija ili moralnu štetu – na primer, rizikuje da bude optužen da laže, što u slučaju pretnje nije tako. Ako pretitelj ne realizuje svoju pretnju, žrtva se neće žaliti pretitelju: „Rekao si da ćeš me ubiti. Slagao si me i zato ću te prijaviti policiji.“ Drugim rečima, kada obećavamo nešto, uvek uzimamo slušaoca i njegove želje u ob-

⁶⁰ Fraser, *supra* note 5, p. 164.

zir. Pretnja se, za razliku od obećanja, uvek generiše sa govornikove tačke gledišta, pod njegovom je kontrolom, tj. govornik odlučuje da li će je i kada će je realizovati i uvek je na štetu slušaoca, kao u slučaju ucene: „Ako ne podneseš ostavku, ispričaću tvojoj ženi da imaš ljubavnicu.“

Pretnja i savetovanje. Prema Serlovoj taksonomiji, saveti ili tzv. opominjući, navodeći ili podsticajni govorni činovi pripadaju grupi direktivnih činova. Međutim, obeležje koje diferencira savete od ostalih direktivnih govornih činova „nametanja“ jeste činjenica da samo saveti impliciraju buduću radnju koja je isključivo u interesu slušaoca, za razliku od zahteva koji je od koristi isključivo govorniku. Prema nekim autorima, govorne činove poput savetovanja možemo posmatrati samo na pragmatičkom nivou jer se ovaj naročit govorni čin ne može diferencirati od ostalih samo na osnovu gramatičkih oblika.⁶¹ Dženi Tomas (Jenny Thomas),⁶² na primer, vidi savetovanje kao dve različite vrste upozorenja koja imaju gramatičku formu deklarativnih i imperativnih rečenica. Jedna vrsta upozorenja odnosi se na situacije kada ne možemo učiniti ništa da izbegnemo neprijatan događaj, a druga na situacije kada možemo preduzeti neke radnje i izbeći loše posledice nekog budućeg događaja. Savetima, dakle, govornik upozorava slušaoca (iznošenjem svog mišljenja) o mogućim posledicama njegovih/njenih radnji ili odluka, a sve to čini za njegovo dobro. Savet se generiše sa slušaočeve tačke gledišta, prisutno je govornikovo znanje, ali je kontrola ishoda prepuštena slušaocu, tj. on odlučuje šta će učiniti: „Da sam na tvom mestu, ja bih promenio testament“, ili kada prijatelj kaže svom prijatelju novinaru „Nemoj da pišeš

⁶¹ Wunderlich, D.: *Methodological Remarks on Speech Act Theory. Speech Act Theory and Pragmatics*, Dordrecht: Reidel Publishing Company, 1980.

⁶² Thomas, J.: *Meaning in Interaction. An Introduction to Pragmatics*, New York: Longman, 1995.

više takve tekstove. Ubiće te neko.“ Drugim rečima, slušaocu nije ograničena sloboda izbora i može staviti veto⁶³ na svaku promenu svoje situacije tako što neće poslušati nečiji savet. S druge strane, pretnju, za razliku od saveta, karakteriše govornikov ugao posmatranja stvari, namera joj je zastrašivanje, slušaocu je ograničena sloboda izbora, kao u navedenom slučaju iznude za koju je karakteristična pretnja u formi uslovnih rečenica: „Ne doneseš li 10 000 evra do večeras, dići ćemo ti restoran u vazduh“. U ovom slučaju, vlasnik restorana ima slobodu izbora, novac ili restoran, ali šta god da odabere da uradi, biće na njegovu štetu: ako odluči da plati traženu sumu, ostaće mu restoran, ali će izgubiti svoj novac; ako odbije da plati, ostaće mu novac, ali će izgubiti restoran. O elementu slobode izbora i drugim bitnim kriterijumima za diferenciranje pretnje od ostalih govornih činova biće više reči u trećem poglavlju, koje se bavi definisanjem samog pojma pretnja i razlikama između pretnje i drugih govornih činova, ali sa stanovišta drugih nauka i naučnih disciplina.

5.2. Podela pojma pretnja prema načinu izvođenja govornih činova

Budući da govorne činove možemo izvesti: a) direktno i indirektno (doslovno i nedoslovno, odnosno eksplicitno i implicitno), pretnje možemo, u zavisnosti od toga kako upotrebljavamo svoje reči, podeliti na: 1) direktne pretnje; 2) uslovne pretnje, kao vrstu direktnih pretnji i 3) indirektno pretnje.

⁶³ U filozofskoj literaturi „sloboda izbora ili pravo veta“ i „korist i sankcije“ su neki od osnovnih kriterijuma za diferenciranje pretnje od drugih govornih činova.

5.2.1. Direktne pretnje

Direktna (eksplicitna) pretnja ima formu izjavne (deklarativne) rečenice sa govornikom kao vršiocem nepovoljne radnje, na primer: "Ubiću te." Direktne pretnje su uvek lične pretnje i skoro je nemoguće uputiti direktnu bezličnu pretnju. Prema Tomasu Milburnu (Thomas Milburn),⁶⁴ direktne (eksplicitne) pretnje imaju nekoliko karakteristika. Prvo, eksplicitne pretnje sadrže visok stepen kontrole nad vremenom, uslovima i dvosmislenošću pretnje. Šanse da pretnja bude pogrešno protumačena su male. Drugo, direktne pretnje su jasne i stoga, kada se upotrebljavaju, one jasno prenose pretiteljevu poziciju ili stav, a pretiteljev ton, ukoliko je pretnja verbalna, pojačava tu dimenziju.

Uslovne pretnje. Direktne pretnje su često uslovne, tj. sadrže neki uslov koji ili primalac poruke mora da ispuni ili će govornik izvršiti delo kojim preti. Frejzer navodi četiri sintaksičke strukture uslovne pretnje: 1) Ako ne prestaneš da pričaš, opaliću ti šamar; 2) Prestani da pričaš ili ću ti opaliti šamar; 3) Ne prestaneš li da pričaš, opaliću ti šamar; 4) Nastaviš li i dalje da pričaš, opaliću ti šamar. Uslovne pretnje su vrsta pretnji koje se često sreću u slučajevima iznude, otmice, ucene i oružane pljačke. Ovakve pretnje uvek zahtevaju ispunjenje određenog uslova: ako X onda Y.

5.2.2. Indirektne pretnje

Indirektna komunikacija je nejasna, dvosmislena i preterano diplomatska. Ljudi često koriste indirektnost da izbegnu sukobljavanje ili rešavanje konflikta, a to može biti skupa praksa.

⁶⁴ Milburn, T. W., Watman, K. H.: *On the Nature of Threat: a social psychological analysis*, Praeger, New York, 1981, p. 11.

Glavna karakteristika indirektnje pretnje jeste dvosmislenost koja se može otkriti na osnovu dva elementa: pretitelj nikada jasno ne iskazuje da je neka radnja namerena kao pretnja ili da ta radnja zavisi od budućeg ponašanja žrtve; ponekad je i identitet potencijalne žrtve nejasan i stoga su indirektnje pretnje vrlo moćne.

Indirektna pretnja je jedan od oblika pretnje koji ljudi najviše vole da upotrebljavaju. Izbor proističe iz činjenice da su indirektnje pretnje dvosmislene – ako bude „uhvaćen”, pretitelj uvek može da tvrdi da nije to mislio. Uprkos njenoj indirektnosti, takva pretnja može biti destruktivna isto koliko i direktna.

Indirektnim pretnjama odlično se služila italijanska mafija u Americi početkom XX veka, a najpoznatija je rečenica: „daj mu ponudu koju ne može da odbije“, koja je kasnije preformulisana u: „daj mu ponudu koju neće odbiti“. Ovakve primere najčešće pronalazimo u komunikaciji šefa kriminalne organizacije sa svojim članovima ili drugim kriminalnim grupama, a često i sa predstavnicima legalnih korporacija. Čuveni *Kum*, šef mafije u istoimenom filmu, koristi ovakve metode svaki put kad naiđe na poslovne partnere koji neće da sarađuju. Međutim, složićemo se sa Patrikom Dejom (Patrick Day),⁶⁵ da je „ponuda koja ne može da se odbije“ nelogična, jer pravu ponudu, logički posmatrano, možemo odbiti. Drugim rečima, pomenuti primer zapravo znači „postavi mu takav uslov da će morati to da prihvati“ ili „ako ne prihvatiš to, sve ćemo ti pobiti.“ Rečenicu „daj mu ponuda koju ne može da odbije“ svi mi citiramo u svakodnevnim situacijama, ali je ne treba tumačiti doslovno, jer postoji opasnost da ćemo je pogrešno shvatiti.

⁶⁵ Day, P.: *Coercive Offers Do Not Exist*, Philosophical Notes, No. 24. Povremeno izdanje udruženja Libertarian Alliance: www.libertarianalliance.co.uk.

Nacisti u Drugom svetskom ratu takođe su uspešno upotrebljavali indirektnu pretnju za postizanje svojih ciljeva. Jedan od klasičnih primera jeste obavještenje koje su nacisti slali nemačkim čitaocima koji nisu obnovili pretplatu na njihove novine: „Naše novine svakako zaslužuju podršku svakog Nemca. Nastavićemo da vam šaljemo primerke novina i nadamo se da nećete želeti da izožite sebe nesrećnim posledicama u slučaju otkazivanja.“⁶⁶ Uzevši u obzir moć koju su nacisti imali u to vreme i reputaciju da uvek sprovedu „nasilne reči“ u delo, tj. realizuju pretnju, to je bila ozbiljna, kredibilna pretnja. Ispod ovog navodnog „apela“ čitaocima da podrže nacističke prodavce novina krije se implicitna pretnja namerena da prisili čitaoce da kupuju novine. U normalnoj situaciji, iskaz „nesrećne posledice u slučaju otkazivanja“ značio bi da nećemo više dobijati novine, ako otkazemo pretplatu. Međutim, pošto su nacisti, koji su pisali to pismo, naznačili svoju spremnost da lično prouzrokuju baš takve posledice „nadamo se da nećete želeti da izožite sebe nesrećnim okolnostima u slučaju otkazivanja“, to je naznaka čitaocu da iskaz tumači kao pretnju: „Ukoliko otkazete pretplatu na novine, bićete pretučeni, streljani ili odvedeni u koncentracijski logor.“

Dakle, indirektni govorni čin je uspešan ako onaj kome je upućen prepoznaje cilj tog iskaza – ono na šta se odnosi namera govornika. S obzirom na to da nije uvek lako prepoznati indirektnu pretnju, pojedini lingvisti pokušali su da utvrde neka pravila za njeno prepoznavanje.

Lingvistkinja Nobuhiko Jamanaka (Nobuhiko Yamana-ka)⁶⁷ formulisala je pravila za prepoznavanje indirektnu pretnju

⁶⁶ Grunberger, R.: *A Social History of the Third Reich*. London: Weidenfeld, Nicolson, 1971

⁶⁷ Yamanaka, N.: *On Indirect Threats*, International Journal for the Semiotics of Law, vol. 8/2, 1995, pp. 37-52.

(Rules for Indirect Threats) koja su uslovljena različitim preduslovima za postojanje pretnje, zasnovanih na uslovima koje je dao lingvista Brus Frejzer. Prema Jamanaki, indirektna pretnja čuje se kao pretnja ako govornik naznači slušaocu:

- a) svoju sposobnost da izvede radnju X: „Šta misliš, da li je ovaj pištolj napunjen“ ili „Misliš li da ovaj pištolj nije napunjen – pita kriminalac?;
- b) svoju nameru da izvede radnju X: „Zar misliš da neću preduzeti ništa ako nećeš da platiš“;
- c) posledice koje mogu proisteći iz radnje X: „Ako kažeš policiji, možeš se oprostiti sa svojim karijerom“; ili posledice iz ranije izvedene slične radnje: „Izađi iz te komisije. Znaš šta se dogodilo predsedniku Stevanoviću – kaže kriminalac“;
- d) odlaganje radnje X u zamenu za ispunjenje govornikovih zahteva i svi drugi preduslovi koji imaju uticaja: „Ako ne dobijemo ono što tražimo, nastavićemo da radimo to što radimo“.

Indirektne pretnje imaju veliku moć uticaja iz nekoliko razloga. Prvo, kredibilitet indirektno pretnje je velik jer je pretitelj naznačio da i nije toliko nerad da dela. Drugo, s obzirom da su indirektno pretnje dvosmislene, one služe kao svojevrsan, kako to Milburn naziva, test projekcije.⁶⁸ Žrtva, prema Milburnu, koristi pretnju kao ekran za svoje najgori strahove. Indirektno pretnje znače i nedostatak kontrole i za pretitelja i za žrtvu. Pretitelj može samo delimično da kontroliše žrtvine utiske, tumačenja i reakcije. Žrtva može i da ne bude svesna da joj se pretili i stoga ne preduzme ništa da se zaštiti ili da žrtvina percepcija pretnje bude toliko pogrešna da počne da se ponaša iracionalno.

⁶⁸ Milburn *supra* note 64, p. 12.

6. Pojava forenzičke lingvistike

Timoti Džon Evans (Timothy John Evans) ušao je u policijsku stanicu u Velsu 30. novembra 1949. godine i rekao: „Hoću da se predam. Odložio⁶⁹ sam svoju ženu.“ Ova kratka izjava pokrenuće niz događaja koji će ostati zapamćeni u istoriji krivičnog prava i trasirati put novoj grani primenjene lingvistike, forenzičkoj lingvistici, koja je do tada bila identična sa nastavom stranih jezika i mašinskim učenjem.

Istorija počinje u Rilington Plejsu broj 10 u Londonu u kući serijskog ubice Džona Kristija (John Christie) u kojoj je Timoti Evans⁷⁰ živeo sa kćerkom i suprugom kao podstanar. U novembru iste godine Evans je otišao u policiju i dao čudnu izjavu: „Hoću da se predam. Odložio sam svoju ženu...Stavio sam je u šahtu...Ne mogu da spavam i hoću da olakšam sebi dušu.“⁷¹ Policiji nije bilo baš jasno šta je Evans pod tim mislio. Evans, zapravo, ne priznaje da je ubio svoju ženu, već samo da je odložio telo svoje žene u šahtu izvan kuće. Policija je pretražila šahtu, ali nije pronašla telo. U toku drugog saslušanja Evans je promenio svoj prvi iskaz i optužio Džona Kristija, glavnog svedoka tužilaštva na njegovom suđenju, da je zadavio njegovu ženu i negde

⁶⁹ “I want to give up. I have **disposed of** my wife.” Za razliku od kolokvijalnog engleskog frazalnog glagola *get rid of* (sa značenjem rešiti se, otarasiti se, osloboditi se nekoga ili nečega), frazalni glagol *dispose of* je vrlo formalan i znači *odlagati nešto*, na primer: „Srbija odlaze nuklearni otpad na deponije.“ Prevod glagola **disposed of** kao **odložio sam** nije najadekvatnije rešenje, ali prenosi isti smisao jer se njime, kao i pomenutim engleskim glagolom, ne implicira ubistvo, već samo da je Evans negde stavio/premestio telo svoje žene. Upotreba ovog formalnog glagola takođe je nekarakteristična za idiolekt nepismene osobe.

⁷⁰ Više o ovom slučaju: British Military and Criminal History: http://www.stephenstratford.co.uk/evans_christie.htm.

⁷¹ Hale, L.: *Hanged in Error*, A Penguin Special: Baltimore, 1961, p. 90.

sakrio njeno telo. Taj drugi Evansov iskaz pružiće dokaz koji će doprineti njegovom posthumnom pomilovanju 1966. godine.⁷²

Evans je na suđenju ostao pri svojoj tvrdnji da je ubica njegov sused Kristi i da neki delovi njegovog drugog iskaza ne odgovaraju istini.⁷³ Evans je proglašen krivim za ubistvo svoje žene i deteta i obešen u zatvoru Pentonvil u Londonu 1953. godine. Tri godine kasnije u Kristijevu kuću uselio se novi podstanar koji je pronašao nekoliko leševa žena među kojima je bilo i telo Kristijeve žene. Kristi je uhapšen i u toku saslušanja priznao je da je počinio sva ta ubistva, kao i ubistvo Evansove žene. Kristijevo priznanje izazvalo je veliku polemiku u britanskoj javnosti. Nakon velikog pritiska, slučaj je ponovo otvoren 1965. godine i sprovedena je javna istraga.

Eminentni švedski lingvista Jan Svartvik (Jan Svartvik), koji je u to vreme obavljao svoja istraživanja u Londonu, pozvan je da analizira Evansove iskaze. Svartvikov zadatak bio je da utvrdi da li su Evansovi iskazi na neki način modifikovani ili izmenjeni.

Prvi problem sa kojim se Svartvik tada suočio bio je mali uzorak teksta (materijala) i nemogućnost primene tadašnjih metoda identifikacije autorstva koje su davale rezultate samo na velikim uzorcima tekstova (2000 reči). Drugi problem bila je

⁷² Evans je, u međuvremenu, dao još dve izjave u kojima je priznao da je on, a ne Kristi, zadavio svoju ženu Beverli Evans (Beverly Evans) i kćerku Džeraldinu (Geraldine). Tim lažnim priznanjima zapečatio je svoju sudbinu.

⁷³ Kad god su ga upitali zašto tvrdi da je Kristi zadavio njegovi ženu i kćerku, Evans nije umeo da odgovori. Džon Kristi, glavni svedok tužilaštva, osvojio je simpatije suda svojom pričom o teškim povredama u Prvom svetskom ratu, vešto skrenuvši pažnju sa svog krivičnog dosijea, koji je uključivao jednu presudu za napad na ženu. Više o tome: Woffinden, B.: *Miscarriages of Justice*, Hodder & Stoughton, London, 1987.

autentičnost iskaza: nije ih napisao lično Evans (nije umeo ni da čita ni da piše), već ih je diktirao službenicima policije.⁷⁴

Budući da je korpus materijala bio mali, Svartvik je smatrao da će način na koji su kombinovane klauze, tj. način na koji je Evans povezivao klauze (zavisne predikatske rečenice) i njihova funkcija u rečenici dati bolje rezultate. Svartvik je analizirao lične predikatske rečenice u skladu sa postojećom klasifikacijom klauza, kojih je bilo šest: a) samostalne klauze, tj nezavisne lične rečenice sa jednim predikatom; b) klauze sa mobilnim rečima kao *onda* i *takođe*; c) klauze povezane fiksiranim veznicima: *i, a, ali, ili, pa*; d) klauze koje nemaju subjekat jer ga dele sa prethodnom klauzom; e) klauze koje su povezane veznicima: *dok, ako, pre*; f) odnosne rečenice povezane odnosnim zamencama: *ko, koji*.⁷⁵

Kao najočiglednije markere spontanog govora, odnosno pisanog (formalnog) jezika, Svartvik je izdvojio način pisanja sati, minuta i doba dana. U prva dva iskaza, prema Svartviku, Evans

⁷⁴ Prema navodima Malkoma Kultarda, pre nego što su razgovori sa osumnjičenima počeli da se snimaju audio i video uređajima, engleska policija standardno je beležila jezički dokaz zapisivanjem. Prema tadašnjem zakonu *Judges Rules*, službenici policije morali su da zapisuju sve što osumnjičeni kaže, od reči do reči, i mogli su da beleže dve vrste dokaza: razgovor sa osumnjičenim, kada su morali da zapisuju i svoja pitanja i odgovore osumnjičenog; i iskaz, kada je osumnjičeni diktirao svoju verziju događaja tokom čega službenicima policije nije bilo dozvoljeno da postavljaju pitanja. Međutim, ovaj način uzimanja iskaza vodio je raznim zloupotrebama. Osumnjičeni su često tvrdili da su im službenici policije postavljali pitanja i potom taj dijalog beležili kao monolog. Snimanje razgovora sa osumnjičenima je sve to promenilo i danas je moguće proveriti istinitost raznih tvrdnji - na primer, kada okrivljeni tvrdi da je njegovo priznanje iznuđeno. Coulthard, M.: *Author Identification, Idiolect, and Linguistic Uniqueness*, *Applied Linguistics*, 25/4, 2004, pp. 431-447.

⁷⁵ Svartvik, J.: *The Evans Statements: A Case for Forensic Linguistics*, University of Gotenburg Press, 1968, p. 30.

je konzistentan u upotrebi priloga za iskazivanje vremena tipa: oko pola pet uveče (about half past four in the evening), u deset sati (at ten o'clock), posle šest (after six), oko dvadeset do sedam ujutru (about twenty to seven in the morning), a u druga dva iskaza, navodna Evansova priznanja, dominantna je upotreba varijante a.m./p.m.: 8.00 a.m. (8:00 časova), 8.40 p.m. (20:40 ili dvadeset časova i četrdeset minuta), at 4.00 p.m. (u 16:00 časova), the 4.00 p.m. train (voz u 16:00 časova). Prema Svartviku, gotovo je nemoguće da bi nepismeni Evans mogao reći the 12.55 a.m. train (voz u dvanaest i pedeset pet), naročito zbog toga što je u prva dva iskaza i na suđenju zabeleženo da je govorio: five to one train (voz u pet do jedan).

Svartvik je dalje izdvojio tragove spontanog govora kakvog bi mogli očekivati od nepismene osobe: a) supstandardna upotreba duple negacije, na primer: "I *didn't* want *nothing* to do with it" umesto "I *didn't* want *anything* to do with it"; b) supstandardni glagolski oblici: "I thought you *was* going to Brighton" (Mislio sam da ti *ode* u Brajton) ili "I *come* back into the kitchen..." (Ja se *vрати* u kuhinju...). S druge strane, u poslednja dva iskaza pojavljuju se reči nekarakteristične za idiolekt nepismene osobe, na primer: "She was *incurring* one debt after another..." (*Izlagala se* dugu za dugom...).

Primenivši pionirsku tehniku, koja je kombinovala opis jezika i statističku analizu, u analizi tekstualnih modifikacija, Svartvik je demonstrirao prisustvo dva različita funkcionalna stila: razgovornog (spontanog) jezika i pravnog stila (policijskog registra) u Evansovim iskazima. Sa lingvističkog stanovišta, Svartvikova analiza je potkrepila Evansovo poricanje ubistva: razlike između nespornih delova njegovog iskaza i delova za koje je Evans tvrdio da ne odgovaraju istini bile su ogromne. Svartvikov stručni nalaz doprineo je u velikoj meri Evansovom posthumnom pomilovanju 1966. Dve godine kasnije Svartvik objavljuje

svoju, danas već čuvenu, analizu Evansovih iskaza *The Evans Statements: A Case for Forensic Linguistics*.⁷⁶ Te 1968. godine rođena je forenzička lingvistika, nova oblast forenzičke ekspertize. Međutim, treba napomenuti da ovaj slučaj nije bio nivo utvrđivanja autorstva, kakvo poznajemo danas, već njegova važnost leži u Svartvikovoj pionirskoj tehnici analiziranja modifikovanog (izmenjenog) teksta i nazivu za novu disciplinu.⁷⁷

Nažalost, posle Svartvika u Engleskoj se malo toga radilo na razvijanju ove nove discipline. Na neočekivanim mestima, navodi britanski lingvista Malkom Kultard,⁷⁸ pojavljivao se po neki članak u kojem je autor, najčešće neki istaknuti lingvista, analizirao sporna priznanja ili komentarisao autentičnost zabeleženog razgovora u policijskim zapisnicima. Tih godina nije bilo nijednog pokušaja da se utemelji nova disciplina ili barem metodologija za forenzičku lingvistiku. Posao je prihvaćan uglavnom kao izazov i uvek je zahtevao stvaranje, a ne primenjivanje, nekog metoda analiziranja. Međutim, vremenom je postalo jasno da lingvisti mogu služiti zakonu, pomažući da se osude krivci, a oslobode nevini. Lingvistika i pravo našle su se u hibridu, a lingvisti pred sudovima u ulozi veštaka.

U Ujedinjenom Kraljevstvu prvi primer davanja stručnog mišljenja u sudnici vezan je za poznatog fonetičara Pitera Frenča (Peter French). Frenč je 1984. godine u čuvenom sudu Old Bejli (Old Bailey) u Londonu pokazao prisutnost policijskog

⁷⁶ Svartvik, *supra* note 75.

⁷⁷ Treba pomenuti da je još 1949. godine Frederik Filbrick (Frederick Philbrick) upotrebio naziv *Forensic English* (forenzički engleski) u naslovu svoje knjige *Language and the Law: Semantics of Forensic English*, ali ta sintagma nikada nije prihvaćena, verovatno zato što se odnosi na određeni jezik, a ne na nauku o jeziku.

⁷⁸ Coulthard, M., Johnson, A.: *An Introduction to Forensic Linguistics: Language in Evidence*. Routledge, 2007.

žargona u inkriminirajućim iskazima, za koje je tužilac tvrdio da su u potpunosti napisani rečima okrivljenih.

Malkom Kultard, istaknuti britanski forenzički lingvista i profesor na Univerzitetu u Birminghamu, počinje da analizira druge sporne iskaze i priznanja.⁷⁹ Tako je na videlo izašao još jedan primer pogrešne presude. Kultard je 1994. godine izveo revolucionarno lingvističko istraživanje spornih iskaza Dereka Bentlija⁸⁰ koji je, kao i Evans, obešen početkom pedesetih godina XX veka. Kultardova analiza Bentlijevog iskaza pokazala je da je njegov iskaz jednim delom falsifikovan. Profesor Kultard pisao je nalaze, kao svedok ekspert, za više od 150 slučajeva i iznosio dokaze u predmetu terorističkih akata u Severnoj Irskoj. Kao sudski veštak pojavljivao se više puta u apelacionom sudu uključujući i reviziju već pomenutog slučaja Dereka Bentlija, kada je 1998. godine presuda kriv preinačena posle četrdeset šest godina.⁸¹

U Sjedinjenim Američkim Državama lingvista i praktičar koji je sistematski razvio forenzičku analizu diskursa za različite vrste slučajeva jeste Rodžer Šaj. Slučajevi na kojima je radio datiraju s početka 80-ih godina XX veka i svi su dokumentovani u njegovim istraživanjima. Njegov posao uključuje lingvističku analizu razgovora na audio trakama (podmićivanje, pretnje, iznuđivanje, navođenje na ubistvo), pisanih dokumenata, kao što su policijski zapisnici, svedočenja, priznanja, ugovori i drugo.⁸²

⁷⁹ Malkom Kultard je u međuvremenu postao prvi profesor forenzičke lingvistike na svetu i sada predaje na Univerzitetu Aston u Velikoj Britaniji.

⁸⁰ Derek William Bentley "A Victim of British Justice?" [Http://www.capital-punishmentuk.org /bentley.html](http://www.capital-punishmentuk.org/bentley.html).

⁸¹ Court of Appeal Judgment: www.innocent.org.uk/index.html.

⁸² Shuy, *supra* note 4.

U Australiji su se forenzički lingvisti, među kojima su najpoznatiji Dajana Ids (Diana Eades)⁸³ i Džon Gibbons (John Gibbons),⁸⁴ počeli okupljati početkom 80-ih godina i uglavnom su bili zaokupljeni pitanjem prava građana u pravnim postupcima, naročito problemima sa kojima se suočavaju Aboridžini u postupku saslušavanja, jer oni govore jednim dijalektom engleskog jezika koji se znatno razlikuje od australijskog engleskog.

U Nemačkoj je poznati praktičar forenzičke lingvistike Hanes Knifka (Hannes Kniffka).⁸⁵ Počeci forenzičke lingvistike u Nemačkoj uglavnom su bili usredsređeni na pripisivanje autorstva i razvijanje metodologije za taj postupak.

Iz svega navedenog vidimo da je forenzička lingvistika prilično razvijena grana primenjene lingvistike. Međutim, najveći pomak u razvoju forenzičke lingvistike kao discipline tokom poslednje decenije XX veka jesu profesionalna udruženja *International Association of Forensic Linguists - IAFL*⁸⁶ (Međunarodno udruženje forenzičkih lingvista) i *International Association for Forensic Phonetics and Acoustics - IAFPA* (Međunarodno udruženje za forenzičku fonetiku i akustiku)⁸⁷ i njihov zvanični časopis *Forensic Linguistics: The International Journal of Speech, Language, and the Law*.⁸⁸ Pomenuti časopis i udruženja IAFL i

⁸³ Eades, D.: *I don't think it's an answer to the question: Silencing Aboriginal Witnesses in Court*, *Language in Society*, Vol. 29, No. 2, 2000, pp. 161-195.

⁸⁴ Gibbons, J.: *Forensic Linguistics: An Introduction to the Language in the Justice System*, Oxford: Blackwell, 2003.

⁸⁵ Kniffka, H.: *Recent developments in Forensic Linguistics*, Frankfurt: Peter Lang, 1996, pp. 75-122.

⁸⁶ International Association of Forensic Linguists: www.iafl.org. Udruženje je osnovano na inicijativu Univerziteta u Birmingenu 1994. godine.

⁸⁷ International Association for Forensic Phonetics and Acoustics: www.iafpa.net/. Ovo udruženje osnovano je u Jorku u Engleskoj 1991.

⁸⁸ *The International Journal of Speech, Language, and the Law*: www.english.bham.ac.uk.

IAFPA su ozbiljna mesta na kojima se predstavljaju istraživanja iz oblasti forenzičke lingvistike iz celog sveta. Danas mnogi univerziteti u Evropi nude master i doktorske studije forenzičke lingvistike.⁸⁹

7. Definisanje pojma forenzička lingvistika

Od trenutka kada je Jan Svartvik objavio svoju čuvenu analizu Evansovih iskaza i prvi upotrebio termin *forenzička lingvistika*, bilo je dosta pokušaja da se ova oblast definiše. Međutim, još uvek ne postoji konsenzus između forenzičkih lingvista i pravnih stručnjaka o definiciji pojma forenzička lingvistika. Jedni se drže uže definicije koju je dao lingvista Dejvid Kristal (David Crystal): „(...) upotreba lingvističkih tehnika u krivičnim slučajevima u kojima jezički podaci konstituišu deo dokaza, npr. upotreba gramatičkih ili leksičkih kriterijuma u cilju provere autentičnosti iskaza datih policiji.“⁹⁰ Drugi, pak, pojam forenzičke lingvistike tumače ili objašnjavaju kao međuodnos jezika i prava.

U pravnom rečniku *Black's Law Dictionary*⁹¹ forenzička lingvistika je definisana kao tehnika koja se bavi evaluacijom je-

⁸⁹ Na primer: Univerzitet u Kardifu, Vels; Universitat Pompeu Fabra, Španija; Aston University, Engleska; Umea University, Švedska. U Americi je situacija nešto drugačija. Broj univerziteta koji nude studije forenzičke lingvistike, profesionalnih udruženja ili naučnih instituta je zanemarljiv, ali svakako raste. Kerol Časki (Carole Chaski) je osnovala institut "The Institute for Linguistic Evidence" 1998. godine, neprofitnu organizaciju posvećenu razvijanju i testiranju metoda forenzičke lingvistike, koja pruža usluge policijskim službama, advokatima i fizičkim licima širom Amerike.

⁹⁰ Crystal, D.: *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, 4th ed., Oxford: Blackwell, 1997, p. 155.

⁹¹ Black, H. C., Nolan, J.R, Nolan-Haley, J.M.: *Black's Law Dictionary*, 6th ed., West Publishing, St Paul, 1990, p. 648.

zičkih karakteristika tekstova kao što su gramatika, sintaksa i ortografija, a to se postiže komparacijom tekstova poznatog i nepoznatog autorstva da bi se otkrile idiosinkratičnosti koje su karakteristične za autorstvo i tako identifikovao autor ili autori. Drugim rečima, forenzička lingvistika predstavlja pripisivanje/identifikaciju autorstva.

U našem *Leksikonu kriminalistike* ne spominje se termin forenzička lingvistika, već lingvistička analiza teksta koja je definisana kao „postupak ispitivanja teksta nepoznatog skriptora sa ciljem da se u njemu otkriju i utvrde elementi lingvističkog karaktera.“⁹² Za razliku od rečnika *Black's Law Dictionary*, ovi autori pod lingvističkom analizom teksta, tj. forenzičkom lingvistikom podrazumevaju sociolingvističko profilisanje autora anonimnih tekstova (profilisanje na osnovu pisanog jezičkog izraza).

Jedna grupa lingvista smatra da je forenzička lingvistika jednostavno lingvistika. Prema Rodžeru Šaju, da bi neko bio sudski veštak (expert witness), kako zahtevaju sudovi, ta osoba treba da bude ekspert u domenu te discipline, zato što se njegovo veštačenje zasniva na poznavanju te oblasti, a to je lingvistika.⁹³

Lingvistika, kao i sve druge nauke, ima svoj kanon, prihvaćeno telo principa, pravila, standarda i normi, s tim da se neki aspekti njenog kanona stalno menjaju, jer nove teorije i rezultati istraživanja nude nova stanovišta i pristupe jezičkim istraživanjima. Oblast primenjene lingvistike, uslovno rečeno, koristi kanon lingvistike i primenjuje ga na stvarne životne situacije gde je jezik od bitnog značaja, kao što su, na primer, obrazovanje, komunikacija u medicini ili oblast prava. Forenzička lingvi-

⁹² Aleksić, Ž., Škulić, M., Žarković, M.: *Leksikon kriminalistike*, Digital dizajn, Smederevska Palanka, 2004, str. 172.

⁹³ Shuy, R.: *Language in the American Courtroom*, *Language and Linguistics Compass*, 1/1–2, 2007, pp. 100–114.

stika je jedna od tih oblasti primene. Ona najčešće analizira jezičke podatke koji se koriste kao dokaz u sudskim predmetima ili na sudu, mada neki lingvisti analiziraju i pravne akte (ustav, zakone, međunarodne ugovore), ideologije, upotrebu jezika u sudnici, što je izvan specifičnih sudskih slučajeva. Zato mnogi američki lingvisti zovu ovu oblast *jezik i pravo* (language and law), a ne *forenzička lingvistika*. Naziv *jezik i pravo*, po njima, uključuje i analizu jezika koji se koristi kao dokaz u sudskim predmetima i analizu pravnih akata, ideologija i drugih tema izvan domena specifičnih sudskih slučajeva.⁹⁴

Prema mnogim lingvistima, forenzička lingvistika nije akademska disciplina *per se*, već ona sledi kanon lingvistike, tj. primenjuje alate lingvistike kao što su fonetika, fonologija, morfologija, sintaksa, semantika i pragmatika u rešavanju pitanja vezana za jezik u krivičnim slučajevima i građanskim sporovima. Forenzički lingvisti koriste kanon lingvistike na različite načine, često u zavisnosti od njihovog znanja i interesovanja, veština u korišćenju tih alata i prirode sudskog slučaja. Na primer, postoje forenzički lingvisti koje isključivo zanima fonetika, nauka o glasovima, i stoga će oni raditi na slučajevima u kojima je bitno identifikovati i objasniti obeležja glasova. Drugi forenzički lingvisti koriste one instrumente lingvistike, tj. lingvističke poddiscipline ključne za tumačenje značenja.⁹⁵

⁹⁴ Neki lingvisti su našli terminološko rešenje, kombinujući oba naziva: forenzička lingvistika/jezik i pravo.

⁹⁵ Iako je fonetika deo lingvistike, ona se u kontekstu forenzike posmatra kao odvojena oblast rada i naziva se forenzička fonetika. Dejvid Kristal, na primer, kaže da forenzička fonetika predstavlja zasebnu oblast koja se bavi pitanjima kao što su: identifikacija govornika, prepoznavanje počinioca na osnovu glasa, profilisanje govornika, prečišćavanje i povećavanje stepena razumljivosti audio snimaka, provera autentičnosti snimka i dekodiranje spornih izrečenih reči ili izraza (Crystal, *supra* note 90, p. 155).

Prema mišljenju američkog lingviste Rodžera Šaja, forenzička lingvistika ne treba da ima svoj kanon, niti treba da postoji kao zasebna akademska disciplina (studijski program) nezavisno od kanona lingvistike. Naravno, oblast prava ima svoja pravila i standarde koji se odnose na upotrebu forenzičke lingvistike u pravnoj areni. Kada lingvisti pružaju svoju stručnu pomoć u sudskim slučajevima, oni se takođe moraju pridržavati pravila i standarda pravnog konteksta, ali bez napuštanja pravila i standarda lingvistike, što ponekad može biti neizvodljivo.⁹⁶

Britanski lingvisti, s druge strane, koriste naziv *forenzička lingvistika* koji podrazumeva tri glavne oblasti: pisani jezik pravnih akata i dokumenata (zakoni, ugovori, testamenti); govorni jezik u istražnom, odnosno krivičnom postupku (informativni razgovori i saslušanja u policiji, jezik u sudnici); istražna i dokazna lingvistika (primena lingvistike kao pomoćne tehnike u kriminalističkim istragama i lingvističko veštačenje, tj. predstavljanje lingvističkog nalaza na sudu).⁹⁷ Shodno takvom tumačenju forenzičke lingvistike, sačinjeni su studijski programi forenzičke lingvistike na master i doktorskim studijama koje danas nude britanski i drugi evropski univerziteti.

Britanski lingvisti se slažu s američkim kolegama da forenzička lingvistika ne treba da ima svoj kanon, ali smatraju da bi bilo vrlo teško voditi studijski program forenzičke lingvistike u kojem bi se pitanja kao što je forenzička analiza autorstva, koja zauzima jedno od centralnih mesta u forenzičkoj lingvistici, razmatrala ili objašnjavala bez odgovarajuće literature (udžbenika) o toj oblasti. Literatura za forenzičku lingvistiku može se ipak smatrati kanonskom. Tim Grant (Tim Grant) je mišljenja

⁹⁶ Shuy, *supra* note 93.

⁹⁷ Forensic Linguistics discussion list, 2012: <https://www.jiscmail.ac.uk/cgi>.

da široka definicija forenzičke lingvistike, kao jezika i prava, koje se drže američki forenzički lingvisti, ne obuhvata sve oblasti. Na primer, lingvisti koji izučavaju jezik u zatvorima i jezik kriminalnih grupa ne smatraju svoj rad forenzičkom lingvistikom. Prema Grantu, ova distinkcija je prilično proizvoljna, a dalja istraživanja u tom smeru mogla bi promeniti ovakvu percepciju.⁹⁸

Bez obzira na oprečne stavove u pogledu naziva ove grane primenjene lingvistike, forenzička lingvistika ili jezik i pravo, i pitanje statusa forenzičke lingvistike, ova oblast se stalno razvija i menja i ipak postoje pitanja koja nije moguće obrađivati (niti je moguće usvojiti specijalističko znanje) bez određene literature i relevantnih istraživanja, a kasnije i praktično primenjivati stečeno znanje i veštine na upotrebu jezika u pravnom kontekstu, naročito kada je u pitanju identifikacija autorstva. Budući da su forenzički tekstovi mnogo kraći od, na primer, književnih tekstova, lingvisti su morali da prilagode postojeće lingvističke metode identifikacije autorstva na osnovu jezika, a u nekim slučajevima razvijaju i nove, da bi dobili validne rezultate.

Forenzička lingvistika ili jezik i pravo danas istražuje mnogo širu lepezu pitanja nego pre tridesetak godina i može se podeliti u više tematskih grupa:

- a) jezik i (pred)sudski postupak: razgovori sa osetljivim svedocima u pravnom sistemu, istražni razgovori (interakcija između službenika policije i osumnjičenih), informativni razgovori i saslušanja u policiji, pragmatika informativnih razgovora i saslušanja, testiranje jezika azilanata, bilingvalne sudnice i pitanja drugog jezika unutar pravnog sistema, tumačenje i prevođenje za sud, interakcija u sudnici (organizacija interakcije u

⁹⁸ Forensic Linguistics discussion list, *supra* note 97.

- pravnom kontekstu), jezik službenika policije (policij-ski registar), jezik u zatvorima, jezik obraćanja sudiji i poroti u anglosaksonskim (common law) sudnicama;
- b) jezik kao dokaz (trag): analiza autorstva, prepisivanje i plagijat, analiza verbalnih i pisanih pretnji, forenzička fonetika, forenzička identifikacija govornika i poređenje glasa, obmana i prevare, forenzička stilistika, forenzička transkripcija, lingvističko veštačenje i sudski veštaci;
- c) jezik, kriminal i pravo: verodostojnost jezika (analiza pisanih izjava svedoka i iskaza osumnjičenih radi utvrđivanja verodostojnosti jezika ili pouzdanosti izjave), razumljivost pravnih akata (struktura i semantika pravnih akata), analiza i tumačenje pravnih tekstova (semantički problemi: sinonimija, homonimija, inkluzivnost, promene značenja, kontekstualnost i intertekstualnost), jezičke manjine i pravni sistem, jezička prava, diskurs analiza izvora prava, žanrovi zakonskih tekstova (npr. zakonske odredbe kao žanr), istorija pravnog jezika;
- d) istraživanje/nastava: straživanje unutar prakse, unapređivanje i etika stručnog svedočenja i predstavljanje/obrazlaganje nalaza (ekspertize) pred sudom, sudsko prevođenje i tumačenje, lingvisti kao sudski veštak (svedok ekspert), nastava forenzičke lingvistike/jezika i prava i ocenjivanje znanja, upoznavanje pravnih stručnjaka sa lingvističkom tematikom/problematikom;
- e) računarska lingvistika: prikupljanje računarskog korpusa izjava/iskaza, priznanja, oproštajnih poruka i policijskih izveštaja, računarska identifikacija i profilisa-

- nje autora, računarska forenzička lingvistika, multi-modalni pristupi forenzičkoj lingvistici;
- f) ostale slične teme: primenjena lingvistika u pravu, upozorenja na proizvodima, sporovi o zaštitnim znacima; analiza spornog značenja u raznim ugovorima, prevođenje pravnih akata sa 27 zvaničnih jezika Evropske unije na druge jezike i problemi koji nastaju usled insistiranja Evropske unije na upotrebi odgovarajućih pravnih, a ne jezičkih ekvivalenata u prevodima i tome slično.

Forenzička lingvistika se, možemo zaključiti, bavi ulogom, oblikom i dokaznom vrednošću jezika u pravnom i forenzičkom kontekstu.

Začudujuće je, međutim, da i nakon toliko godina prakse i postojanja ove discipline, ona još uvek nije institucionalizovana u svim zemljama sveta, najviše zbog inertnosti institucija i nespremnosti za prihvatanje novina, pa samim tim i različite prakse. Kao doprinos, daćemo jednu definiciju forenzičke lingvistike koja će joj, nadamo se, omogućiti da postane deo pravne regulative i nađe primenu u krivičnom pravnom sistemu Srbije. Forenzičku lingvistiku definisaćemo kao primenu lingvističkih teorija i analitičkih metoda u rešavanju pitanja jezičke prirode koja se javljaju u procesu rada policije, službi bezbednosti i građanskim sporovima.

DRUGI DEO

Opšta razmatranja o kriminalistici

1. Definisanje pojma kriminalistika

Kriminalistika kao naučna disciplina ima veoma važnu ulogu u procesu zaštite društva od kriminaliteta⁹⁹ Njene naučne i stručne metode doprinose proučavanju, prepoznavanju, pronalaženju i usavršavanju najadekvatnijih i najefikasnijih načina i postupaka u cilju otkrivanja krivičnog dela i učinioca, odnosno pronalaženju informacija, tragova i predmeta validnih za dokazivanje u krivičnom postupku. Kriminalistika nije samostalna, individualna i izdvojena naučna disciplina, ona u praktičnoj primeni usvaja i koristi procedure i pravila drugih nauka. U sistemu naučnih disciplina, kojima je kriminalitet opšti predmet izučavanja, istaknuto mesto pripada kriminalistici koja svoje metode zasniva i razvija na naučnim dostignućima u oblasti prirodnih, društvenih i tehničkih nauka, obezbeđujući na taj način svoju poziciju u strategiji borbe protiv kriminaliteta. Pitanje definisanja pojma kriminalistike je vrlo kompleksno. Naime, pojedini autori¹⁰⁰ definišu kriminalistiku kao nauku pretkrivičnog postupka, tj. kao policijsku nauku, zapostavljajući time njeno znatno šire područje primene, jer se pojedine kriminalističke metode mogu primenjivati i u oblastima koje nisu usko vezane za kriminalitet. Kriminalistika se definiše i kao „isledna naučna disciplina“, drugim rečima, kao naučna disci-

⁹⁹ Čejović, B.: *Krivično pravo - opšti i posebni deo*, Dosije, Beograd, 2006, str. 61.

¹⁰⁰ Locard, E.: *Manuel de technique policiere*, Pariz, 1934, p. 3.

plina koja predstavlja sistem misaonog procesa razjašnjavanja kriminalnog ponašanja od strane pravosuđa ili kao nauka o neposrednom represivnom i preventivnom suzbijanju kriminaliteta od strane organa krivičnog gonjenja.¹⁰¹

Kriminalistika se u domaćoj literaturi definiše kao „složena informativna strategija, koja obuhvata naučne i na iskustvu zasnovane metode i sredstva za otkrivanje, prikupljanje, obrađivanje, ocenjivanje i korišćenje kriminalistički relevantnih informacija, u cilju otkrivanja, rasvetljavanja i sprečavanja krivičnih dela“¹⁰² ili kao „nauka koja se bavi izučavanjem metoda otkrivanja i istraživanja krivičnih dela i njihovih učinilaca kao i razvojem strategija suprotstavljanja kriminalitetu.“¹⁰³ Istraživanja kriminalistike kao nauke, koja su novijeg datuma, ukazuju na njenu samostalnost i ključnu ulogu u otkrivanju i prikupljanju informacija, tragova i predmeta u cilju dokazivanja krivičnih dela, dajući joj time jednako važan kako represivni tako i preventivni karakter.¹⁰⁴

Kriminalistika, kao egzaktna i empirijska nauka koja se bavi kriminalitetom manifestovanim kroz opšte ili specijalizovane (organizovane) forme, ima dvostruki predmet izučavanja. Jedan se odnosi na konkretan događaj koji je manifestovan kao izvršeno krivično delo, a drugi na događaj, ili potencijalni događaj, čija manifestacija predstoji ili je verovatno moguća. I u jednom i u drugom slučaju, primenom svojih metoda i pravila, kriminalistika svestrano analizira konkretan događaj ili potenci-

¹⁰¹ Geerds, F.: *Kriminalistik*, Lubeck, 1980, p. 34.

¹⁰² Aleksić, Ž., Milovanović, Z.: *Kriminalistika*, Pravni fakultet Beograd, 1991, str. 2.

¹⁰³ Simonović, B.: *Kriminalistika*, Pravni fakultet u Kragujevcu, Institut za pravne i društvene nauke, Kragujevac, 2004, str. 3.

¹⁰⁴ Krivokapić, V.: *Uvod u kriminalistiku*, Nade Desing Beograd - Narodno delo Beograd, 2008, str. 10.

jalni događaj i traga za relevantnim informacijama, tragovima i predmetima, kako bi konkretan događaj otkrila ili sprečila. U preventivnom smislu, kriminalistika ide u susret potencijalno mogućem kriminalnom događaju, istražuje njegove uzroke, uslove i faktore i na taj način prevenira, tj. sprečava nastupanje preteće pojave. Sve nas ovo upućuje na to da kriminalistika, kao veoma kompleksna naučna disciplina, ima svoje naučne i empirijske grane kao što su kriminalistička taktika, kriminalistička tehnika i kriminalistička metodika, od kojih svaka ima svoju ulogu u procesu kriminalističkih istraga.

Kriminalistička taktika je naučna grana koja se bavi izučavanjem i usavršavanjem opštih kriminalističkih pravila, pojavnih oblika krivičnih dela, načinima izvršenja, motivima i ciljevima učinioca, stručnim znanjima, veštinama, kriminalnim sklonostima i psihologijom učinilaca (kriminalna fenomenologija). Ona sadrži pravila o primeni kriminalističko-taktičkih mera i radnji (kriminalistička provera, prikupljanje obaveštenja, prikupljanje ličnih dokaza, osmatranje, legitimisanje, utvrđivanje identiteta, kriminalistička kontrola, potražna delatnost, taktika praćenja, taktika hapšenja, prepoznavanje, uviđaj, pretresanje i dr.).¹⁰⁵ Kriminalistička taktika je po pravilu represivna grana kriminalistike, njena pravila se primenjuju postdeliktno.

Kriminalistička tehnika izučava zakonomernosti događaja u materijalnom svetu, odnosno izučava, usavršava i primenjuje metode i sredstva iz oblasti prirodnih i tehničkih nauka, u cilju otkrivanja, obezbeđivanja, fiksiranja i tumačenja tragova i predmeta krivičnog dela na osnovu kojih se mogu utvrditi njegovi objektivni elementi, rekonstruiše tok događaja i vrši identifikaciju učesnika događaja (učinilac, žrtva). Kriminalistička tehnika predstavlja funkcionalnu celinu, mada je poznata njena po-

¹⁰⁵ Krivokapić, *supra* note 104.

dela na operativno registracionu tehniku (pronalaženje tragova i predmeta krivičnog dela na mestu izvršenja i/ili na drugom mestu) i istražnu kriminalističku tehniku (istraživanje i veštačenje određenih tragova i predmeta u laboratorijskim i drugim uslovima primenom specijalizovanih metoda).

Kriminalistička metodika proučava zakonomernosti nastanka, otkrivanja, prikupljanja, obrade, interpretiranja i ocene informacija koje su relevantne za prevenciju, sprečavanje, otkrivanje i razjašnjavanje određene vrste krivičnih dela. Pravila kriminalističke metodike se primenjuju u završnoj fazi razjašnjavanja određenog događaja, odnose se na metodologiju razjašnjavanja konkretnog krivičnog dela.

Kriminalistička operativa je grana kriminalistike koja se bavi primenom kriminalističko-operativnih mera i radnji, odnosno angažovanja obaveštajnih izvora na prepoznavanju, prikupljanju i prezentovanju operativno-obaveštajnih podataka koji se odnose na krivična dela i učiniocce. Ona obuhvata selekciju i angažovanje obaveštajnih izvora, formu angažovanja, vođenje i rukovođenje obaveštajnim izvorima i druge mere operativno-obaveštajnog karaktera.

Kriminalistička strategija podrazumeva operacionalizaciju kriminalno-političkih koncepata suzbijanja kriminaliteta u celini ili pojedinih vidova kriminaliteta. Ona, po pravilu, obuhvata implementaciju preventivnih programa koji utiču na prevenciju i suzbijanje kriminaliteta na primarnom, sekundarnom i tercijarnom nivou.

Forenzička lingvistika (u domaćoj literaturi kriminalistička lingvistika) predstavlja novu granu kriminalistike, koja se bavi analizom jezičkog traga u obliku govornog i pisanog jezika. Forenzička lingvistika je po svojoj prirodi najbliža grani kriminalističke tehnike, konkretnije grani istražne kriminalističke tehnike – forenzike.

2. Forenzička lingvistika kao grana kriminalističke tehnike

Telefonski pozivi, tekstovi, video snimci na Jutjubu, veb stranice i imejlovi koji mogu biti poslani bilo kuda, brzi razvoj tehnologije, naročito telekomunikacija i internet mreže idu u prilog tome da se stopa kriminala povećava, planira, organizuje i dešava na globalnom nivou. Drugim rečima, za veći deo ovog kriminala, tradicionalne političke, jezičke, kulturne i geografske granice više ne postoje, što stvara teškoće pri identifikaciji govornika i autora, analiziranju diskursa, transkribovanju i prevođenju dokaza, odnosno otkrivanju krivičnih dela i učinilaca, kao i sprečavanja kriminalne delatnosti. Ovakvi izazovi za lokalnu i globalnu policiju tek su počeli, a rešavanje navedenih problema zahteva angažovanje forenzičkih lingvista, tj. primenu tehnika forenzičke lingvistike.

Policijske službe sve češće se suočavaju sa dokumentima koji nisu napisani rukom. U kriminalističkim istragama krivičnih dela koja uključuju digitalni dokaz, kada se određena mašina identifikuje kao izvor dokumenta, postavlja se legitimno pitanje: čije ruke su bile na tastaturi kada je relevantni dokument otkucan? Na primer, kada je oprostajna poruka napisana rukom, moguće je pozvati grafologa ili specijalistu za rukopis da verifikuje da li je rukopis u oprostajnoj poruci zaista rukopis pokojnika. Međutim, kada je oprostajna poruka otkucana na kompjuteru, tada slovo „Ž“ izgleda isto kao bilo koje drugo otkucano „Ž“. On što je, zapravo, potrebno u ovom slučaju jeste identifikacija autorstva na osnovu upotrebljenog jezika (stila pisanja). Takva analiza može pokazati da li je pokojnik ili neko drugi napisao oprostajnu poruku, tj. da li je u pitanju samoubistvo ili ubistvo.

Pitanje autorstva ili „ko je kucao na tastaturi“¹⁰⁶ postavlja se sve češće u kriminalističkim istragama kompjuterskog kriminala, od ubistva i krađe identiteta pa sve do pretnji bombom i smrću. U određenim kriminalističkim istragama, istražitelji moraju da povežu otisak papilarnih linija sa određenim licem da bi dokazali učešće u izvršenju kriminalnog delikta. Međutim, kada je reč o kriminalističkim istragama pretnji bombom i smrću, policija se danas suočava sa situacijama u kojima je više ljudi imalo ovlašćen pristup spornom kompjuterskom sistemu - na primer, članovi porodice, cimeri u studentskim domovima ili kolege koje dele istu kancelariju na poslu. Kerol Časki (Carol Chasky)¹⁰⁷ navodi brojne slučajeve koje su vodili specijalni agenti u istražnom odeljenju za kompjuterski kriminal Nacionalne vazduhoplovne i svemirske administracije (NASA).¹⁰⁸ U jednom slučaju gradski zvaničnik je dobijao pisane pretnje smrću i pretnje imejlom sa kompjutera iz same agencije. Posle višemesečne istrage utvrđeno je da je gradski zvaničnik sam sebi slao pretnje i da mu život nikada nije bio ugrožen. Međutim, specijalni agenti su tada koristili tradicionalne istražne tehnike, kao što su informativni razgovori i analiza rukopisa da bi utvrdili pravog autora tih pretnji. Naravno, svaki metod za utvrđivanje autorstva mora biti u skladu sa standardnim istražnim i forenzičkim tehnikama koje su u tom trenutku dostupne. No,

¹⁰⁶ Chasky, C.: *Who's At The Keyboard? Authorship Attribution in Digital Evidence Investigations*, International Journal of Digital Evidence 4(1), 2005, pp. 1-13.

¹⁰⁷ Chaski, C.: *Empirical evaluations of language-based author identification techniques*, Forensic Linguistics, 8 (1), 2001, pp. 1350-1377. Dr Kerol Časki pruža stručno mišljenje policijskim službama, advokatima i privatnim licima od 1992. godine.

¹⁰⁸ National Aeronautics and Space Administration (NASA) je zadužena za civilni deo svemirskog programa Sjedinjenih Američkih Država. [Http://sr.wikipedia.org/sr-el/HACA](http://sr.wikipedia.org/sr-el/HACA).

policijskim službama danas stoji na raspolaganju više pristupa i metoda utvrđivanja autorstva kao što su biometrijska analiza ili biometrijska identifikacija,¹⁰⁹ kvalitativna analiza idiosinkratičnosti u jeziku u spornim i nespornim dokumentima i kvantitativna, stilometrijska analiza jezika u spornim i nespornim dokumentima.¹¹⁰

¹⁰⁹ Biometrijska identifikacija u kontekstu utvrđivanja autorstva znači analizu dinamike kucanja na tastaturi kompjutera, tj. vremenski razmak između pritiskanja dve tipke, dinamici otkucavanja PIN koda na uređajima za autentifikaciju i tome slično (Radmilović, 2008, 175).

¹¹⁰ Chasky, *supra note* 107. Metod sintaksičke analize identifikacije autorstva pažljivo je ispitao federalni sudija i prihvatio ga u potpunosti kao dokaz u slučaju *Green v. Dalton/U.S. Navy, District of Columbia*.

TREĆI DEO

Istorijat i definisanje pojma pretnja

1. Pretnja kao taktika

Za sada ne postoji nijedan iscrpan pregled istraživanja ili literature o pretnjama. Međutim, bilo je nekoliko pokušaja da se istaknu nedostaci ili teorijski opišu pretnje u specijalizovanom korpusu literature koja se bavila pitanjem pretnje.

Pretnje su se u početku primenjivale kao taktika u hladnim i nuklearnim ratovima, kao način zastrašivanja ili kao strategija u pregovorima i u tom smislu su teorijski opisane i definisane.

Pretnje u kontekstu strateškog razmišljanja u konfliktima ili poteza u raznim igrama u kojima svaki učesnik nastoji da dela tako da izvuče maksimalnu korist za sebe prvi su počeli da proučavaju teoretičari igara kao što su matematičari i ekonomisti.¹¹¹ Mada na različite načine, važnost pretnje u strateškim

¹¹¹ Teorija igara odnosi se na igre kao što su poker ili bridž, a istraživanja su uglavnom usredsređena na načine na koje racionalni učesnici u igri komuniciraju jedni sa drugima radi postizanja svojih ciljeva. Međutim, ovu teoriju koristili su i neki filozofi i politički komentatori još u antičkoj Grčkoj. Ona se pojavila u strategijama nekih vojskovođa kao što je bio španski osvajač Korteza. Najpoznatiji primer igre kojom se objašnjava teorija igara jeste Dilema zatvorenika (Prisoners' Dilemma): policija je uhapsila dvoje ljudi za koje znaju da su zajedno počinili oružano razbojništvo, ali nemaju dovoljno dokaza na osnovu kojih sud može da ih osudi. Međutim, imaju dovoljno dokaza da svako od njih bude osuđen na dve godine zatvora za krađu automobila. Inspektor nudi sledeću nagodbu svakom od njih: ako priznaš oružanu pljačku i okriješ svog partnera, a on ne prizna, ti ćeš biti slobodan, a on će dobiti deset godina. Ako obojica priznate, dobićete

pregovorima ili nagodbama obrazložili su Džon Neš (John Nash), Tomas Šeling (Thomas Schelling) i Kenet Bolding (Kenneth Boulding).

Čuveni matematičar Džon Neš je još 1950. godine u svom radu *Two-Person Cooperative Games*¹¹² matematički opisao igre¹¹³ za dva učesnika, definisao koncept takvih igara (upotreba pretnje u pregovorima) i razvio koncept rešenja za takve igre. On je razvio model procesa pregovaranja koji se sastoji od nulte, prve i druge faze. Dok prolaze kroz proces pregovaranja, igrači se odlučuju koje će odgovarajuće poteze povući. Igra se sastoji od sledećeg: u *nultoj fazi* igrači se informišu o situaciji i mogu da diskutuju o njoj ako žele. U *prvoj fazi* svaki igrač odlazi kod svog advokata sa kojim postiže takav dogovor da bude primoran da primeni određenu mešavinu strategija, ukoliko se ne postigne dogovor. Ta strategija se naziva pretnja prvog igrača. Igrači se zatim vraćaju na razgovor (pregovore) i predstavljaju svoje zahteve. U *drugoj fazi*, igrači ponovo odlaze kod svojih advokata i svaki od njih se obavezuje da neće odustati od svog zahteva, tj. neće prihvatiti nijedan zahtev koji smatra manje vrednim od svog. Drugim rečima, ako su zahtevi igrača kompatibilni, trebalo bi da dobiju ono što zahtevaju, a ukoliko nisu, oba igrača moraju da ostvare svoje pretnje. Ovaj Nešov model našao je primenu u poslovnim pregovorima, vojnom vazduhoplovstvu, diplomatskim pregovorima, međunarodnoj politici i tome slično.

po pet godina. Ako nijedan od vas dvojice ne prizna, onda ćete dobiti po dve godine za krađu automobila. Više o tome: Ross, D., "Game Theory", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2009 Edition)*, <http://plato.stanford.edu/archives/fall2009/entries/game-theory/>.

¹¹² Nash, J.: *Two-Person Cooperative Game*, *Econometrica* 2, 1953, pp. 128-140.

¹¹³ U teoriji igara termin „igra“ ima značenje određenog konflikta u kojem učestvuje jedna osoba ili grupa ljudi.

Pitanjem pretnje bavili su se i ekonomisti. U svom čuvenom delu *The Strategy of Conflict*¹¹⁴ Tomas Šeling razmatra upotrebu pretnje i obećanja u okviru teorije igara, ali i kao vrstu strateškog razmišljanja i nuklearnog zastrašivanja u važnim pregovorima i na mnogim primerima demonstrira mogućnost da pretnje budu ostvarene slučajno.

Šeling pravi razliku između pretnje i obećanja, a ona se ogleda u visini cene koju treba platiti kada je neophodno ostvariti prvo, odnosno drugo. Obećanje košta puno ukoliko se ostvari, a pretnja je skupa ukoliko se ne ostvari. Drugim rečima, uspešna pretnja je ona koja nije ostvarena. Međutim, Šeling navodi da postoje razni faktori od kojih zavisi da li će pretnja biti ostvarena kao što je, na primer, cena pretnje, tj. suma novca koju neko treba da potroši da bi se opremio, a zatim time i pretio. Šeling uzima suzavac kao primer. Ukoliko je pretnja upotrebom suzavca dovoljna tako da ne moramo da pretimo eksplozivom i ako su suzavci jeftiniji od eksploziva, onda je bolje da pretimo suzavcem. Međutim, ukoliko su granate jeftinije, onda pobude idu drugim pravcem. Šeling smatra da je, za većinu pretnji, visoka cena rizik da pretnja bude ostvarena, a što je cena pristupačnija to manje predstavlja kontrolni faktor. Rizik od neuspeha, na primer, može podstaći pretitelja da odabere umereno a ne preterano skupo sredstvo kojim želi da preti.

Kada je reč o korpusu literature koja proučava pretnje u međunarodnim odnosima, mnogi stručnjaci u ovoj oblasti ističu da nemarnost da se sistematski prouče pretnje predstavlja veliki problem, ako se uzme u obzir činjenica da su pretnje važan elemenat u istraživanjima o međunarodnim krizama, strateškim pregovorima i u donošenju odluka prema inostranim

¹¹⁴ Schelling, T. C.: *The Strategy of Conflict*, Cambridge, Harvard University Press, 1960, pp. 175-186.

zemljama. Ričard Bets (Richard Betts) u svom delu *Nuclear Blackmail and Nuclear Balance*¹¹⁵ ističe da u kriznim situacijama postoje dva cilja: sprečiti rat i sprečiti politički poraz. Jedan način da se smanji rizik od političkog poraza, ističe Bets, jeste da se ojača rizik od rata, ukoliko protivnik intenzivira svoje provokacije, a način da se smanji rizik od rata jeste stavljanje protivniku do znanja da bilo koji rat može eskalirati u sveopšti rat. To se može postići, po mišljenju ovog autora, kombinacijom taktika kojima se povećava mogućnost da će nuklearno oružje biti upotrebljeno umesto konvencionalnih vojnih akcija. Međutim, prema Betsu, kada se taktika upotrebe nuklearnog oružja primeni, ona često izaziva optužbe za nuklearnu ucenu.¹¹⁶ Autor navodi razne slučajeve od početka hladnog rata u kojima je upotrebljena neka vrsta nuklearne pretnje kao sparing taktika u konfrontacijama.¹¹⁷ Bets u svojoj daljoj diskusiji navodi da princip zastrašivanja ima za cilj da pruži protivniku prozor u budućnost, tj. pogled na ono što može da pretrpi ukoliko nastoji da isprovocira rat, a to bi trebalo da odvratiti protivnika od svake pomisli da iskuša svoju sreću.

Veliki broj naučnika i eksperata za međunarodnu politiku ističe da je „strateško razmišljanje” vremenom poprimilo vojnu konotaciju i da se upotreba termina „strateg” obično odnosi na one osobe koje se bave vojnom politikom. Dejvid Boldvin (Da-

¹¹⁵ Betts, R.: *Nuclear Blackmail and Nuclear Balance*, Chapter One, Risks, Threats, and Rationales, Washington, D.C.: Brookings Institution, 1987, p. 2.

¹¹⁶ Bets namerno upotrebljava termin ucena (blackmail) i objašnjava da je ucena laički termin koji upotrebljavaju političke vođe, koje Bets naziva laicima, jer više vole da upotrebljavaju konspirativne reči nego jezik strateških teoretičara.

¹¹⁷ Autor navodi da su Sjedinjene Američke Države i Sovjetski Savez često koristili tu taktiku.

vid Baldwin)¹¹⁸ navodi da postoji mnogo nevojnih situacija u međunarodnoj politici u kojima sposobnost jedne nacije da ostvari svoje ciljeve zavisi, u izvesnom smislu, od toga šta ostale nacije rade, a takve situacije retko se posmatraju kao „strateške”. Čak i u okviru vojnih poslova termin „strateško razmišljanje” često se povezuje sa politikom nuklearnog zastrašivanja. Pored vojne konotacije, pojam strateške misli povezuje se i sa teorijom igara. Prema Boldvinu, pitanje pretnje je suviše važno da bi bilo prepušteno teoretičarima igara i ne treba ih razmatrati isključivo u smislu nuklearnog zastrašivanja ili teorije igara. Boldvin smatra da odnose treba razmatrati u mnogo širem kontekstu, a ne samo sa uskog stanovišta teorije igara ili nuklearnog zastrašivanja. Neophodno je razmotriti odnos pretnje i obećanja, prisilu ili silu pretnje, cenu pretnje, ulogu dvosmislenosti u sistemu pretnji i odnos između pretnje i pojma zastrašivanja.

Raul Karuzo (Raul Caruso), na primer, govori o pretnji u smislu prisile u konfliktima. Pod prisilom Karuzo podrazumeva takvu vrstu ponašanja koje oblikuje i na koje utiče kredibilna pretnja, a kredibilna pretnja zavisi od potencijalne eksploatacije brutalne sile. Dalje, navodi ovaj autor, postojanje pretnje pojašnjava karakterističnu odliku konflikta. Drugim rečima, sve odluke koje učesnici u konfliktu donose jesu odluke nastale pod prisilom. Da bi potkrepio svoju pretpostavku Karuzo navodi primer iznude. Za ekonomiste to je samo običan monetarni transfer koji teče od jedne osobe do druge. Međutim, navodi Karuzo, vlasnik prodavnice pod pretnjom reketaša ima izbor. On ne mora da pristane na iznudu, ali svaka njegova odluka jeste izbor pod prisilom.¹¹⁹

¹¹⁸ Baldwin, D.: *Thinking about threats*, The Journal of Conflict Resolution, XV, 1971, pp. 71-78.

¹¹⁹ Caruso, R.: *Reciprocity in the Shadow of Threat*, International Review of Economics, Vol. 55, No. 1-2, 2007, pp. 91-111.

2. Korelacije pretnje i obećanja

Zašto se vojni sukobi dešavaju samo između nekih država, koja je uloga pretnji i obećanja u pregovorima u toku konflikta i kako države stavljaju do znanja svojim protivnicima da su njihove pretnje ozbiljne neka su od pitanja koje razmatra Ketlin Kaningam (Kathleen Cunningham).¹²⁰ Prema mišljenju ove autorke, konflikti se mogu izbeći samo ako država uputi i kredibilne pretnje i kredibilna obećanja. Drugim rečima, da bi jedna država postigla dogovor kojim se izbegava rat, ona mora biti sposobna da na kredibilan način preti da će upotrebiti silu, ali i da pruži kredibilno obećanje da će se u budućnosti pridržavati tog dogovora. Ketlin Kaningam smatra da je glavna razlika između upućivanja kredibilne pretnje i kredibilnog obećanja vreme. Pretnje su, kaže autorka, kratkoročna obavezivanja tipa „ako ne povučete svoju vojsku, mi ćemo vas napasti“. S obzirom da se očekuje da se ova radnja desi ubrzo, pitanje kredibilitnosti ovakve pretnje je sporno jer vođa koji je uputio pretnju možda „blefira“ ili možda njegova država nema odluku da to sprovede. Suprotno ovome, obećanje da se neće pogaziti dogovor u budućnosti je obavezivanje na duži vremenski period. Ova vrsta obavezanosti ogleđa se u rečenici – „ako napravimo sporazum da ćemo rešiti naš spor danas, obećavam da ovo pitanje neću više osporavati u budućnosti, da bih napravio bolju pogodbu“. Ovo obećanje je, dalje kaže Kaningam, sporno jer će se interesi države za konfliktom promeniti vremenom i možda će za državu biti bolje da pogazi dato obećanje. Autorka na kraju zaključuje da bez obzira da li govorimo o saradnji na obostranu korist ili obećanju da nećemo napasti u budućnosti, vreme ima ključnu

¹²⁰ Cunningham, K.: *Threats, Promises, and Credibility in Crisis Bargaining*. Rad je izlagan na konferenciji Journeys in World Politics 2008.

ulogu zato što svi akteri znaju da će se sklonosti njihovih partnera, odnosno protivnika, vremenom promeniti.

Stiven Šavel (Steven Shavell), s druge strane, u svom radu *An Economic Analysis of Threats and Their Illegality: Blackmail, Extortion, and Robbery*¹²¹ razmatra proces nastajanja pretnji i potrebu za zakonima protiv njih. Posebno ističe ucenu koja je, po njemu, pretnja da će neke informacije biti objavljene ukoliko ne bude plaćena određena suma novca; iznudu koju definiše kao pretnju da će biti nanete povrede osobi ili njenoj imovini u budućnosti i oružanu pljačku koju objašnjava kao pretnju da će nekoj osobi biti naneta direktna povreda. Šavel se bavi isključivo deskriptivnom analizom pretnji, ali i pripremnim ponašanjem pretitelja i žrtve na koje utiču zakonske norme koje kažnjavaju pretnje. Prema mišljenju ovog autora, smanjivanjem anticipiranog dobitka od pretnje, zakonske norme obeshrabruju pretitelje da ulože svoj napor u kreiranje pretnje, a navode žrtve da manje čine na ličnoj zaštiti od pretnji. Šavel takođe istražuje moć pretnje u odsustvu obavezujućeg obećanja. On navodi da pretitelj ne može da se obaveže da će ostvariti pretnju ukoliko žrtva ne pristane da isplati novac, u slučaju uslovne pretnje, i ne može da obeća da neće ostvariti pretnju ukoliko dođe do isplate novca. Njegova glavna pretpostavka je da kada se jednom ostvari pretnja ona se više ne može ponoviti.

Denijel Klajn (Daniel Klein) i Brendon Oflaherti (Brendan O'Flaherty) u svom radu *A game-theoretic rendering of promises and threats*¹²² formalizuju ideje o obavezivanju na ostvarivanje obećanja ili pretnje koje je izneo Tomas Šeling u knjizi *The Strategy of Conflict*. Koristeći teoretski okvir igara, oni interpretiraju

¹²¹ Shavell, S.: *An Economic Analysis of Threats and Their Illegality: Blackmail, Extortion, and Robbery*, U. Pa. L. Rev, vol. 14, 1992-1993, pp. 1877-1896.

¹²² Klein, D., O'Flaherty B.: *A game-theoretic rendering of promises and threats*, Journal of Economic Behavior and Organisation, 21, 1993, pp. 295-314.

obećanje i pretnju kao različite vrste obavezivanja. Takođe prave razliku između čistog obećanja i čiste pretnje i hibrida koji nije ni čista pretnja ni čisto obećanje. Na osnovu raznih primera, autori obrazlažu prijateljsku karakteristiku obećanja, a neprijateljsku karakteristiku pretnje.

3. Odnos pretnje i ponude

Korpus filozofske literature o pretnjama uglavnom proučava razlike između pretnje i ponude i razmatra pitanja kao što su postojanje prisilnih ponuda i da li pretnje i ponude umanjuju, tj. ograničavaju slobodu.

Hilel Stajner (Hillel Steiner)¹²³ takođe razmatra razliku između pretnje i ponude u kontekstu lične slobode. Po njegovom mišljenju, pretnje i ponude su intervencije jednih u praktičnom rasuđivanju drugih ljudi. Pretnje su namerene od strane njihovih autora, objašnjava Stajner, da utiču na ponašanje primaoca, tako što menjaju stepen mere do koje oni žele da izvrše dotičnu radnju, to jest, tako što menjaju podobnost radnje. Ako su pošiljaoci poruke (intervenitelji) pravilno procenili želje primalaca i shodno tome dizajnirali svoje intervencije, onda će svakako uspeti da izazovu promene u tim željama. Za Stajnera, pretnje i ponude imaju zajedničku karakteristiku - obe su intervencija.

Endru Heterington (Andrew Hetherington)¹²⁴ ističe mnoge probleme u analizi pretnje i ponude, a glavni problem proizilazi iz različitih načina na koje se ovi termini upotrebljavaju u

¹²³ Steiner, H.: *An essay on rights*, Chapter 2: b) Threats and Offers, Blackwell, Oxford, 1994, pp. 22-30.

¹²⁴ Hetherington, A.: *The Real Distinction Between Threats and Offers*, Social Theory and Practice, Vol. 25, No. 2, 1999, pp. 211-242.

različitim kontekstima. To se dešava zato što su ova dva termina dvosmislena i često se mešaju sa sličnim rečima, ali i zato što se termini pretnja i ponuda često koriste normativno. Heterington dalje kaže da se pretnje generalno smatraju lošim stvarima, a ponude dobrim, i zato smo mi skloni da opišemo ponudu drugačije - shodno našoj moralnoj evaluaciji uslova u kojima je neka ponuda data. Pored dve standardne razlike između pretnje i ponude, a to su: a) sloboda izbora i b) korist i kazna; autor dodaje i treću razliku: c) svojina. Prema Heteringtonu, glavni pečat pretnje (u slučajevima oružane pljačke ili iznude) jeste žrtvina svojina, to jest, izbor koji žrtva mora da napravi između svog života i svojine kao što je novac. Pretnja je, po ovom autoru, vrsta krađe i on je definiše u smislu svojine.

U pravnim naukama razmatrana su pitanja slobode govora i pravih pretnji, ograničavanje slobode govora i razlike između, na primer, političke hiperbole i pretećeg govora. Dženifer Rotman u već pomenutom radu *Freedom of Speech and True Threats*¹²⁵ iznosi brojne probleme koje stvara test koji primenjuju okružni sudovi u Sjedinjenim Državama u ocenjivanju pitanja da li je iskazana prava pretnja. Autorka navodi da je vrhovni sud u SAD-u jasno naznačio da su pretnje kažnjive, ali nije precizno definisao koji to govor predstavlja pravu pretnju. Da bi utvrdili kada je govor zaštićen Prvim amandmanom Ustava SAD-a, i stoga nije kažnjiv kao pretnja, okružni sudovi koriste ili test razumnog (neutralnog) govornika ili test razumnog (neutralnog) slušaoca, koji ima puno nedostataka jer kažnjava i govor koji nije pretnja i navodi brojne primere pogrešnih tumačenja, odnosno presuda.

¹²⁵ Rothman, *supra* note 57.

4. Prve podele pretnji u teoriji

Pretnje su bile predmet istraživanja i socijalne psihologije. Morton Dojč (Morton Deutch) i Robert Kraus (Robert Krauss)¹²⁶ definišu pretnju kao izraz namere da se učini nešto na štetu interesa druge osobe, u svakodnevnim interpersonalnim pregovorima koji uključuju situacije kao što su odnos između kupca i prodavca kada cena nije fiksirana, pregovori između sindikata i uprave i pregovori o razoružavanju. Oni su izveli jedan eksperiment, koji će biti ukratko opisan, kojim su proverili svoje dve pretpostavke o upotrebi pretnje u postizanju ili nepostizanju dogovora u igri između dve osobe: a) ukoliko postoji sukob interesa i jedna osoba je u mogućnosti da preti drugoj, onda će ta osoba hteti da upotrebi pretnju da primora drugu osobu da popusti; b) ako osoba koristi pretnju u pokušaju da zastraši drugu osobu, osoba kojoj se preti (ukoliko smatra sebe jednakom ili superiornijom) zauzeće neprijateljski stav prema pretitelju i želeće da uzvrati kontrapretnjom. Ovi autori prave razliku između: a) **bilateralne pretnje** (obe osobe su u mogućnosti da prete jedna drugoj); b) **unilateralne pretnje** (samo jedna osoba ima sredstvo da preti) i c) **situacije bez pretnje** (nijedna osoba ne može da preti onoj drugoj). Njihovi rezultati pokazali su da je najteže postići dogovor u bilateralnim uslovima, a zatim u unilateralnim. Samo u uslovima bez pretnje igrači su uspeli da ostvare neku korist.

Tomas Milburn (Thomas Milburn) i Kenet Votman (Kenneth Watman) definišu pretnju kao koegzistenciju dva uslova, a to su opasnost od gubitka nečega što je dragoceno meti

¹²⁶ Deutch, M., Krauss, R. M.: *The Effect Of Threat Upon Interpersonal Bargaining*, Journal of Abnormal and Social Psychology, Vol. 61, No. 2, 1960, pp. 181-189.

(onako kako to meta doživljava ili ne doživljava) i nemogućnost mete da smanji opasnost time što će preuzeti kontrolu nad nekim elementom opasnosti.¹²⁷ Primer kontrole nad nekim elementom opasnosti jeste sposobnost mete da učini sebe imunom na opasnost, što čini situaciju manje pretećom. Pomenuti autori dele pretnje na: **eksplicitne**, **implicitne** i **strukturalne**. Pretnje, bilo implicitne ili eksplicitne, sastavni su deo društvenog života, prema ovim autorima, a da implicitna moć u odnosima između pojedinaca i posledice takve moći često usmeravaju naše ponašanje. Eksplicitna pretnja, prema Milburnu i Votmanu, jeste poruka koja je izrečena, bilo verbalno ili pismeno, u formi rečenice: „Ako uradiš A (ne uradiš A ili ne prestaneš da radiš A), ja ću uraditi B.“¹²⁸ Eksplicitna pretnja ima prednost nad ostalim vrstama pretnji jer sadrži određen stepen jasnoće, kada se pretnja upotrebljava za prenošenje stavova ili pozicija. Implicitne ili prikrivene pretnje definišu se kao poruke koje se prenose nekom vrstom radnje bez dodatnog usmenog ili pismenog objašnjenja, a to može biti upotreba vojne sile, stisnuta pesnica ili patrolna kola parkirana pored puta. Strukturalne pretnje su definisane kao bezlične pretnje koje su utisnute u strukturi situacija. U kategoriju strukturalnih pretnji autori svrstavaju prirodne sile kao što je tornado ili pad s planine i neke vrste ljudskih radnji koje imaju karakteristike prirodnih sila – sprovođenje zakona, na primer, pretnja hapšenjem, ako osoba opljačka banku i drugo.

¹²⁷ Milburn, *supra* note 64, p. 13.

¹²⁸ Ovakve pretnje, navode autori, obično se pojavljuju u nagodbama, a termin *nagodba* ne treba tumačiti u ekonomskom smislu, već kao interakciju koja se odvija između strana koje žele da postignu neku radnju.

Rid Meloj (Ried Meloy) deli preteću komunikaciju na: **instrumentalne pretnje** i **ekspresivne pretnje**.¹²⁹ Instrumentalne pretnje, prema ovom istraživanju, su motivisane svrhom ili ciljem. Ciljevi instrumentalnih pretnji mogu biti kontrolisanje žrtve ili uticanje na ponašanje žrtve, zastrašivanje žrtve ili prisiljavanje žrtve da učini nešto protiv svoje volje. Takve pretnje, navodi autor Meloj, mogu biti spontane ili pažljivo isplanirane radi postizanja maksimalnog uticaja. Ekspresivne pretnje, za razliku od instrumentalnih, nemaju određen cilj ili zadatak. Prema Melaju, ekspresivne pretnje uglavnom se upotrebljavaju u svrhu izražavanja ljutnje ili mržnje, ali mogu imati veliki uticaj na žrtvu. Melojeve stavove potvrđuju i mnoga istraživanja o proceni rizika, koja su pokazala da ljudi koji upotrebljavaju ekspresivne pretnje to često čine da bi se emocionalno praznili i da većina ljudi koja pretili nekim oblikom nasilja ne ostvari svoju pretnju.

5. Razvoj pretnje i kriminalistička nauka

Pitanjem pretnji bave se i kriminalisti iz dva razumljiva razloga: prvo, pretnja je ključni pojam jer je krivično delo samo po sebi; drugo, pretnja je glavni elemenat u drugim krivičnim delima kao što su iznude, otmice, nasilje u porodici, progonstva, ubistva i drugo.

Prema podacima Federalnog istražnog biroa,¹³⁰ tokom prve polovine 90-ih godina XX veka u jedinicu FBI-ja, poznatoj pod

¹²⁹ Meloy, R., Sheridan, L.: *Stalking, threatening, and attacking public figures: a psychological and behavioral analysis*, Oxford University Press, New York, 2008.

¹³⁰ Federal Bureau of Investigation, u daljem tekstu FBI, je agencija Odeljenja pravosuđa Sjedinjenih Država koja služi i kao federalni istražni organ i

nazivom *Behavioral Analysis Unit-1*,¹³¹ stizalo je od 20 do 30 raznih vrsta pretnji godišnje.¹³² Međutim, u 2005. godini taj broj je dostigao 400, što pokazuje da se broj preteće komunikacije višestruko povećao. Tome je naročito doprinela pojava elektronskih poruka (imejlova) kao i njihova brza i laka upotreba. Pomenuta jedinica BAU-1 služi kao centar u kojem se ocenjuju sve vrste jezičkih pretnji. Kada su u pitanju anonimne pisane pretnje, primenjuju se metode forenzičke lingvistike u izgrađivanju profila autora na osnovu jezičkog pisanog izraza, a sve u cilju pronalaženja pretitelja i sprečavanja ciljnog nasilja.

Iako je u poslednjih trideset godina došlo do velikog napretka u oblasti ocenjivanja rizika, Randi Borum (Randy Borum), Robert Fin (Robert Fein) i dr. u svom radu *Threat Assessment: Defining an Approach for Evaluating Risk of Targeted Violence*¹³³ navode da procenjivanje ciljnog nasilja i dalje predstavlja veliki problem za policijske i bezbednosne službe jer je glavna uloga istražnih organa do sada, uslovno rečeno, bila reaktivna, a ne preventivna. Službena lica koja obavljaju istrage teških krivičnih dela pozivaju se da istraže ta krivična dela nakon njihovog izvršenja i pomognu da se počinitelj privede pravdi. Autori su

unutrašnja kontraobaveštajna agencija. FBI je nadležan za preko 200 kategorija federalnih krivičnih dela.

¹³¹ Jedinica za biheioralne nauke (Behavioral Analysis Unit-1), u daljem tekstu BAU-1, pripada FBI-ju i njene odgovornosti uključuju pružanje pomoći u istragama u kojima je neophodno analizirati ponašanje počinioca, kao i sva pitanja koja se tiču kontraterorizma, ocenjivanje pretnje i analize teksta.

¹³² Fitzgerald, J.R.: *The FBI's Communicated Threat Assessment Database: history, design, and implementation*, The FBI Law Enforcement Bulletin, Vol. 76, No. 2, 2007, p. 6-9.

¹³³ Borum, R., Fein, R., Vossekuil, B., Berglund, J.: *Threat Assessment: Defining an Approach for Evaluating Risk of Targeted Violence*, Behavioral Sciences and the Law vol. 17, No 3, 1999, pp. 323-337.

izložili model za ocenjivanje pretnje, koji je razvila i modernizovala Tajna služba SAD-a (United States Secret Service)¹³⁴ i istakli neke praznine u postojećem znanju koje se odnosi na ocenjivanje ciljnog nasilja. Izložili su osnovne principe ocenjivanja pretnje, postupak ocenjivanja i operativna pitanja koja služe kao vodiči u istragama pretnji. Kao doprinos borbi protiv kriminala i znak zahvalnosti svima onima koji neumorno tragaju za pravdom u ime žrtava, grupa pomenutih autora sačinila je priručnik za kriminalističku analizu raznih nasilnih dela u koje su uvrstili i analizu pretnje.¹³⁵ U tom priručniku pretnje su uvrštene u kategoriju kriminalnih radnji bez smrtnog ishoda (non-lethal crimes). Pretnje najčešće počinju i ostaju nesmrtonosna krivična dela. Međutim, pretnje mogu prethoditi direktnom fizičkom napadu i eskalirati u krivična dela sa smrtnim ishodom.¹³⁶

Analiza pretnje, prema pomenutim autorima, ima nekoliko ciljeva: a) da se spasi životi evaluacijom stepena opasnosti od fizičkog napada; b) da se smanji nepotrebna panika u slučajevima lažnih pretnji; c) da se identifikuje i liši slobode počinitelj pokušajem da se dobiju opšte karakteristike lica koje je uputilo pretnju i njegove druge motive koji će usmeriti istragu i d) da se povrati novac ili lična imovina ukoliko je otkup plaćen pre nego

¹³⁴ Tajna služba je federalna agencija Sjedinjenih Američkih Država, odnosno deo Odeljenja za unutrašnju bezbednost SAD-a. Tajna služba je nadležna za sprečavanje i sprovođenje istraga koje se odnose na falsifikovanje američke valute i novčanica, ali je najpoznatija po pružanju zaštite predsedniku SAD-a.

¹³⁵ Douglas, J. E., Burgess, A. W., Burgess, Ressler, R., Douglas, J.: *Crime Classification Manual: A Standard System for Investigating and Classifying Violent Crimes*, 2nd ed, San Francisco, Calif.: Jossey-Bass, 2006.

¹³⁶ Preteća komunikacija ne uključuje fizički kontakt. Međutim, navode autori, predmet pretnje može da dovede do fizičkog kontakta, ali takva radnja biće klasifikovana kao napad.

što je zatražena pomoć policije i dr. Autori pomenutog priručnika uzimaju *nameru* kao najvažniji elemenat u analiziranju pretnje i shodno tome pretnje su podelili u deset kategorija radi lakšeg ocenjivanja namere preteće komunikacije:

- 1) pretnje fizičkim napadom ili povredom su najčešće, ističu autori, usmerene ka izabranim ili imenovanim državnim zvaničnicima, sudijama, filmskim i muzičkim zvezdama, supružnicima, bivšim supružnicima, službenicima policije, bivšim poslodavcima i bolničkom osoblju;
- 2) pretnje u cilju iznude novca usmerene su ka direktorima raznih firmi, bankarima, bogatim osobama ili članovima industrije za zabavu. Kada je reč o bolnicama, pretnje mogu biti usmerene ka osoblju, posetiocima ili pacijentima radi iznude novca za hranu, prevoz ili da se iznude određene supstance;
- 3) pretnje otmicom su, dalje obrazlažu autori, najčešće usmerene ka izabranim ili imenovanim državnim funkcionerima, članovima njihovih porodica, velikodostojnicima, istaknutim osobama i funkcionerima korporacija;
- 4) pretnje bombom su usmerene na lica na svim nivoima: na škole, crkve, vojne zgrade, sudove, vladine zgrade i drugo;
- 5) pretnje da će biti oštećena lična imovina često se upućuju crkvama, sinagogama, školama, elektranama i drugo;
- 6) pretnje prekidanjem događaja se upućuju da se spreči održavanje skupova kao što su parade, ceremonije, marševi, rok koncerti, politički protesti i tome slično;
- 7) pretnje s namerom podbadanja, uznemiravanja i zastrašivanja uglavnom upućuju radnici koji su dobili ot-

- kaz, ljudi koji su odbijeni na konkursu za posao, bivši supružnici, bivši ljubavnici, zavisnici od raznih supstanci ili zlonamerni komšija;
- 8) pretnje da će biti zagađen ili oštećen proizvod odnose se na zagađivanje hrane, lekova, kozmetike ili vode;
 - 9) pretnje sabotadžom su, navodi se u Uputstvu, usmerene ka vojnim bazama, fabrikama oružja, aerodromima, nuklearnim postrojenjima, proizvođačima sofisticirane opreme ili centrima za razvoj i naučna istraživanja;
 - 10) kao poslednje, navedene su lažne pretnje (podvaljivanje ili podmetanje) koje autori definišu kao izmišljene pretnje koje kreiraju pseudožrtve koje navodno primaju obscene telefonske pozive i pisma od nepostojećih prestupnika.¹³⁷

U monografiji *The School Shooter: A Threat Assessment Perspective*¹³⁸ koju je uradio National Center for Analysis of Violent Crime - NCAVC¹³⁹ (Nacionalni centar za analizu nasilnih krivičnih dela) izložen je postupak za ocenjivanje pretnji i proces intervencije u školama. NCAVC-ov model za ocenjivanje pretnji i intervenciju naglašava proceduru za evaluaciju pretnje i autora pretnje prilikom donošenja ocene o postojanju opasnosti od ostvarivanja nasilnog čina. Da bi se ovaj model mogao efikasno upotrebiti, neophodna je odgovarajuća obuka. U pomenutoj monografiji su izloženi faktori koje treba uzeti u

¹³⁷ Douglas, *supra* note 135, p. 355.

¹³⁸ O'Toole, M. E.: *The School Shooter: A Threat Assessment Perspective*, www.fbi.gov/publications/school2.pdf.

¹³⁹ U daljem tekstu: NCAVC. Pomenuti centar, koji se nalazi u sklopu FBI-a, kombinuje istražne i operativne funkcije, istraživanja i obuku u cilju pružanja besplatne pomoći federalnim, državnim, lokalnim i stranim policijskim službama koje istražuju neobične i česte nasilne zločine.

obzir tokom ocenjivanja pretnje kao što su, na primer, specifični detalji i emocionalna sadržina pretnje i stepeni rizika: nizak stepen ozbiljnosti pretnje, srednji stepen ozbiljnosti pretnje i visok stepen ozbiljnosti pretnje. Izložen je i pristup ocenjivanja pretnje koji se sastoji od četiri elementa: 1) ličnost učenika, 2) porodični odnosi, 3) kretanje škole i učenikova uloga u tom kretanju i 4) socijalna dinamika. U monografiji se, dalje, ističu tri bitna razloga zašto nijedna škola ne može da ignoriše pretnje nasiljem. Prvo, škola je dužna da se pobrine da učenici, nastavnici i ostalo osoblje budu bezbedni, to jest da pretnja ne bude ostvarena; drugo, škola mora da osigura da se svi osećaju bezbedno; i treće, da se škola pobrine da osoba koja upućuje pretnju bude pod nadzorom i da joj bude pružen adekvatan tretman koji je neophodan da se spreči opasnost po druge i po samu tu osobu.

U svetu postoje profesionalna udruženja koja okupljaju sve stručnjake iz oblasti ocenjivanja pretnje i rizika od nasilja.¹⁴⁰ U akademskom fondu naročito je značajan časopis *Journal of Threat Assessment* koji je posvećen ocenjivanju pretnji. Ova naučna oblast je u poslednjih nekoliko godina prerasla u interdisciplinarno polje koje uključuje stručnjake iz oblasti mentalnog zdravlja kao što su psihijatri, psiholozi i socijalni radnici, zatim pripadnike policijskih službi, pravnike, sudije, ljude iz privatnog i javnog sektora, ljude iz krivičnopravne oblasti i lingviste. U časopisu se objavljuju istraživanja i studije slučaja, koja imaju za cilj da unapređuju ovu oblast.

¹⁴⁰ Takva profesionalna udruženja postoje u Americi: ATAP: <http://www.atapworldwide.org/>; Kanadi: CATAP: <http://www.catap.org/> i Evropi: EATAP: <http://www.aetap.eu>.

6. Klasifikacija pretnji prema stepenu rizika

FBI je napravio okvirni vodič za klasifikaciju pretnje prema stepenu rizika i predložio tri nivoa: 1) nizak stepen rizika (low level of threat), 2) srednji stepen rizika (medium level of threat) i 3) visok stepen rizika (high level of threat).¹⁴¹

- 1) Nizak stepen ozbiljnosti jeste pretnja koja predstavlja minimalni rizik za žrtvu i javnu bezbednost. Pretnja sa niskim stepenom rizika ima sledeće karakteristike: a) pretnja je maglovita i indirektna; b) informacije koje sadrži pretnja su nedosledne, neverovatne i ne sadrže detalje; c) pretnja nije realistična; d) sadržina pretnje ukazuje da je osoba verovatno neće ostvariti; e) pretnju su uputila deca i u pozadini se čuje smeh; f) pozivalac je definitivno poznat i zvao je telefonom više puta.
- 2) Srednji stepen ozbiljnosti predstavlja pretnja koja može biti ostvarena iako ne izgleda sasvim realistično. Takva pretnja ogleda se u sledećem: a) pretnja je direktnija i konkretnija od pretnje niskog stepena rizika; b) izražavanje u pretnji nagoveštava da pretitelj razmišlja kako da izvrši delo; c) postoje nagoveštaji o mogućem mestu i vremenu izvršenja dela; d) postoje naznake da je pretitelj preduzeo neke pripreme radnje, mada te naznake mogu izgledati maglovito i nejasno – na primer, aluzije o oružju ili upućivanje na neku knjigu ili film; e) mogu postojati specifične izjavne rečenice kojima je cilj da pokažu da pretnja nije prazna – na primer: „Ozbiljan sam do smrti.“
- 3) Visok stepen ozbiljnosti znači da pretnja predstavlja neposrednu i ozbiljnu opasnost po bezbednost ljudi, a

¹⁴¹ O'Toole, *supra* note 138.

ogleda se u sledećem: a) pretnja je direktna, specifična i uverljiva; b) pretnja govori da su preduzeti konkretni koraci da ona bude ostvarena - na primer, ima izjava koje indiciraju da je pretitelj nabavio ili koristio oružje ili je nadzirao žrtvu. Pokazaćemo na jednom hipotetičkom slučaju kako se procenjuje stepen ozbiljnosti pretnje: „Sutra ujutru u osam sati nameravam da pucam u direktora firme. On je tada sam u svojoj kancelariji. Imam devetku. Verujte mi, znam šta radim. Smučilo mi se kako vodi ovu firmu.“ Ova pretnja je direktna i specifična jer sadrži informacije o žrtvi, motivu, oružju, mestu i vremenu; govori da pretitelj poznaje raspored rada svoje mete i da je obavio izvesne pripreme za realizaciju svoje pretnje.

Iskustvo koje NCAVC ima u analiziranju različitih vrsta preteće komunikacije govori o tome da što je pretnja direktnija i detaljnija to je veći rizik da će pretitelj delati. Pretnja koja je procenjena kao visoko rizična uvek zahteva trenutnu intervenciju policijskih službi. Naravno, u nekim slučajevima razlika između stepena rizika nije toliko očigledna i može doći do preklapanja kategorija. U tom slučaju, pribavljanje dodatnih informacija o pretnji i pretitelju može pomoći da se razjasni svaka nejasnoća.

7. Naučna literatura i definicija pretnje

Od brojnih definicija pojma „pretnja“ koje možemo naći u raznim enciklopedijama, leksikonima i stručnim rečnicima, izdvojicemo one koje su značajne za razumevanje pojma pretnje sa

aspekta ovog istraživanja. Međutim, biće od koristi da prvo navedemo sva značenja koja ima ta reč.

U rečniku *Dictionary*¹⁴² navedena su četiri značenja ovog pojma: a) nešto što je izvor opasnosti, b) upozorenje da je nešto neprijatno na pomolu, c) izjava namere ili odlučnost da se nanesu neka povreda i d) osoba koja uliva strah ili stravu.

U *Rečniku srpskoga jezika* navedena su dva značenja reči pretnja: 1) plašenje, zastrašivanje i 2) potencijalna opasnost.¹⁴³ U leksikonu *Sinonimi i srodne reči srpskohrvatskoga jezika* ne postoji leksička stavka *pretnja*, ali postoji glagol *pretiti* i znači: „izražavati rečima ili pokretima nekome nezadovoljstvo i predočavati mu neprijatnost, kaznu, neuspeh.“¹⁴⁴

Dalje, u informacionim naukama pretnja se odnosi na svaku radnju koja ima nameru da naruši bezbednost informacija storniranih u sistemu. Neke od tih radnji uključuju neovlašćen pristup informacijama bez dozvole ovlašćenog korisnika, parodija (spoofing), koja ima za cilj da zbuni tako što daje lažne informacije koje se obično odnose na identitet korisnika i drugo.¹⁴⁵

Neophodno je istaći da se reč pretnja, pored pomenutih značenja, upotrebljava da označi i različite pojave, situacije i radnje koje ne uključuju čoveka kao direktnog vršioca. Na primer, kada govorimo o prirodnim katastrofama reč pretnja često se upotrebljava da označi prirodne pretnje, to jest prirodne katastrofe koje imaju značenje opasnosti: zemljotresi, vulkanske erupcije, požari, poplave, globalne klimatske promene, raz-

¹⁴² *Dictionary.com Online*: <http://dictionary.reference.com/browse/threat>.

¹⁴³ *Rečnik srpskoga jezika*, Matica srpska, Novi Sad, 2007, str. 1028.

¹⁴⁴ Lalević, M. S.: *Sinonimi i srodne reči srpskohrvatskog jezika*, Leksikografski zavod Sveznanje, Beograd, 1974, str. 607.

¹⁴⁵ Daintith, J.: „*Threat*“. *A Dictionary of Computing*, 2004: <http://www.encyclopedia.com>.

ne epidemije koje predstavljaju opasnost po ljudsko zdravlje i opstanak ljudi, životinja i biljaka na zemlji. Pored prirodnih pretnji postoje i pretnje koje stvara sam čovek. Neke od tih pretnji uključuju otpuštanje štetnih gasova u atmosferu, korišćenje pesticida i herbicida u poljoprivredi i drugo. Međutim, za razliku od prirodnih pretnji, opasnosti koje stvara čovek možemo sprečiti tako što ćemo promeniti svoje ponašanje.

8. Pretnja kao teorijski problem

Umesto razmatranja različitih definicija u postojećoj literaturi koja se bavi pitanjem pretnje, može se, bez opasnosti da izađemo izvan okvira ovog istraživanja, reći da je bolji način da se sagleda to pitanje ako se razmotre neka pitanja: kako i zašto su različite definicije uspele, odnosno, nisu uspele da prošire naše razumevanje pretnje? Za potrebe ovog istraživanja poslužili smo se onim što se u naučnom kriminalističkom fondu znanja u svetskoj literaturi, u opštem smislu, podrazumeva pod pretnjom: pretnja predstavlja rečima iskazanu nameru da se nanese povreda drugom licu ili ošteti njegova imovina da bi se iznudila saglasnost ili ograničila sloboda delanja lica kojoj je pretnja upućena. Iako ovu definiciju prihvataju mnogi kriminalisti i pravnici, ona se tumači na različite načine. Jedan broj pravnika smatra da se ovakvim tumačenjem pretnje naglašava iskazivanje pretiteljeve namere da preduzme radnju kojom će naneti povredu osobi kojoj pretnja ukoliko se ta osoba ne povinuje njegovom zahtevu. Druga grupa autora naglašava da je percepcija nečije namere važna za prepoznavanje pretnje. Prema njihovom mišljenju, pretitelj može, ali i ne mora, da iskaže svoju nameru jer je pretnja rezultat toga kako neko procenjuje buduće ponašanje onog drugog na osnovu poznatih iskustava.

Međutim, autor Tomas Šmalberger (Thomas Schmalberger)¹⁴⁶ smatra da se razlika između pomenutih tumačenja ne može svesti na razliku između subjektivnog i objektivnog shvaćanja pretnje. Autor posebno ističe da nijedno tumačenje ne uzima u obzir kako se pretnje shvataju, jer se pretpostavlja da, po mišljenju obe struje, pretnju kao i svaki drugi fenomen svi razumemo kao takvu.

Na sličan način Dejvid Boldvin (David Baldwin)¹⁴⁷ kritikuje definisanje i tumačenje pretnje u smislu „A preti B“ i opravdano dovodi u pitanje značenje tog iskaza. Za teoretičare igara, prema Boldvinu, pretnja je strateški potez dostupan učesnicima u igri i, kao takva, pretnja se definiše u smislu aktivnosti osobe A. Pretnja je, drugim rečima, preduzimanje od strane A, koje ima za cilj da promeni buduće ponašanje osobe B. S druge strane, navodi Boldvin, socijalni psiholozi definišu pretnje u pravcu psiholoških uslova osobe B. Po njima, pretnje se ne definišu u smislu aktivnosti osobe A, već u smislu stavova osobe B – pretnje se odnose na anticipiranje povrede. Pretnja je stoga čist psihološki pojam, nečije tumačenje situacije, kaže ovaj autor, i shodno tome, osoba B može smatrati da joj se preti bez obzira šta osoba A radi; osoba A može da preti osobi B kada osoba A i ne postoji. Prema mnogim definicijama u opsegu kriminalistike, pretnja je ishod (budućih namernih) radnji osobe A onako kako ih doživljava (ili zamišlja) osoba B. Tendencija psihologa je, dalje obrazlaže Boldvin, da povezuju izvesne psihološke posledice po osobu B sa pretnjama i baš te psihološke posledice treba da definišu pretnje, po mišljenju mnogih psiho-

¹⁴⁶ Schmalberger, T., *The Study of Threats in International Relations, Beyond Intractability*. Eds. Guy Burgess and Heidi Burgess. Conflict Research Consortium, University of Colorado, Boulder. Posted: September 2003 <http://www.beyondintractability.org/essay/threats/>.

¹⁴⁷ Baldwin, *supra* note 118.

loga. Tipičan teoretičar igara i tipičan psiholog, ističe Boldvin, ne misle na istu stvar kada kažu: „A preti B“. Treće značenje iskaza „A preti B“, koje navodi Boldvin, je postojanje takvog odnosa između A i B u kojem A pokušava da navede B da shvati da mu je prećeno i da u tome uspe.

Dženifer Rotman (Jannifer Rothman)¹⁴⁸ takođe ističe da ne postoji precizna definicija pojma pretnje u pravu i ukazuje da veliki broj pravnih stručnjaka uopšteno definiše pretnju: kao govor kojim se iskazuje mogućnost buduće upotrebe fizičke sile ili nasilja nad ciljnom žrtvom ili onima bliskih njoj, ili nezakonito nanošenje štete ličnoj imovini.

¹⁴⁸ Rothman, *supra* note 57.

ČETVRTI DEO

Metode forenzičke lingvistike u kriminalističkim istragama

1. Opšte napomene o metodama forenzičke lingvistike

U literaturi o forenzičkoj lingvistici ne postoji utvrđena podela metoda na koju bismo se mogli pozvati. Metode su uglavnom obrađivane pojedinačno ili je obrazlagana metoda primenjena u određenom sudskom slučaju. Međutim, za potrebe ovog rada poslužićemo se podelom koju je dao pravnik i forenzički lingvista Blejk Hovald (Blake Howald).¹⁴⁹ Prema Hovaldu, metode koje imaju dokaznu vrednost i koriste se u analiziranju jezičkog dokaza, koji može biti u formi govornog jezika (npr. usmeno svedočenje svedoka/sudskih veštaka u sudnici), pisanog (npr. pisma, ugovori, testamenti, transkripti), vizuelni (znakovni jezik i znaci) i auralni (snimci), mogu se podeliti u dve kategorije: komparativne i nekomparativne metode forenzičke lingvistike.

¹⁴⁹ Howald, B. S.: *Comparative and Non-Comparative Forensic Linguistic Analysis Techniques: Methodologies for Negotiating the Interface of Linguistics and Evidentiary Jurisprudence in the American Judiciary*, University of Detroit Mercy Law Review, Vol. 83, 2005, pp. 285-327.

2. Komparativne metode forenzičke lingvistike

Prednost komparativnih metoda forenzičke lingvistike u kriminalističkim istragama, a kasnije i upotreba kao dokaza u krivičnom postupku, je ta što se od osumnjičenog ili okrivljenog može zatražiti uzorak glasa ili rukopisa čime se ne ugrožava njegovo pravo da ne inkriminiše sebe, koje je utvrđeno Ustavom Republike Srbije,¹⁵⁰ a isto to pravo osumnjičenima garantuje i Peti amandman Ustava Sjedinjenih Američkih Država.¹⁵¹

Standardne komparativne metode forenzičke lingvistike su pripisivanje autorstva i analiza glasovnih otisaka, odnosno identifikacija govornika/glasa. Metod identifikacije/pripisivanja autorstva skoro uvek se prihvata kao dokaz u sudovima Sjedinjenih Američkih Država,¹⁵² Ujedinjenog Kraljevstva¹⁵³ i Nemač-

¹⁵⁰ Ustav Republike Srbije, II Ljudska i manjinska prava i slobode, članovi 28, 29 i 33.

¹⁵¹ U.S. Constitution: Fifth Amendment- Rights of Persons: <http://www.findlaw.com/casecode/constitution/>.

¹⁵² U Sjedinjenim Američkim Državama, koja ima adversarni (akuzatorski) sistem, svaka država ima svoja pravila o prihvatanju dokaza. Neka se mogu primeniti samo u prvostepenim sudovima, a druga u višim sudovima. Neki američki sudovi insistiraju da svaka analiza pripisivanja autorstva mora biti potkrepljena upotrebom statistike, budući da je to jedini način da se demonstrira stepen moguće greške u određenom slučaju. S obzirom da je lingvistika društvena nauka, koja uglavnom koristi kvalitativne metode, ali i kvantitativne u pojedinim slučajevima, nije uvek moguće kvantifikovati mišljenje da je određena osoba autor spornog teksta.

¹⁵³ Ujedinjeno Kraljevstvo, kao i Sjedinjene Američke Države, sledi adversarni (akuzatorski) sistem. Međutim, stručno mišljenje i analitičke tehnike, koje u američkim sudovima moraju da zadovolje određene kriterijume, u britanskim sudovima bile bi već prihvaćene u nekim slučajevima. Britanski lingvista Kultard smatra da je pitanje kriterijuma koje metode identifikacije autorstva treba da zadovolje čisto američki problem. U bri-

ke,¹⁵⁴ dok se analiza glasovnih otisaka, koja je u početku bila široko prihvaćena u američkim sudovima, ne prihvata u federalnim, već samo sporadično u sudovima na državnom nivou.¹⁵⁵

2.1. Analiza glasovnih otisaka

Analiza glasovnih otisaka počinje sa sonografom koji je otkrio tim laboratorije Bell Telephone koju je finansirao Aleksandar Graham Bel (Alexander Graham Bell). Sonograf se često pogrešno naziva zvučnim spektrogramom, a to je, kako ga fonetičar Hari Hollien (Harry Hollien) jednostavno naziva, analizator zvučnog talasa.¹⁵⁶

Istorija analize glasovnih otisaka zapravo počinje 1945. godine kada je Poter objavio članak pod nazivom *Visible Patterns of Speech*¹⁵⁷ u kojem je opisao taj proces kao prikaz promenljivog sadržaja glasa u vizuelnom obliku, tj. frekvenciju komponente

tanskom pravnom sistemu ekspert je taj koji se priznaje, a ne metod. Više o tome: Coulthard, M.: *Author Identification, Idiolect, and Linguistic Uniqueness*, Applied Linguistics, 25, 2004, pp. 431-447.

¹⁵⁴ U Nemačkoj i zemljama kao što su Srbija i Francuska, koje imaju inkvizitorski (istražni) sistem, sudske veštake angažuje sud, a ne strane u sporu. Sudija ili sudsko veće imaju aktivnu ulogu u krivičnom postupku. Od sudija se očekuje da iskoriste sve dostupne dokaze kako bi otkrili pravu istinu o krivičnom događaju, a uloga branilaca nije toliko značajna kao u adversarnom (akuzatorskom) sistemu. Može se reći da restriktivna pravila o dokazima koja važe u adversarnom sistemu ne postoje u inkvizitorskom. Dokaz se u ovim sistemima ocenjuje mnogo slobodnije.

¹⁵⁵ Howald, *supra note* 149, p. 300.

¹⁵⁶ Hollien, H.: *Forensic Voice Identification*, Academic Press, USA, 2002, pp. 120-121.

¹⁵⁷ *A Short History of Acoustic Phonetics in the U.S.*: <http://www.haskins.yale.edu/Reprints/HL1144.pdf>.

signala i njihovu relativnu amplitudu kao vremensku funkciju. Iako je bilo pokušaja da se identifikuje govornik analiziranjem obrazaca na spektrogramima, niko u to vreme, prema navodima Holiena, nije razmišljao o primeni ovog uređaja u forenzičke svrhe identifikacije govornika. Taj pristup doživljava veliki publicitet tek 1962. godine kada je američki akustičar Lorens Kresta (Laurence Kresta)¹⁵⁸ stvorio, prema tvrdnjama nekih fonetičara, pogrešnu ideju o postojanju bliske veze između otisaka prstiju i glasovnih otisaka objavljivanjem svog rada *Voiceprint Identification*. On je tvrdio da ne postoje dve iste osobe sa istovetnim glasovnim traktom, pa će stoga obrasci zvučnih vibracija koji oni proizvode prilikom govora biti različiti, te da je na osnovu vizuelnih obrazaca koje prikazuju spektrogrami određenih reči moguće razlikovati ljude.

Međutim, danas je opšte poznato da su glasovi delimično rezultat procesa učenja i da podležu promenama.¹⁵⁹ Ljudski glas ne samo da se menja vremenom usled starenja i fizičkog rasta osobe već i privremenih faktora kao što su stres, bolest i intoksikacija.

U Americi je taj pristup pobudio veliko interesovanje policijskih službi početkom 60-ih godina prošloga veka. U to vreme njujorška policija i FBI suočavali su se sa brojnim pretnjama bombama upućenim velikim vazduhoplovnim kompanijama, a mogli su da identifikuju počiniocima samo na osnovu glasa. Glasovni otisci su ubrzo počeli da se koriste kao dokazni materijal u američkim sudovima. U to vreme nije bilo stručnjaka za fonetiku da ospore njihovu dokaznu vrednost. Čak ni advokati odbrane, objašnjava Holien,¹⁶⁰ nisu bili dovoljno upoznati sa ovom procedurom, pa samim tim nisu ni znali koga treba da konsul-

¹⁵⁸ Kresta, L.: *Voiceprint Identification*, Nature, 1962, pp. 1253-1257.

¹⁵⁹ Kristal, D.: *Kembrička enciklopedija jezika*, Nolit, Beograd, 1996, str. 20.

¹⁶⁰ Hollien, *supra* note 156, p. 123.

tuju ili angažuju kao eksperta koji bi osporio glasovni otisak kao dokazni materijal. Problem je bio i u tome što u to vreme nije postojalo mnogo relevantnih istraživanja koja bi potvrdila neadekvatnost ove tehnike. Početkom 70-ih godina izvode se mnoga istraživanja koja će pokazati nedostatke ove tehnike. FBI je prestao da koristi glasovne otiske kao dokaz na sudu, već samo kao pomoćnu tehniku u svojim istragama. Iako fonetičari kritikuju ovu tehniku jer koristi arhaičnu opremu i procedure kao i kompetentnost i obrazovanje onih koji rukuju tom opremom, ona je, nesumnjivo, dala doprinos i podigla nivo svesti o identifikaciji govornika i stimulisala dalja istraživanja o ovom spornom pitanju.

Vremenom su fonetičari otkrili neke akustičke karakteristike koje mogu pomoći u identifikovanju individualnih obeležja govornika. Identifikacija govornika je naročito korisna u postupku eliminacije osumnjičenih. Neki značajni slučajevi uključuju lažne telefonske dojave interventnim službama, seksualno uznemiravanje telefonskim putem, pljačke banaka u kojima su pljačkaši maskirani ali snimljeni video uređajima, telefonski pozivi otmičara, krivična dela u mraku (npr. silovanje) kada žrtva ne može da vidi, ali može da čuje počinioca i drugo.

2.2. Pripisivanje autorstva

Pripisivanje autorstva odnosi se na povezivanje autora sa uzorkom pisanog jezičkog dokaza i može se podeliti na: a) komparativno pripisivanje autorstva koje se zasniva na poređenju sličnosti i razlika između uzorka spornog teksta sa poznatim pisanim uzorkom jednog ili više osumnjičenih autora i b) nekomparativno pripisivanje autorstva koje dolazi do podataka o nepoznatom autoru na osnovu analize samo jednog teksta. Među-

tim, pre nego što nastavimo sa obrazlaganjem pomenutih metoda, napravićemo kratak istorijski pregled razvoja pripisivanja autorstva.

Ne postoji nijedan pisani trag koji nam može sa sigurnošću reći kada se tačno u prošlosti pojavila potreba ili izazov da se osporava ili utvrđuje autorstvo piscima. Međutim, poznato je da su se pitanjem autorstva bavili još antički grčki dramski pisci, koji su često optuživali jedni druge za plagijat.

Prve zabeležene kontroverze o autorstvu počinju tek u XVIII veku, verovatno zbog toga što knjige u to vreme nisu bile dostupne svima. Džon Olson (John Olsson)¹⁶¹ navodi da se prvo osporavanje autorstva odnosilo na Bibliju. Nemački sveštenik H. B. Viter (H.B. Witter) je 1711. godine istakao da upotreba različitih imena božanstava u Petoknjžju može ukazati na učešće više autora u pisanju Biblije.

U XIX veku bilo je nekih pokušaja da se razviju metode utvrđivanja autorstva. Najznačajnija su istraživanja engleskog matematičara Avgusta de Morgana (Augustus de Morgan)¹⁶² i američkog geofizičara Tomasa Mendenhola (Thomas Mendenhall).¹⁶³ Njihova istraživanja bila su usmerena na lako merljive attribute kao što je prosečna dužina reči.

Dužinu rečenice kao indikatora stila izučavao je i obnovio škotski statističar Udni Jul (Udney Yule) i svojim radom „On Sentence-length as a Statistical Characteristic of Style in Prose“

¹⁶¹ Olsson, J.: *Forensic Linguistics: An Introduction to Language, Crime and the Law*, London: Continuum, 2004, p.11.

¹⁶² De Morgan, S. E.: *Memoir of Augustus de Morgan by his wife Sophia Elizabeth de Morgan with selections from his letters*, London: Longmans, Green and Co, 1882.

¹⁶³ Mendenhall, T. C.: *The characteristic curves of composition*, Science 9, 1887, pp. 237-252.

1939. godine inaugurisao eru kvantitativnog pripisivanja autorstva.¹⁶⁴

Ovakav način analiziranja tekstova, prema Olsonu, jedva da je bio forenzički i u svakom slučaju nije imao nikakve veze sa lingvistikom.

Početak modernog doba pripisivanja autorstva obeležiće statističari Čarls Mosteler (Charls Mosteller) i Dejvid Volas (David Wallace)¹⁶⁵ svojom revolucionarnom analizom funkcijskih reči u utvrđivanju autorstva 60-ih godina XX veka. Oni su analizirali zbirku od 85 anonimnih političkih eseja iz XVIII veka pod nazivom „Federalistički spisi“ (*The Federalist Papers*).¹⁶⁶ Ovi politički eseji objavljeni su s ciljem ubeđivanja Njujorčana da usvoje novi Ustav Sjedinjenih Država. Naučnici su odavno znali da su eseje napisali Aleksandar Hamilton (Alexander Hamilton), Džejms Medison (James Madison) i Džon Džej (John Jay), s tim što su Hamilton i Medison, svako za sebe, tvrdili da su autori 12 radova.

Da bi utvrdili ko je od njih dvojice zaista napisao 12 spornih eseja, Mosteler i Volas uporedili su Hamiltonovu i Medisonovu upotrebu određenih reči u drugim spisima za koje se znalo da su ih pojedinačno napisali. Oni su otkrili da je Hamilton, na primer, koristio reč „upon“ (predlog „na“) oko 10 puta češće od Medisona. Mosteler i Volas su izdvojili 20 različitih funkcijskih reči i analizirali svaki sporni esej. Oni su pošli od pretpostavke da je za svaki esej verovatnoća bila jednaka – da je Medison ili

¹⁶⁴ Yule, U.: *On Sentence-length as a Statistical Characteristic of Style in Prose, with Application to two Cases of Disputed Authorship*, *Biometrika*, vol. 31: 356-361, 1939.

¹⁶⁵ Mosteller, C., Wallace, D.: *Applied Bayesian and Classical Inference, The Case of the Federalist Papers* (2nd edn), New York: Springer-Verlag, 1984.

¹⁶⁶ Više o tome: <https://www.congress.gov/resources/display/content/The+Federalist+Papers>

Hamilton bio autor. Da bi poboljšali ovu procenu verovatnoće, on su testirali frekvenciju 20 reči, jedna reč u jednom trenutku (i šezdeset drugih reči) primenivši Bejzovu statističku analizu.¹⁶⁷ Prema njihovoj analizi, svih 12 spornih eseja napisao je Medison – zaključak koji se poklopio sa preovlađujućim mišljenjem istoričara.¹⁶⁸

Mostelerova i Volasova studija bila je prvi ubedljiv dokaz da stilometrija može utvrditi autora teksta. Od tog vremena, „Federalistički spisi“ postali su istraživačima omiljen probni poligon za proveru novih stilometrijskih metoda. Merenje varijacija u upotrebi funkcijskih reči pojedinca ostaje možda najpopularniji i najuspešniji metod utvrđivanja autorstva.

Ne slede, međutim, svi istraživači njihov metodološki i statistički pristup. Pored merenja učestalosti funkcijskih reči, postoje i druga obeležja, tj. markeri individualnog stila koji se uzimaju u obzir u rešavanju pitanja autorstva, kao što su: vrsta reči, frekvencija i distribucija;¹⁶⁹ sintaksička analiza;¹⁷⁰ frekvencija upotrebe kolokacija; dužina reči, rečenica, klauza, pasusa i distribucija¹⁷¹ i analiza sadržaja.¹⁷² Čak i varijacije u distribuciji

¹⁶⁷ Tomas Bejz (Thomas Bayes), engleski matematičar iz XVIII veka. Bejzova statistika (Bayesian statistics) je sistem epistemološkog opisivanja nezvesnosti upotrebom matematičkog jezika verovatnoće. Više o tome: http://www.scholarpedia.org/article/Bayesian_statistics.

¹⁶⁸ *Statistical Tests Are Unraveling Knotty Literary Mysteries*: <http://www.freerepublic.com/focus/-news/f1386274/posts>.

¹⁶⁹ Mealand, D. L.: *Correspondence analysis of Luke*, *Literary and Linguistic Computing*, 10: 171–182, 1995.

¹⁷⁰ Baayen, R. H., van Halteren, H. and Tweedie, F. J.: *Outside the cave of shadows: using syntactic annotation to enhance authorship attribution*, *Literary and Linguistic Computing*, 11: 110–120, 1996.

¹⁷¹ Mannion, D., Dixon, P.: *Authorship attribution: the case of Oliver Goldsmith*, *The Statistician*, 46: 1–18, 1997.

¹⁷² Martindale, C., McKenzie, D.: *On the utility of content analysis in author attribution: the federalist*, *Computers and the Humanities*, 29: 259–270, 1995.

slova (grafema) mogu razlikovati autora (mada sa ograničenim stepenom uspeha).¹⁷³

Pripisivanje autorstva u početku se odnosilo na književne, religiozne i istorijske tekstove, ali se u poslednjih nekoliko decenija ovaj metod počeo upotrebljavati kao pomoćna tehnika u policijskim istragama u svrhu otkrivanja autora raznih pretećih pisama, zahteva za otkup u slučajevima otmice, iznuda, verifikacija oprostajnih pisama u slučajevima samoubistava, tekst poruka sa mobilnih telefona, pisma koja sadrže navodne informacije o nekom slučaju, analizu pisama koja sadrže ucenu, zastrašivanje svedoka, pisma progonitelja i razne druge vrste zastrašivanja i iznuđivanja, ali i u građanskim sporovima u slučajevima kada je sporan autor testamenta ili ugovora o doživotnom izdržavanju i tome slično.

Početak pripisivanja autorstva u forenzičkom kontekstu obeležila su dva slučaja spornog autorstva priznanja u Ujedinjenom Kraljevstvu: a) već spomenuta sporna priznanja u slučaju Timoti Evansa, koja je analizirao Jan Svartvik 1966. godine, primenivši pionirsku tehniku (kombinaciju opisa jezika i statističke analize) u analizi tekstualnih modifikacija, demonstrirajući prisustvo više autora i b) sporno priznanje u slučaju Dereka Bentlija (o čemu će biti više reči u sledećem delu), koje je analizirao Malkom Kultard početkom 90-ih godina prošloga veka, primenivši pionirski analitički pristup koji naziva *forenzička analiza diskursa* (forensic discours analysis).¹⁷⁴ Kultardov pristup u analizi spornog autorstva kombinovao je rezultate istraživanja lingvističkih disciplina – kao što su teorija govornih činova, pragmatika, analiza diskursa, psiholingvistika – i statističku analizu.

¹⁷³ Forsyth, R. S., Holmes, D. I.: *Feature-finding for text classification*, *Literary and Linguistic Computing*, 11(4): 163–174, 1996.

¹⁷⁴ Cuolthard, M.: *Forensic Discourse Analysis*, u knjizi: *Advances in Spoken Discourse Analysis*, UK: Routledge, 1992.

Naime, povećana potreba za identifikacijom autorstva na osnovu jezika i lingvističkom ekspertizom u ovoj oblasti proističe iz sve češće upotrebe elektronskog pisanog medija kao što su elektronske poruke (engl. email), blogovi (engl. web log) na veb stranicama i SMS poruke. Dalje, upotreba štampača umesto pisaće mašine i sve ređa upotreba olovke smanjuju mogućnost utvrđivanja autorstva pomoću tradicionalnih tehnika analiziranja dokumenata, kao što je analiza rukopisa (grafologija). Kada je reč o autorstvu, Malkom Kultard¹⁷⁵ posebno naglašava razliku između fizičkog stvaranja teksta i kreiranja njegove sadržine. Ima slučajeva gde ne postoji dilema da li je tekst napisala (ili otkucala na pisačkoj mašini, odnosno kompjuterskoj tastaturi) određena ruka ili izgovorio određeni glas, već se postavlja pitanje ko je stvarni autor te poruke. Najočigledniji primeri takvih sumnji su oproštajna pisma samoubica – da li je samoubistvo ili fingirano samoubistvo? Drugim rečima, ako je oproštajna poruka napisana rukom, grafolog može utvrditi da li je ista ili neka druga ruka napisala taj tekst, ali ne može utvrditi da li je tekst nastao pod prinudom, tj. da li je (iz) diktiran; takođe, ako je oproštajna poruka otkucana na pisačkoj mašini ili na kompjuteru, utvrđivanje autorstva na osnovu rukopisa nije više moguće. Ovakve probleme može razrešiti i rešava forenzička lingvistika, tj. lingvistička metoda pripisivanja/identifikacije autorstva.

2.2.1. Komparativne tehnike pripisivanja autorstva

Poređenje i kontrastiranje teksta je proces identifikovanja onoga što je u strukturi teksta isto ili različito, odnosno ispitivanje

¹⁷⁵ Coulthard, M.: *Making text speak: the work of forensic linguist*, *Studia Anglica Posnaniensia*, 33, 1998, pp. 117-130.

stila pisanja svih dostupnih spornih i nespornih tekstova u forenzičkom kontekstu.

Komparativne tehnike forenzičkog pripisivanja autorstva primenjuju se u tri slučaja: 1) kada postoji potreba da se utvrdi da li je jedan autor napisao sve sporne tekstove, tj. da li je određen tekst koji je isključen, odnosno prihvaćen kao deo korpusa poznatih tekstova, konzistentan sa ostalim poznatim tekstovima; 2) kada je neophodno uporediti sporni tekst sa tekstovima velikog broja mogućih autora, u slučaju kada ne postoje očigledni osumnjičeni autori i 3) najčešći forenzički problem jeste ocenjivanje sličnosti spornog teksta sa tekstom jednog ili malog broja mogućih autora.

Problem komparativne analize predstavlja odabir pravog skupa tekstualnih obeležja za poređenje – markera koji pouzdano diferenciraju i identifikuju autora. Dosadašnje studije o pripisivanju autorstva predložile su različite hipoteze i taksonomije tekstualnih obeležja koje, uslovno rečeno, imaju sposobnost identifikacije. Neke od njih su: sintaksičke strukture, interpunkcija, složenost rečenica, leksička gustina, dužina rečenica i reči, broj reči i rečenica u tekstu, analiza sadržaja, ortografske i gramatičke greške i drugo. Međutim, najnovija lingvistička istraživanja pokazala su da samo neki markeri imaju sposobnost identifikacije. Lingvista Kerol Časki¹⁷⁶ testirala je neke od navedenih markera stila i dokazala da jedino sintaksičke strukture i sintaksički klasifikovani interpunkcijski znaci uspešno diferenciraju autore i pripisuju sporni tekst pravom autoru. Složenost rečenice može biti potencijani marker stila ukoliko se napravi drugačija klasifikacija klauza od one koju je predložio lingvista Jan Svartvik.

¹⁷⁶ Chasky, *supra* note 107.

U pojedinim slučajevima koristi se kvantitativni i kvalitativni pristup u identifikaciji autorstva. Rad je kvalitativan kad se identifikuju tekstualna obeležja, a zatim se opisuju kao karakteristike autora, a kvantitativan kada se identifikuju određeni indikatori, a zatim se izmere na neki način. Određene kvantitativne metode nazivaju se stilostatistika ili stilometrika.¹⁷⁷ Kvalitativne i kvantitativne metode, prema Džeraldu Makmenaminu (Gerald McMenamin), često se koriste zajedno za identifikaciju, opisivanje i merenje prisustva ili odsustva markera stila u spornim i poznatim pisanim uzorcima.¹⁷⁸

3. Nekomparativne tehnike

Nigde nije toliko bitno posmatrati lingvistiku kao nauku nego u primeni nekomparativnih metoda. S obzirom da ne postoji poređenje tekstova, osoba koja primenjuje ove tehnike mora, pored poznavanja tehnika koje primenjuje, da vlada i odgovarajućim naučnim znanjem. Ovo je naročito važno za usmeno predstavljanje nalaza i mišljenja veštaka na sudu. Prema Hovaldu,¹⁷⁹ glavni problem za prihvatanje tehnika forenzičkolingvističke analize u američkom pravosuđu potiče od ljudi koji su iznosili svoje stručno mišljenje na sudu, a nisu imali akademsko obrazovanje iz oblasti lingvistike - kao što su službenici policije, ljudi

¹⁷⁷ Stilostatistika ili stilometrika je deo statističke lingvistike koja istražuje razlike između uzoraka ili tekstova i svojstva koja su tim uzorcima zajednička. Stilostatistika se primenjuje kada želimo da izračunamo frekvenciju datih svojstava i grafički predstavimo njihovu distribuciju u kontrolnim uzorcima, a onda taj stepen razlika kvantifikujemo. Više o tome: Kristal, *supra* note 41, str. 67.

¹⁷⁸ McMenamin, G.: *Forensic Linguistics: Advances in Forensic Stylistics*, CRC Press, 2002.

¹⁷⁹ Howald, *supra* note 149, p. 306.

koji se bave analizom dokumenta¹⁸⁰ i psiholozi. Njihovo stručno mišljenje, dalje objašnjava Hovald, bilo je relevantno za postupak, od pomoći poroti, prihvatljivo prema *kumho*¹⁸¹ analizi, ali metodološki nevalidno, nenaučno i nikako nije imalo veze sa lingvistikom. U nekomparativne metode spadaju: pripisivanje autorstva indirektnim sredstvom, profilisanje autora/govornika na osnovu jezičkog izraza, analiza diskursa i analiza iskaza.

3.1. Pripisivanje autorstva indirektnim sredstvima

U postupku analiziranja jednog teksta identifikacija nije cilj, zato što ne postoje odgovarajući kontrolni uzorci za poređenje, već je cilj pripisivanje pomoću indirektnog sredstva, a to je, prema Olsonu,¹⁸² otkrivanje dvojnog autorstva samo analizom jednog teksta. Olson upotrebljava termin „dvojni tekst“ da označi

¹⁸⁰ Engleski termin: Questioned Document Examiners (QDE).

¹⁸¹ Pojam *kumho* se odnosi na sudski spor koji se vodio između *Kumho Tire Korporacije* i *Carmichael* u Sjedinjenim Državama. Danas se taj naziv upotrebljava da označi standard kojim se reguliše prihvatljivost svedočenja veštaka (expert witness) na sudu. Prvi standardi postavljeni su u slučaju *Frye v. United States*, ali su kasnije zamenjeni novim metodom analiziranja koji se zasniva na zakonu Federal Rules of Evidence. Međutim, taj novi standard koji je postavio vrhovni sud SAD u sporu između *Dauberta* i *Merrell Dow Pharmaceuticals, Inc.*, a kasnije pojašnjen u sporu *Kumho Tire Co. v. Carmichael*, odredio je pristup u ocenjivanju prihvatljivosti svih vrsta veštačenja. Međutim, ovaj pristup je prvenstveno razvijen u naučnim disciplinama prirodnih nauka, a mnoga pitanja koja se tiču primenljivosti i efektivnosti standarda, kad je reč o ekspertima iz oblasti društvenih nauka, ostala su nerazrešena. Ledford, Sara K.: The Implications in *Kumho Tire: Applying Daubert Analysis to Warning-Label Testimony in Products Liability Cases*: www.law.indiana.edu/ilj/volumes/v76/no2/ledford.pdf.

¹⁸² Olsson, *supra* note 161, p. 72.

različite fenomene koji se javljaju u tekstu i koji se često mogu otkriti u toku istraživanja jednog teksta, a odnose se, prvenstveno, na jezički medijum, autorstvo i registar ili funkcionalni stil. Kada dva autora učestvuju u stvaranju jednog teksta, tekst može od svega toga pokazati neke znake na površini. Obično se jedan deo teksta vidljivo razlikuje od drugog dela na nivou strukture. Olson razlikuje šest vrsta dvojnosti teksta:

- 1) dvojni medijum koji se odnosi na način na koji je tekst nastao, tj. da li je tekst diktiran, izgovoren, napisan ili je nastao iz beležaka;
- 2) dvojno autorstvo – odnosi se na individualni stil: da li je nekoliko ljudi imalo udela u autorstvu;
- 3) dvojni registar znači da u tekstu postoji više od jednog funkcionalnog stila, npr. kolokvijani nasuprot administrativnom stilu;
- 4) dvojna hronologija – da li je tekst komponovan u toku nekoliko sati, dana ili duže;
- 5) dvojno fizičko stvaranje teksta – da li je tekst prvo napisan, a onda otkucan na kompjuteru ili pisačoj mašini i obrnuto;
- 6) dvojni ciljevi diskursa odnose se na sadržinu teksta – da li struktura diskursa u jednom delu otkriva, a u drugom prikriva, predrasude u korist nekoga ili protiv nekoga.

Sve ove vrste dvojnosti, ističe Olson, često se manifestuju u specifičnim slučajevima dvojnosti, kao što su leksička dvojnost, ideaciona dvojnost, dvojni referent i tako dalje.

Klasičan primer dvojnog autorstva jeste iskaz Dereka Bentleyja, koji je osuđen za ubistvo službenika policije i obešen 1953. godine u Engleskoj, a jedini dokaz na sudu protiv njega bilo je njegovo priznanje dato policiji, koje je 40 godina kasnije analizirao engleski lingvista Malkom Kultard i utvrdio da je priznanje

fabrikovano. Njegov stručni nalaz je bio jedan od krunskih dokaza u žalbenom postupku 1998. godine kada je Bentli posthumno pomilovan. Pravda je konačno i tehnički zadovoljena, mada prekasno za Bentlija.¹⁸³

3.1.1. Studija slučaja: Derek Bentli

Jedne novembarske večeri 1952. godine dva tinejdžera, Derek Bentli i Kris Krejg, pokušali su da provale u jedno skladište slatkiša. Žena, koja je u tom trenutku stavljala svoju bebu u krevet, videla ih je kako se penju na krov i pozvala policiju koja je odmah stigla na mesto krivičnog događaja. Policajci su opkolili zgradu i popeli se na krov da uhapse dečake. Bentli se odmah predao, a Krejg je, opirući se hapšenju, pucao i ubio jednog od policajaca. Obojici dečaka se sudilo za ubistvo.¹⁸⁴ Suđenje je trajalo dva dana. Krejg, koji je bio maloletan u vreme izvršenja krivičnog dela, osuđen je na doživotnu kaznu zatvora, a Bentli, tada star 19 godina, je obešen uprkos sledećim činjenicama: a) hitac je ispalio Bentlijev maloletni drug Kris Krejg; b) Bentli je već bio u rukama policije kada je ispaljen fatalni hitac; c) Bentli nije umeo da čita i piše, a njegov koeficijent inteligencije bio je ispod prosečnog i d) Bentli je tvrdio na suđenju da mu je policija “pomogla” prilikom davanja izjave.¹⁸⁵ U ovom slučaju profesor Kultard je trebalo da utvrdi „ko je zaista napisao priznanje“, drugim rečuma, da proveri Bentlijevu tvrdnju na suđenju da službenici policije nisu tačno zapisivali ono što je on govorio, već su dodavali neke rečenice koje on nikada nije izgovorio.

¹⁸³ Godine 1991. snimljen je film *Let him Have It, Chris*, koji je veran opis ovog događaja.

¹⁸⁴ *Derek William Bentley “A Victim of British Justice?”* [Http://www.capital-punishmentuk.org/bentley.html](http://www.capital-punishmentuk.org/bentley.html).

¹⁸⁵ Solan, *supra* note 58, p. 176.

Deo iskaza Dereka Bentlija: (1) Kada smo stigli do mesta gde ste me pronašli, Kris je pogledao u izlog. (2) Bila je jedna gvozdena kapija sa strane. (3) Kris je zatim preskočio i ja za njim. (4) Kris se zatim popeo uz oluk na krov i ja za njim. (5) Do tada Kris **nije rekao**¹⁸⁶ ništa. (6) Obojica smo se popeli na ravan krov na vrhu. (7) Onda je neko u bašti preko puta uperio baterijsku lampu u nas. (8) Kris je rekao: „To je policajac, sakri se ovde“. (9) Sakrili smo se iza jednog zaklona na krovu. (10) Tu smo čekali oko deset minuta. (11) **Nisam znao** da će da upotrebi svoj pištolj (the gun). (12) Jedan čovek u civilnom odelu se popeo uz oluk na krov. (13) Taj čovek je rekao: „Ja sam policajac – mesto je opkoljeno.“ (14) Mene je uhvatio i dok smo odlazili Kris je pucao. (15) **Nikoga više nije bilo** tamo u tom trenutku. (16) Policajac i ja smo zatim skrenulu iza ugla pored vrata. (17) Malo kasnije vrata su se otvorila i policajac u uniformi se pojavio. (18) Kris je zatim ponovo pucao i policajac je pao. (19) Mogao sam da vidim da je povređen jer mu je dosta krvi išlo niz čelo odmah iznad njegovog nosa. (20) Policajac ga je odvuкао iza cigala do vrata. (21) Sećam se da sam doviknuo nešto ali sam zaboravio šta. (22) **Nisam mogao da vidim** Krisa kad sam mu doviknuo – bio je iza zida. (23) Čuo sam još nekoliko policajaca iza vrata, a policajac koji je bio sa mnom rekao je: „Mislim da više nema metaka.“ (24) Kris je doviknuo „I te kako imam“ i ponovo je pucao. (25) Mislim da sam ga čuo da puca ukupno tri puta. (26) Policajac me je zatim gurnuo niz stepenice i više **ništa nisam video**. (27) Znao sam da treba da provalimo u to mesto. (28) **Nisam znao** šta ćemo da nađemo – bilo šta što je tamo. (29) **Nisam imao** nikakav pištolj, a **nisam znao** ni da ga Kris ima sve dok nije pucao. (30) Sada znam da je pogođeni policajac u uniformi mrtav.

(Excerpt from Derek Bentley statement: (1) When we came to the place where you found me, Chris looked in the window. (2) There was a little iron gate at the side. (3) Chris then

¹⁸⁶ Odrične rečenice u tekstu naglasio i numerisao Malkom Kultard.

jumped over and I followed. (4) Crish then climbed up the drainpipe to the roof and I followed. (5) Up to then **Chris had not said** anything. (6) We both got out on to the flat roof at the top. (7) Then someone in a garden on the opposite side shone a torch up towards us. (8) Chris said: 'It's a copper, hide behind here.' (9) We hid behind a shelter arrangement on the roof. (10) We were there waiting for about ten minutes. (11) I **did not know** he was going to use the gun. (12) A plain clothes man climbed up the drainpipe and on to the roof. (13) The man said: 'I am a police officer – the place is surrounded.' (14) He caught hold of me and as we walked away Chris fired. (15) **There was nobody else** there at the time. (16) The policeman and I then went round a corner by a door. (17) A little later the door opened and a policeman in uniform came out. (18) Chris fired again then and this policeman fell down. (19) I could see that he was hurt as a lot of blood came from his forehead just above his nose. (20) The policeman dragged him round the corner behind the brickwork entrance to the door. (21) I remember I shouted something but I forgot what it was. (22) **I could not see** Chris when I shouted to him – he was behind a wall. (23) I heard some more policemen behind the door and the policeman with me said: '**I don't think** he has many more bullets left.' (24) Chris shouted 'Oh yes I have' and he fired again. (25) I think I heard him fire three times altogether. (26) The policeman then pushed me down the stairs and I **did not see** any more. (27) I knew we were going to break into the place. (28) **I did not know** what we were going to get – just anything that was going. (29) I **did not have** a gun and I **did not know** Chris had one until he shot. (30) I now know that the policeman in uniform that was shot is dead.)¹⁸⁷

Tužilac je na Bentlijevom suđenju nastojao da dokaže da je Bentli bio saučesnik. Bentlijev branilac je naglasio poroti dva neophodna preduslova koja treba da uzmu u obzir da bi ga osu-

¹⁸⁷ Coulthard, *supra* note 174.

dili. Moraju biti potpuno sigurni: a) da je Bentli znao da je Krejg imao pištolj i b) da je Bentli podstrekao ili podstakao Krejga da ga upotrebi.

Tužilac je kao dokaz za tačku (a) citirao rečenicu iz Bentlijevog iskaza: *I did not know he was going to use the gun* (Nisam znao da će upotrebiti taj pištolj). Tužilac je tvrdio da mesto ove rečenice u narativu događaja, pre nego što se pojavio prvi policajac na krovu, i upotreba određenog člana *the* ispred imenice *gun* (taj pištolj) – a ne upotreba neodređenog determinatora *a gun*, što znači *neki* nepoznati pištolj – potvrđuju da je Bentli sigurno znao da je Krejg imao pištolj. Upotreba pokazne zamenice *taj*, tj. određenog člana *the*,¹⁸⁸ implicira da je Bentli znao da je Krejg imao pištolj pre nego što ga je upotrebio. Drugim rečima, *the gun* (taj pištolj) na osnovu njegove pozicije u izjavi, mora se protumačiti kao „pištolj za koji sam već znao da ga Krejg ima.“¹⁸⁹

Dokaz za tačku (b) pružili su policajci koji su bili na mestu događaja. U svojim pisanim izjavama i usmenom izlaganju oni su tvrdili da je Bentli izgovorio sledeće: *Let him have it, Chris*¹⁹⁰ što se može protumačiti (i prevesti na srpski jezik) na dva načina: *pucaj u njega* (kako su tumačili i sudija i tužilac) ili *predaj mu pištolj* (kako je tumačio Bentlijev branilac). Bentli je poricao da je to izgovorio, a to je potvrdio i Krejg. Bentli je uporno tvrdio da policija nije zapisala njegovu priču redosledom kojim je opisivao događaj.

¹⁸⁸ Za razliku od srpskog i većine slovenskih jezika koji nemaju članove, već tu funkciju imaju pridevske zamenice, odnosno pokazne i neodređene zamenice (tzv. determinatori), u engleskom jeziku postoje članovi: a) neodređeni član (*a, an*), koji označava neodređenu osobu ili predmet, tj. bilo koji predmet neke vrste i b) određeni član (*the*), koji označava određeni predmet ili osobu.

¹⁸⁹ Coulthard, M.: ... and then... *Language Description and Author Attribution*: www1.aston.ac.uk/lss/staff/coulthard.

¹⁹⁰ Trow, M.J.: *Let him have it, Chris*, London, Harper Collins, 1992.

U Bentlijevoj izjavi Kultard je otkrio mnoga jezička obeležja koja govore da Bentlijeva izjava nije veran zapis njegove priče (monologa) kako je tvrdila policija. Ono što je Kultarda naročito iznenadilo u Bentlijevoj priči jeste veliki broj odričnih rečenica i česta upotreba i različita pozicija reči *then* (zatim, onda) u rečenicama.¹⁹¹ Prema Kultardu i drugim istraživačima upotrebe negacije,¹⁹² narativne priče o ubistvima su u svojoj biti opisi onoga što se desilo i onoga što je naratoru bilo poznato zato što postoji neograničen broj stvari koje nam se nisu dogodile. Spominjanje onoga što se nije dogodilo ili nije bilo poznato je retko i za to mora postojati naročit razlog. Prema istraživanju Adriane Pagano (Adriana Pagano),¹⁹³ ljudi u normalnoj komunikaciji u većini slučajeva upotrebljavaju pozitivne ili potvrdne rečenice. Odrične rečenice ljudi upotrebljavaju samo u situacijama kada odbijaju nečiju ponudu, kada žele da poreknu nečije pretpostavke, očekivanja i tvrdnje ili kada misle da je slušalac izvuкао pogrešan zaključak. Dalje, negativne rečenice, prema psiholingvističkim istraživanjima, zahtevaju dužu obradu, pa su samim tim i teže za obradu od pozitivnih. Stoga, kada govornik/

¹⁹¹ Coulthard, *supra* note 189. Ovo je samo jedan segment onoga što je bilo sporno u Bentlijevom iskazu. Detaljna analiza iskaza Dereka Bentlija objavljena je u Kultardovom članku.

¹⁹² Džefri Lič ističe da su pozitivne rečenice pragmatički prihvatljivije i u češćoj upotrebi od odričnih (negativnih), zato što su negativni manje informativni od svojih pozitivnih parnjaka ili pandana. Razliku je moguće uočiti u sledećim hipotetičkim primerima: a) *Petra Petrovića nije ubio Dragan Dragić* i b) *Petra Petrovića je ubio Stojan Stojanović*. Svet negativnih činjenica, prema Liču, mnogo je veći od njegove populacije pozitivnih činjenica. U primeru (a) broj ljudi koji nije ubio Petrovića milion puta je veći od broja ljudi koji su ubili Petrovića i zato je rečenica (a) manje informativna, te stoga i manje prihvatljiva od rečenice (b). Leech, *supra* note 26, pp. 100-101.

¹⁹³ Pagano, A.: *Negatives in written text* u delu: Coulthard, M.: *Advances in Written Text Analysis*, Routledge, 1994.

pisac odabere negativnu rečenicu umesto pozitivne, on čini iskaz mnogo opskurnijim i neiskrenijim nego što treba biti. On to radi iz nekog određenog razloga, a najočigledniji razlog upotrebe odrične rečenice jeste poricanje njenog pozitivnog pandana.

Kultard je izdvojio nekoliko primera negativnih rečenica u Bentlijevom iskazu za koje nema nikakvih narativnih objašnjenja, na primer:

- (4) Kris se zatim popeo uz oluk na krov i ja za njim.
- (5) Do tada Kris **nije rekao ništa**.
- (6) Obojica smo se popeli na ravan krov na vrhu.
- (7) Onda je neko u bašti preko puta uperio baterijsku lampu u nas.

Na osnovu rečenice (5) čitalac s razlogom očekuje da će u sledećoj rečenici biti navedeno da je Kris počeo da priča ili je barem rekao nešto, kada su se popeli na krov. Međutim, u rečenici (6) iskazana je samo završena radnja - da su se popeli na krov. Čak ni u sledećoj rečenici (7) ne nalazimo objašnjenje za rečenicu (5). Nigde u tekstu nije razjašnjeno da li je Kris uopšte rekao nešto, niti je njegovo ćutanje kontrastirano sa pričanjem nekog drugog.

Prema Kultardu, najracionalnije objašnjenje za upotrebu odrične rečenice u ovom primeru (i drugim takvim primerima u iskazu) jeste da je u toku beleženja iskaza službenik policije postavljao da/ne pitanja na koja je odgovor bio odričan, a zatim je cela sekvenca rekodirana i zabeležena kao Bentlijeva odrična rečenica. Postoje svedočenja službenika policije da se takva procedura koristila prilikom beleženja iskaza, tj. elicitacija odgovora. Detektiv Hanan, svedok na suđenju Alfredu Čarlsu Vajtveju za ubistvo, objasnio je kako je on lično na isti način izmamio iskaz od jednog drugog optuženog: „Ja bih pitao: „Da li kažete

da ste te subote nosili crne cipele?“, a on bi odgovorio: „Da“ i ja bih zapisao: „Te subote nosio sam crne cipele.“¹⁹⁴

U našem slučaju policajac je pitao Bentlija: „Da li je Kris nešto rekao do tada?“, a on je odgovorio: „Ne“, zatim je policajac zapisao sledeće: „Do tada Kris nije rekao ništa.“ Činjenica da su mnoge rečenice nastale na taj način je bitna za rečenicu (11): **Nisam znao** da će da upotrebi (svoj/taj) pištolj. Ta rečenica je, prema tumačenju sudije u tom postupku, bila dokaz da je Bentli znao da Krejg ima pištolj, što ga je automatski učinilo saučesnikom u krivičnom delu ubistva.

Ukoliko su pomenute odrične rečenice nastale kao prozvod odgovora na pitanje, a njihovo mesto u tekstu (u Bentlijevom iskazu) određivao službenik policije, onda logika i redosled informacija nisu bili pod Bentlijevom direktnom kontrolom. Kultardova analiza potvrdila je da je Bentlijev iskaz bio, jednim delom, dijalog pretvoren u monolog.

4. Profilisanje autora

Identifikacija autora koja se zasniva na anonimnim tekstovima i govornika na osnovu nepripisanih govornih uzoraka predstavljaju važan deo prekrivičnog i istražnog postupka.¹⁹⁵ Pre dva deset godina policijske službe počele su da koriste kriminalistič-

¹⁹⁴ Coulthard, *supra* note 189.

¹⁹⁵ Prema Hovaldu, tehnike analize izjava i profilisanje autora najverovatnije će ostati striktno u svrhu kriminalističkih istraga, zato što taj posao obavljaju ljudi koji nisu lingvisti. Međutim, ono što navedenim tehnikama, koje su vrlo bitne za istragu, nedostaje jeste formalna akademska osnova da bi mogle imati ikakvu dokaznu vrednost na sudu. Ovaj problem sa nekomparativnim metodama moguće je rešiti ako se lingvisti uključe u analiziranje i testiranje ovih metoda i barem pokušaju da ih dorade radi

ko profilisanje u postupku eliminacije osumnjičenih. Ova vrsta profilisanja radi se nakon izvršenja krivičnog dela i zasniva se na analizi mesta krivičnog događaja, da bi se saznalo koji tip osobe je mogao da počini to delo. Smatra se da je ideja o psihološkom profilisanju potekla iz laboratorije za bihevioralne nauke FBI-ja, u kojoj su kriminolozi i psiholozi radili zajedno na analizi karakteristika koje bi ukazale na određen tip počinioca datog krivičnog dela. Međutim, sve do nedavno, takvo profilisanje nije uključivalo analizu jezičkih nagoveštaja o geografskom poreklu, socioekonomskom statusu, rasi, godinama starosti, polu ili zanimanju autora pisanih poruka. Iako razne vrste pretećih pisama i poruka mogu biti bogat izvor forenzičkih informacija, pripadnici policijskih službi i tužioci nisu upoznati sa jezičkim varijacijama u govornom i pisanom jeziku, a koje im mogu najviše pomoći u otkrivanju anonimnih autora.

5. Analiza iskaza

Analiza iskaza i izjava je istražna tehnika koja ima dve svrhe: a) utvrđivanje verodostojnosti i b) pružanje osnove za neku buduću komparativnu analizu. Ova tehnika se koristi u kriminalističkim (policijskim) službama širom sveta radi otkrivanja obmane na osnovu pisanog jezičkog izraza. Od osobe (osumnjičenog) se traži da napiše izjavu o nekom određenom događaju, kada policija sumnja da je ta osoba učestvovala u njemu. Izjava se analizira u cilju pronalaženja određenih primera upotrebe jezika u izjavi koja može da ukaže da li je osumnjičeni iskren.

postizanja boljih rezultata u kriminalističkim istragama ili, u krajnjem slučaju, ospore. Howald, *supra* note 152.

Druga kategorija analize izjava je tehnika Forensic Linguistic Differential Diagnosis (FLDD) koju je razvio nemački lingvista Hanes Knifka (Hannes Kniffka).¹⁹⁶ FLDD koristi neke tehnike komparativne stilistike, kao što je upoređivanje ortografije, gramatike i vrste grešaka kao početnu tačku u istrazi. Vrsta informacije koja se uoči u izjavi u izolaciji kasnije se može upotrebiti za komparativnu analizu kada se osumnjičeni, na osnovu drugih indicija, poveže sa tom napisanom izjavom. Hanes Knifka sa velikim uspehom primenjuje ovu analizu u Nemačkoj, ali i širom Evrope.

5.1. Analiza iskaza kao istražna tehnika

Laži se javljaju u različitim sferama života: kada roditelji pitaju svoju decu da li koriste opojna sredstva, kada poslodavac pita kandidata zašto je napustio prethodni posao, kada predsednici država razmatraju pretnje i obećanja koje su uputili jedni drugima, kada glasači procenjuju obećanja kandidata, kada lekari razmatraju žalbe pacijenata, kada se na početku romantične veze saopštava broj prethodnih seksualnih iskustava, kada porota razmatra svedočenje svedoka, i kada policija saslušava osumnjičene. U svim ovim slučajevima ljudi koriste razne izvore informacija i strategije da otkriju da li je osoba iskrena.

Da li je moguće otkriti da li neko laže? Sa ovom dilemom suočio se švedski psiholog Arne Trankel (Arne Trankell) početkom 50-ih godina prošloga veka. Radeći na poznatom slučaju zlostavljanja dece Trankel se suočio sa problemom kako da utvrdi da li dete (svedok) govori istinu ili laže da ga je jedan od

¹⁹⁶ Kniffka H., et al. eds.: *On Forensic Linguistic Differential Diagnosis, in Recent Developments in Forensic Linguistics*, 1996, pp. 75-122.

roditelja seksualno zlostavljao. Trankel je razvio svoj metod utvrđivanja verodostojnosti iskaza analizirajući izjave petogodišnje navodne žrtve i njegove majke, da bi otkrio šta se zaista dogodilo.¹⁹⁷ U toku rekonstruisanja tog događaja Trankel je uspeo da otkrije mnoge nedoslednosti u dokazima, a rezultat njegove analize doveo je do oslobađanja okrivljene majke svih optužbi. Trankel je 1958. godine objavio svoju analizu, čime su stvorene polazne osnove za razvoj psihologije svedoka u okviru sudske psihologije. Cilj ove naučne discipline je da ocenjuje izjave svedoka, cele ili samo neke delove, kao istinite ili lažne. Analiza verodostojnosti se u početku primenjivala samo u slučajevima zlostavljanja dece, ali je kasnije prilagođena za upotrebu u svim vrstama krivičnih istraga i građanskih parnica.¹⁹⁸

Analiza izjava i iskaza u lingvistici se, međutim, razlikuje od analize verodostojnosti u psihologiji. Razlika je u tome, objašnjava Džon Olson,¹⁹⁹ što lingvistika ne može da zasniva svoja otkrića na konceptima kao što su memorija, fantazija ili verodostojnost, već se moraju posmatrati čisto jezička pitanja, kao što su: struktura narativa, kohezija i koherentnost, redosled događaja, povezanost pripovedača sa događajima i drugo.

Policija u Sjedinjenim Američkim Državama uvidela je da izjave svedoka u pisanoj formi mogu lakše da se ocenjuju nego

¹⁹⁷ Trankell, A.: *Was Lars sexually assaulted? A study in the reliability of witnesses and of experts*, Journal of Social and Abnormal Psychology, 1958, 56: 385-395.

¹⁹⁸ Načela analize verodostojnosti iskaza zasnivaju se na psihologiji, a ključni element je memorija. Prema Olsonu, stvarno doživljeno iskustvo značajno će se razlikovati od izmišljenog iskustva ili fantazije. Dve važne dimenzije su sadržina i kvalitet, a nedoživljeno iskustvo neće sadržavati ni jednu od njih. Psiholozi ocenjuju izjave svedoka na osnovu velikog broja kriterijuma - od karakteristika i tema pa sve do sleda događaja. Olsson, *supra* note, 161, p. 121.

¹⁹⁹ Olsson, *supra* note 161, p. 122.

verbalni dokaz dobijen u informativnim razgovorima. Kako se praksa širila po celoj zemlji, otkrivena su neka osnovna pravila igre koja su omogućila službenicima policije da naprave razliku između doživljenog i izmišljenog iskustva. Nije iznenađujuće što se za neke metode koje službenici policije koriste u postupku analiziranja izjava ispostavilo da su usko povezane sa narativnom teorijom i drugim granama lingvistike.

Na Policijskoj akademiji u Kvantiku, SAD, FBI podučava svoje agente tehnici zvanj *analiza iskaza* u okviru predmeta Tehnike obavljanja razgovora sa osumnjičenicima, koja pokušava da otkrije obmanu na osnovu vrsta reči, tj. izbora reči, nezavisno od činjenica konkretnog krivičnog dela ili konteksta priče.²⁰⁰ Od osumnjičenih se prvo traži da napišu iskaz. Obučeni istražitelji, zatim, analiziraju taj iskaz tragajući za odstupanjima od očekivanih vrsta reči. Ta odstupanja od uspostavljenih normativa pružaju agentima u toku saslušanja teme za razgovor. Vrste reči čine osnovu analize iskaza, a naročita pažnja obraća se na *zamenice, glagole i imenice*.

Međutim, mnogi lingvisti ističu da ova istražna tehnika koja se primenjuje u policijskim službama nije utemeljena na naučnim osnovama, već se uči ponavljanjem te tehnike i često se zasniva na iskustvu onoga ko koristi tu tehniku.²⁰¹ Tehnika SCAN (Scientific Content Analysis), koju je razvio Avinoam Sapir, bivši poligrafista u izraelskoj policiji, je pravi primer toga.²⁰² Njegova tehnika se zasniva na višegodišnjem iskustvu u analiziranju izjava osumnjičenih i svedoka radi otkrivanja istine.

²⁰⁰ Adams, H. S.: *Statement Analysis: What Do Suspects' Words Really Reveal?*, FBI Law Enforcement Bulletin, 1996.

²⁰¹ Howald, *supra* note 149, p. 312.

²⁰² *Laboratory for Scientific Interrogation, Inc.*, <http://www.lsiscan.com/id37.htm>.

6. Analiza diskursa

Analiza diskursa, u kontekstu svedočenja na sudu, predstavlja analizu razgovora snimljenih na audio traci i transkripata tih razgovora, koji se koriste kao sudski dokaz.²⁰³ Preciznim slušanjem i tumačenjem onoga što je rečeno na snimcima, analitičar diskursa (forenzički lingvista) može pokazati ko vodi glavnu reč, tj. kontroliše ono o čemu se govori, ko uvodi novu temu u razgovor, ko potencira istu temu, šta je govornik nameravao da kaže, da li je sagovornik pretio, kao i da ukaže na odstupanja, ako ih ima, između transkripta koji je proizvela policija i snimka na kojima su ovi transkripti navodno zasnovani. U anglosaksonskom pravnom sistemu sudski veštak (forenzički lingvista) se ponekad poziva da svedoči da bi pomogao poroti da pravilno protumači transkript snimljenih razgovora i tako sa mnogo više informacija izvede pravi zaključak jer, kako kaže Džudit Grin (Judith Green): „Transkript je tekst koji ponovo predstavlja događaj, nije sam po sebi događaj. Sledeći ovu logiku, ono što je ponovo predstavljeno jesu podaci koje konstruiše istraživač za posebne svrhe, nije samo zapisani (raz)govor.”²⁰⁴

²⁰³ Kada je reč o transkripciji snimljenih razgovora za potrebe policije ili suda, razgovor ne sme biti mnogo pojednostavljen jer se može dogoditi da nema dovoljno informacija za pravilno tumačenje. Izostavljanjem informacija koje se nalaze na snimku ili dodavanjem informacija koje nisu na snimku, menja se dokaz, a to može dovesti do pogrešne presude. Neophodno je da se što više od razgovora pokaže u pisanoj formi, to jest, treba uključiti sve one informacije ili podatke koji pomažu boljem razumevanju razgovora među sagovornicima ili iskaza samo jednog govornika. Kada postoji više od jednog govornika neophodno je svaki iskaz pripisati pravom govorniku, a to nije uvek lako, naročito kada su oba govornika istog pola ili imaju slične akcente. Transkribovanje govora emotivno rastrojeno govornika predstavlja poseban problem.

²⁰⁴ Green, J., Franquiz, M., and Dixon, C. *The myth of the objective transcript: Transcribing as a situated act*, TESOL Quarterly, Vol. 31, 199, pp. 172-176.

Brojna istraživanja u oblasti forenzičke lingvistike²⁰⁵ govore o stvarnim posledicama odluka koje se donose ili izbora koji se prave tokom procesa transkripcije u institucionalnom kontekstu kao što su policijska saslušanja i sudski postupci.

Elen Prins (Ellen Prince)²⁰⁶ je na osnovu brojnih slučajeva koji uključuju analizu snimljenih razgovora i transkripte tih razgovora uočila jedan ozbiljan problem koji se odnosi na upotrebu tajno snimljenih razgovora, kao sudski dokaz, i izuzetno lošu transkripciju tih snimljenih razgovora koju radi FBI, a to je način na koji tužilaštvo tumači ili razume ono što je zaista rečeno. Prinsova ističe da tužilaštvo ili pogrešno čuje, pa samim tim i pogrešno transkribuje ono što je rečeno, ili čuje pravilno ono što je rečeno, ali nastavlja da ga pogrešno razume.

Kada je reč o interpretaciji, glavno pitanje za analitičara diskursa jeste da utvrdi šta je rečeno ili nije rečeno u diskursu koji je predstavljen u transkriptu. Analitičar diskursa Meri Bucholtz (Merry Bucholtz)²⁰⁷ smatra da interpretacija snimka nikada ne može biti u potpunosti neutralna. Uvek ima tačku gledišta i osoba koja transkribuje neki razgovor uvek mora da odluči šta treba uključiti, odnosno isključiti iz transkripta, a takvi izbori često imaju i političke posledice.

²⁰⁵ Shuy, *supra* note 4.

²⁰⁶ Prince, E.: *On the use of social conversation as evidence in a court of law*. In Judith Levi, *Language in the judicial process*, New York: Plenum, 1990. Američki lingvista Elen Prins bila je profesionalno uključena u desetak sudskih predmeta, tj. slučajeva koji su obuhvatali skup različitih optužbi, kao što su zavera za ubistvo, trgovina narkoticima, kao konsultant za branioca ili veštak na sudu.

²⁰⁷ Bucholtz, M.: *The politics of transcription*, *Journal of Pragmatics*, Vol. 32, 2000, pp. 1439-1465.

7. Analiza priznanja

Ljudi priznaju iz raznih razloga. Jedni zato što žele publicitet, drugi zato što osećaju krivicu, a treći jer su primorani. Međutim, postoje i one situacije kada nam se samo čini da je neko priznao neko krivično delo, a u stvari priznaje sasvim nešto drugo. U sledećem odeljku videćemo kako forenzički lingvista Rodžer Šaj²⁰⁸ primenjuje teoriju govornih činova da proveri da li je optuženi priznao ubistvo.

7.1. Studija slučaja: Robert Alben

U ovom slučaju radi se o Robertu Albenu čija je žena brutalno ubijena 1977. godine. Alben je bio jedan od osumnjičenih. Policija ga je saslušala, ali iz nepoznatih razloga optužnica protiv Albena nije podignuta sve do 1999. godine.

Glavni dokaz protiv Albena bilo je priznanje, koje je zapravo tužilac tumačio kao priznanje. Albenov branilac pozvao je lingvistu Rodžera Šaja da ispita taj iskaz, koji je bio zabeležen na audio traci i da se pripremi za Albenovo suđenje, jer će biti pozvan da se pojavi na sudu u svojstvu veštaka.

Alben je, navodi Šaj, uporno tvrdio da se ne seća ničega što se događalo u periodu kada je napadnuta njegova žena i da uvek, nakon nekoliko popijenih alkoholnih pića, gubi svest i pada u dobok san. On se seća događaja pre nego što je njegova žena ubijena i onoga što se dešavalo narednog dana, ali se ne seća ničega što se dešavalo u kritičnom vremenskom periodu. Pitanje koje je su svi postavljali bilo je da li su gubitak pamćenja

²⁰⁸ Slučaj preuzet od: Shuy, R.: *The Language of Confession, Interrogation, and Deception*, SAGE Publication, 1998.

i onesveščivanje bili znaci obmane ili prava istina. Međutim, glavno pitanje za Šaja bilo je da li je Alben priznao ubistvo svoje supruge?

Ono što se Šaju učinilo čudnim u tom navodnom priznanju bilo je to što Alben priznaje da se u poslednje vreme često svađao sa svojom ženom, uključujući i svađu nedelju dana pre ubistva. On priznaje da je njihov odnos bio zategnut i da ima lošu narav. U ovom slučaju Šaj je analizirao govorni čin priznavanja i prikazao u sledećoj tabeli sve što Alben priznaje:

1. Alben priznaje da se svađao sa svojom ženom

- Snimak A 6:10 Svađao sam se sa svojom ženom zato što je kono-
barica rekla da sam joj poznat. Pecnula me je. Če-
sto idem tamo jer hoću da otvorim restoran sa tim
vlasnikom. Moja žena je mislila da se švaleram.
- Snimak B Mesecima sam se svađao sa njom- njeno zdrav-
stveno stanje. Sa svima se svađa.
- P: Znači vaš odnos je bio zategnut?
- O: Bio je zategnut. Zato sam je molio da odemo negde
za vikend...da odemo zajedno.
- Snimak B 5:09 Pije neke lekove, bormon ili tako nešto. Ako to ne
uzme, pobesni. Doktor joj kaže da to ne uzima,
kancerogeno je. Molila je doktora da joj dozvoli da
to pije. Rekao joj je da može da uzima jednu table-
tu svakog drugog dana. Molio sam je da ide gineko-
logu. Umesto kod ginekologa, otišla je kod dijeteti-
čara po pilule. Njena majka i ja smo vikali na nju -
vodi računa o svom zdravlju.
- Snimak C 0:15
P: Da li ste je ikada udarili?

- O: Prošle nedelje, prvi put za 29 godina... ošamario sam je kad je svojoj majci rekla preko telefona da je tučem. Uzeo sam joj slušalicu, spustio je na telefon, i ošamario je. Njena majka je došla i rekla joj - niko te nije ni pipnuo. Ona je sva poplavela od muke.
- Snimak C 2:51 Izluđivala me je mesecima. A i njena majka.²⁰⁹

Iz prikazane tabele možemo videti da Alben ne priznaje da je ubio svoju ženu. Jedino priznaje da se često svađao sa njom i da ju je jednom ošamario. Razlog što je Šaj odabrao baš ovaj pristup bio je taj što je želeo da izdvoji ono što je najgore u Albenovom iskazu, usredsređujući se na ono što nije rekao, jer je tužilac tumačio iskaz kao priznanje. Odbrana je mislila drugačije i to je nastojala da dokaže.

Sledeće što je Šajova analiza trebalo da ispita bilo je glavno pitanje - da li je Alben priznao da je napao, odnosno ubio svoju ženu? Šaj je svoj odgovor na to pitanje predstavio u drugoj tabeli gde je citirao sve Albenove izjave u kojima on to ne priznaje.

2. Alben ne priznaje da je ubio svoju ženu:

Snimak B 3:00

- P: Da li si to uradio?
- O: Mislim da nisam. To nije u mojoj prirodi. Ako ne mogu da ubijem životinju, ne mogu da ubijem psa, žašto bih želeo da uradim tako nešto?

Snimak B 2:20

- P: Žašto bi učinio tako nešto?

²⁰⁹ Shuy, *supra* note 208, pp. 80-81.

O: Zašto? Živeo sam sa ženom 29 godina, da je ubijem?... Ne želim da ubijem svoju ženu. Molim se da ozdravi tamo gore.

Snimak B 12:12

P: Da li nam govoriš istinu?

O: Bog mi je svedok da govorim.

Snimak B 15:34

P: Da li si udario ženu čekićem?

O: Zaista mislim da nisam. Molim se bogu da nisam. Ne sećam se, kunem se bogom. Morate biti iskreni prema meni. Vi imate načine da to saznate. Vi sigurno to znate. Sad me lažete... Stajao sam tamo i gledao je. Ne može da govori. Hoću da je pitam da li sam ja to uradio. Zar ne razumete?... Ne, ne razumete. Niste u mojoj koži. Vi sedite tu.

Snimak C 3:32

P: Misliš da te je ona isprovocirala da to uradiš?

O: Ne, mogao sam da spakujem kofere i da se iselim. To joj ne bih uradio.

Snimak C 7:07 Kupio sam joj ogrlicu od dijamanta. Da li kupuješ svojoj ženi ogrlicu ako nameravaš da je ubiješ?... Mislim da nisam taj tip koji radi takvu stvar. Ja to ne radim.

Šaj objašnjava da Albenovi odgovori pomalo izgledaju čudno onima koji nisu upoznati sa razgovornim stilom Jevreja koji žive u Njujorku. Alben je bio Njujorčanin koji se nedavno preselio na Floridu. Stil odgovaranja na pitanje drugim pitanjem je za njega nešto sasvim prirodno. Ono što nedostaje, dalje navodi Šaj, je govorni čin poricanja. Alben ne priznaje da je napao svo-

ju ženu, ali i ne poriče. Šaj smatra da Alben nije mogao da porokne optužbe policajca, zato što je više puta rekao da se ne seća da je to uradio.²¹⁰ Sve primere u kojima Alben kaže da on ne zna da li je napao svoju ženu, jer se toga ne seća, navedeni su u citiranom delu.

Šajova analiza je pokazala da je Alben, u toku celog saslušanja, bio dosledan u svojoj tvrdnji da se ne seća ničega što se dešavalo tog dana, kada je njegova žena ubijena; ni u jednom trenutku nije rekao da je napao svoju ženu, i u tome je bio dosledan; dosledno priznaje da je imao razmirica sa svojom ženom; nema kontradiktornih tvrdnji u njegovom iskazu. Međutim, Šaj nije mogao da dokaže da li Alben govori istinu, ali nije pronašao nijedan jezički dokaz koji bi ukazao na lakune (praznine) u njegovoj priči ili doveo u sumnju njegovu iskrenost. Kako se vreme suđenja bližilo, te iste sumnje verovatno je razmatrala i druga strana - tužilaštvo, jer su optužbe odbačene i slučaj nikada nije stigao do suda.

Tekst na engleskom jeziku

1. Alben admits arguing with his wife

Tape A 6:10 *I had an argument with my wife because a waitress said I looked familiar. She made a remark. I frequently go there because I want to open a restaurant with that place. My wife thought I was having an affair.*

Tape B 3:53 *I've argued with her for months-her medical condition. She argues with anyone.*

Q: *So your relationship has been strained?*

²¹⁰ Shuy, *supra* note 208, pp. 84-86.

A: *It has been strained. That's why I pleaded with her to go away for the weekend...get away together.*

Tape B: 5:09 *She takes medication hormones or something. If she doesn't take it, she goes berserk. The doctor said don't take it, it cancerous. She pleaded with the doctor to let her take it. He agreed to let her take one every other day. I pleaded with her to go to a gynecologist. Instead of gynecologist, she went to a diet doctor to pop pills. Her mother and I started screaming at her-take care of your health.*

Tape C: 0:15

Q: *Did you ever strike her?*

A: *Last week, the first time in 29 years...I slapped her when she told her mother over the phone I was beating her up. I took the phone from her, hung it up, and slapped her across the face. Her mother came over and said you've not been touched. She gets black and blue.*

Tape C: 2:51 *She's been driving me crazy for months. Her mother also.*

2. Alben Does Not Admit Killing His Wife

Tape B 3:00

Q: *Did you do it?*

A: *I don't think I did. It's not in me to do it. If I can't kill an animal, can't kill a dog, why would I want to do something like this?*

Tape B 3:20

Q: *Why would you want to do something like this?*
A: *Why? Lived with a woman for 29 years, I want to kill her? ... I don't want to kill my wife. I am praying that she gets better up there.*

Tape B: 12:12

Q: *Are you telling us the truth?*
A: *As God is my witness, I am.*

Tape B: 15:34

Q: *Did you strike your wife with a hammer?*
A: *Honestly, I don't think so. I pray to God I didn't. I don't remember, I swear to God. You have to be honest with me. You have ways of finding out. You have to know. You are conning me now...I stood there and looked at her. She can't talk. I want to ask her, did I do it? Don't you understand? ... No, you don't understand. You are not in my place. You are sitting over there.*

Tape C: 3:32

Q: *You think she drove you to do this?*
A: *No, I could take my clothes and move out. I wouldn't do this to her.*

Tape C 7:07

I bought her a diamond necklace. Do you buy a necklace for your wife if You're going to kill her?... I don't think I'm the guy that does a thing like that. I don't do that.

PETI DEO

Forenzička lingvistika u kriminalističkim istragama pretnje

1. Metode forenzičke lingvistike u utvrđivanju pretnje

Da bismo najkonkretnije približili naučno-teorijska istraživanja i dali doprinos praksi u oblasti primene lingvističke analize u kriminalističkim istragama pretnje, primenićemo pragmatičku analizu u analiziranju nekoliko, uslovno rečeno, pretećih izjava.

U kriminalističkim istragama pretnji, anonimne telefonske pretnje, razne vrste anonimnih pretećih pisama, SMS poruke ili imejlovi često su jedan od nekoliko izvora informacija, a ponekad i jedini, na osnovu kojeg istražitelji moraju odmah da donesu odluku u toku početne faze istrage. Drugim rečima, kako na najbolji način da zaštite potencijalne žrtve, jer od njihovih odluka zavisi život ciljne mete, kao i to koliko će dodatnog ljudstva biti angažovano.²¹¹ Naravno, jedna od najtežih stvari jeste objasniti građanima zašto nije uvek moguće dodeliti (dodatnu ili ikakvu) policijsku zaštitu, te stoga policija mora imati objektivnu, stručnu procenu koja je iznad njihove kvalitativne (laičke) procene.

²¹¹ Iako dosadašnja istraživanja pokazuju da većina ljudi koji prete zaštićenim osobama ili običnim građanima ne predstavljaju pravu pretnju, pretnje uvek treba shvatati ozbiljno i sprovesti istragu, jer osobe mogu protumačiti nezainteresovanost policijskih i bezbednosnih službi za ovo krivično delo kao dozvolu ili ohrabrenje da ostvare svoju pretnju.

Pitanje da li je neki iskaz pretnja, hiperbola ili mišljenje bitno je za pokretanje istrage jer se od policije očekuje da razluči tu razliku i dodeli dodatnu zaštitu žrtvi na osnovu svog mišljenja. Sa lingvističkog stanovišta, analiza pretnje podrazumeva diferenciranje pretnje od „nepretnji”, u zavisnosti od iskaza ili govornih činova sa kojim se poredi. Lingvistička analiza uzima u obzir samo jezik i jezički kontekst i određen broj drugih dokumenata (korpus pretećih izjava), ali ne uzima u obzir druge vanjezičke faktore (npr. mesto gde je pronađena pretnja). Lingvistička analiza pruža jedan izvor informacija koje policija dodaje ostatku slagalice. Naravno, sud uzima u obzir sve okolnosti u kojima je izrečena pretnja, ali bi sud, takođe, zanimao i odgovor na osnovu čega je policija donele odluku o pokretanju istrage, drugim rečima, koje opravdane razloge je imala za privođenje počinioca.

Kao i u svim drugim istragama, forenzički lingvista (ili analitičar pretnje) ima prioritete koji moraju biti u saglasnosti sa radnjama policijskih službi kao i institucionalnim ciljevima i zadacima. Lingvistička analiza pretnje u kriminalističkim istragama uključuje: a) ocenjivanje autentičnosti pretnje (lažna ili prava),²¹² odnosno pretnja ili drugi govorni čin; b) procenjivanje verovatnoće ostvarivanja pretnje da bi se smanjila nepotrebna panika i na bolji način iskoristili bezbednosni resursi. Kada su u pitanju razna anonimna preteća pisma, forenzička lingvistika može pomoći da se identifikuje počinitelj izgrađivanjem socijalnog profila počinioca, da bi se sprečilo ciljno nasilje (npr. ubistvo ili fizički napad).

Metod za evaluaciju pretnje, odnosno diferenciranje pretnje od nepretnje i utvrđivanje stepena ozbiljnosti pretnje koji

²¹² Komunikacione pretnje ne uključuju fizički kontakt. Međutim, pretnja može preći u fizički kontakt, ali takva radnja onda spada u fizički napad.

ovde predložemo sastoji se od: pragmatičke analize govornih činova i analize gramatičkih sredstava za upućivanje na komunikativnu funkciju iskaza.

Pragamatičkom analizom verbalnih i pisanih pretnji moguće je diferencirati pretnju od „nepretnje“, tj. drugih govornih činova (npr. upozorenja, mišljenja ili govora mržnje). Analiza gramatičkih sredstava, tj. gramatičkih pokazatelja ilokutivnosti kao što su glagolski način (modus), glagolsko vreme, glagolsko lice i pogodbenih rečenica može pružiti nagoveštaje o namerama pretitelja, odnosno stepenu verovatnoće da će osoba sprovedi delo kojim preti, na primer, da će fizički prići ciljnoj meti i naneti joj povredu ili dići zgradu u vazduh.

U slučajevima anonimnih pisanih pretećih poruka i pisma, metod sociolingvističkog profilisanja može pomoći da se izgradi profil pretitelja, koji je koristan u postupku eliminacije osumnjičenih.

2. Pragmatička analiza pretnje

Pragmatički pristup jeziku smatra da je jezik sredstvo kojim se deluje na drugu osobu i posmatra ga u kontekstu koji omogućava pravilno tumačenje značenja iskaza.

Naša pragmatička analiza govornog čina pretnje uključuje proširene Frejzerove nužne uslove za postojanje pretnje.

U1 – Govornik namerava da lično izvrši nepovoljan čin (učini slušaocu nešto loše) ili da se postara da neko drugi izvrši taj čin. Direktna pretnja je obično u formi deklarativne rečenice sa govornikom kao vršiocem nepovoljne radnje i prisutnim uslovom. Direktne pretnje su uvek lične pretnje i skoro je nemoguće uputiti direktnu bezličnu pretnju.

U2 – Govornik veruje da će rezultati njegovog čina nepovoljno uticati na primaoca poruke, a to je suštinska razlika između pretnje i ostalih govornih činova.

U3 – Govornik namerava da zastraši slušaoca putem navođenja slušaoca da prepozna njegovu nameru istaknutu u U1. Namera da se usadi neka vrsta straha u primaoca poruke je nerazdvojiv deo pretnje. Bez te namere, iskaz se ne čuje kao pretnja.

Ako možemo pripisati ova tri faktora govornikovom iskazu, onda ćemo reći da je izrečena uspešna pretnja.

2.1. Analiza slučaja: pretnja ili sarkastičan komentar

Na zgradi Skupštine opštine u centru Ljiga pojavio se u maju 2012. godine, kako su preneli mediji, „preteći“ grafit ispisan crnom bojom, latiničnim pismom:²¹³

(1) „Umesto crnog čuperka bolje bi ti stajala rupa od metka.“

Svi mediji, koje ćemo nazvati čitaoci, su pomenuti grafit (poruku) protumačili kao pretnju predsedniku Tadiću. Iako u ovom iskazu nije naveden referent, tj. određeni referirajući izraz kao što je vlastito ime ili imenski izraz: Boris ili predsednik Tadić, sintagma „crni čuperak“ bila je dovoljna za čitaoce da identifikuju osobu koju je pisac nameravao da identifikuje. Na srpskoj političkoj sceni postoji mnogo sedih i prosedih političara, ali samo jedan ima taj karakterističan „crni čuperak“ – Boris Tadić. S druge strane, međutim, slobodno možemo tvrditi da postoji barem još 20 drugih muškaraca u Srbiji koji imaju takav ili sličan čuperak. Autor grafita je vešto izbegao identifikovanje

²¹³ [http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/135/Hronika/1101704/Prete-%C4%87e+poruke+u+Ljigu.html](http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/135/Hronika/1101704/Prete%C4%87e+poruke+u+Ljigu.html).

osobe na koju je mislio, no budući da se potrudio da njegova poruka bude vrlo zapažena, tj. napisao ju je ogromnim slovima i to na zgradi Skupštine opštine u Ljigu, pretpostavićemo da je pisac smatrao da će sintagma „crni čuperak“ biti dovoljana da čitaoci pravilno identifikuju primaoca poruke.

Ovaj iskaz se pre može svrstati u sarkastički izraz ili mišljenje sa elementom mržnje, a ne u pretnju, prevashodno zato što ne zadovoljava postulirane U(slove) koji konstituišu pretnju:

U1: govornik je izrazio nameru da će lično izvesti čin kojim preti. Rečenica „Umesto crnog čuperka bolje bi ti stajala rupa od metka“ ne sadrži nikakav opis buduće govornikove radnje, jer rečenica nije iskazana u 1. licu jednine. Da je autor, na primer, napisao “Umesto crnog čuperka napraviću ti rupu od metka”, to bi već bila pretnja. Ovim iskazom nije izrečena nikakva buduća radnja (glagol nije u obliku futura I), već je upotrebljen glagol stanja „stajati“ u obliku potencijala u značenju: pristajati, odgovarati, dolikovati.

U2: govornikovo verovanje da će taj čin proizvesti nepovoljnu situaciju po primaoca poruke. Pošto nije iskazan nikakav budući događaj, nije moguće proizvesti nikakvu nepovoljnu situaciju ili promenu stanja stvari. Međutim, možemo reći da autor grafitu veruje da će svojim iskazom barem uznemiriti ili uvrediti ciljnu žrtvu.

U3: namera pretitelja je da zastraši žrtvu putem navođenja žrtve da prepozna njegovu nameru istaknutu u U1. Pošto nije zadovoljen U1, to automatski negira treći uslov.

Primer (1) bi se mogao svrstati u sarkastični komentar; sarkazam se najčešće upotrebljava za prenošenje skrivene kritike²¹⁴ određenoj žrtvi, tj meti (uvek postoji žrtva kada je objekat

²¹⁴ Prema Mekdonaldu, sarkazam se smatra morfološki jednostavnijim i fleksibilnijim za upotrebu od direktnih iskaza. Sarkazam je efikasniji način prenošenja emocija ili misli i daje govorniku priliku da bude dramati-

sarkastičnog komentara lice) ili kao uvreda i obično je praćen određenim negativnim stavovima kao što su negodovanje, prezir (mržnja) ili ruganje, što se naziva „negativni sarkazam” – prenošenje negativnih stavova pozitivno formulisanim iskazima. Sa stanovišta reakcije žrtve, sarkazam se shvata (doživljava) kao teži oblik kritike od kritike izražene direktno, a njegova upotreba kao sredstvo verbalne agresije.²¹⁵

Ako pretiti znači obavezati se da ćemo učiniti nešto nekome sa namerom zastrašivanja te osobe (krajnji cilj) i pretpostavkom (pripremi uslov) da je to loše za njega, onda iskaz (1) nije i ne može biti pretnja. Iskazom (1) autor prenosi svoje negativne stavove ili mišljenje o žrtvi i taj iskaz predstavlja verbalnu agresiju.

U ovakvim situacijama nema osnova za pokretanje kriminalističke istrage zato što autor (grafita) nije izrazio nameru da lično izvede neki nepovoljan budući događaj, tj. povredi ciljnu metu, pa samim tim meta ne mora da preduzima mere opreza, odnosno država nije primorana da troši resurse na zaštitu od povrede kojom se preti; meta nije prisiljena da menja svoje ponašanje ili učini nešto protiv svoje volje; autorova namera nije da zastraši metu, već da iskaže svoje negativno mišljenje o meti, koliko god takvo mišljenje bilo društveno neprihvatljivo ili nemoralno. Međutim, kada govornik izrazi iskaz da će lično naneti povredu određenoj osobi, bez obzira da li namerava ili ne namerava da ostvari svoju pretnju, mora biti pokrenuta kriminalistička istraga.

čan kroz igru rečima, koja je mnogo zanimljivija od jednostavnih primedbi ili komentara. Više o tome: McDonald, S.: *Exploring the Process of Inference Generation in Sarcasm: A Review of Normal and Clinical Studies*, *Brain and Language* 68, 1999, pp. 486-506.

²¹⁵ Toplak, M., Katz, A.: *On the Uses of Sarcastic Irony*, *Journal of Pragmatics* 32, 2000, 1467-1488.

2.2. Analiza slučaja: indirektna pretnja

Optužnica Prvog osnovnog tužilaštva teretila je Gorana Klješšana, Aleksandra Perišića, Milana Gudovića, Dragana Đurđevića, Nemanju Odalovića i Nemanju Bogdanovića, da su 16. decembra 2009. godine, na stadionu FK Partizan, za vreme međunarodne utakmice Partizan-Šahtjor, novinarki B92 Brankici Stanković skandirali: „Opasna si kao zmija, proći ćeš kao Ćuruvija” čime su ugrozili njenu bezbednost.

Do incidenta na stadionu došlo je posle emitovanja više emisija „Insajder“, koji uređuje i vodi Brankica Stanković, a koji se u poslednjem serijalu bavio huliganstvom među navijačkim grupama. Navijači fudbalskog kluba „Partizan“ na utakmici vređali su novinarku B92 i skandirali sa tribina: „Opasna si kao zmija, proći ćeš kao Ćuruvija“, a sve to je bilo praćeno šutiranjem, udaranjem u glavu i probadanjem plastične lutke koja je predstavljala Brankicu Stanković.²¹⁶ Nakon utakmice uhapšeno je šest pomenutih navijača i podignuta optužnica koja ih tereti da su izvršili krivično delo ugrožavanja lične sigurnosti.

Međutim, Prvi osnovni sud u Beogradu odbacio je optužnicu protiv šestorice navijača „Partizana“ i oslobodio ih odgovornosti za ugrožavanje sigurnosti novinarku Brankicu Stanković, zbog skandiranja na fudbalskoj utakmici Partizan-Šahtjor, 16. decembra 2009. godine. Odlukom suda navijači su pušteni iz

²¹⁶ Brankici Stanković su upućene uvredljive poruke i pretnje i na Fejsbuku nakon prikazivanja emisije „Insajder“. Neke od tih uvredljivih poruka i pretnji su: „Seko, krenula si na ljude i igru gde život mnogo malo vredi. nisu ovo mafijaši, političari i korumpirani bogataši... žao mi te je ima da boli!“, „Pitanje za Brankicu, hoćeš li ti poginuti za svoju ideju. mi hoćemo... e vidiš to je naša snaga. Nikad nas nećete ugasiti.“, „Treba je zaklati i dati ovima iz b92 da je pojedu. Mrtva kurvo!!!“, „Kučko nećeš dugo... odjebi bre od navijača!!!!“.

prিতvora, u kome su bili od dana kada se dogodio incident. Optužnica Prvog osnovnog javnog tužilaštva je odbačena, kao podneta od neovlašćenog tužioca, jer prema stavu sudskog veća, u radnjama optuženih za koje se terete nema elemenata krivičnih dela ugrožavanje sigurnosti i nasilničkog ponašanja, već eventualno krivičnog dela uvrede.²¹⁷

Najteži slučajevi za analizu jesu oni u kojima navodna pretnja nije direktna ili eksplicitna, a to je problem u ovoj „pretnji“ upućenoj Brankici Stanković. Da su fudbalski navijači skandirali: „Brankice, sredićemo te kao Ćuruviju“ ili „Brankice, pobrićućemo se da prođeš kao Ćuruvija“, slučaj bi bilo vrlo jednostavno rešiti jer su zadovoljena tri glavna uslova koje sadrži uspešna (prava) pretnja:

U1: govornik ili govornici nameravaju da izvrše delo ili da se pobrinu da delo bude izvršeno: „sredićemo te...“ i „pobrićućemo se da prođeš...“;

U2: govornik veruje da ovaj čin nije u korist slušaoca. Brankica shvata ovu pretnju ozbiljno i veruje da joj je ugrožena lična sigurnost jer su govornici iskazali svoju nameru da delaju;

U3: govornikova namera je da zastraši žrtvu tako što čini žrtvu svesnom govornikove namere iskazane u prvom uslovu. Spominjanjem njenog kolege novinara Ćuruvije koji je ubijen 1999. godine dokaz je njihovove namere da zastraše Brankicu Stanković.

Izjava upućena Brankici nije direktna pretnja jer ne sadrži sva tri uslova, tj. zadovoljeni su **U2** i **U3**. Nije zadovoljen **U1** uslov, da će govornik/govornici ili njihovi saradnici biti ti koji će izvršiti radnju. Međutim, bilo koji test za procenu prave pretnje ne može da zahteva da osoba eksplicitno kaže da će on/

²¹⁷ Krivično delo uvrede goni se po privatnoj tužbi koju može podneti lično Brankica Stanković.

ona lično povrediti žrtvu zato što bi takav uslov dozvolio većim govornicima da izbegnu kaznu tako što će pažljivo odabrati reči kojima će postići svoj cilj, kao u ovom slučaju. S druge strane, u U1 se takođe ističe da nepovoljni čin ne mora da izvede sam govornik, već može da se postara da ga neko drugi izvede umesto njega. Dakle, tim iskazom govornici mogu imati na umu neke druge osobe koje će se postarati da Brankica prođe kao Čuruvija.

U slučaju Brankice Stanković reč je o indirektnoj pretnji. Indirektna pretnja je teško prepoznati i često bivaju odbačene kao beznačajne, zato što nisu tako jasne kao direktne. Međutim, indirektna pretnja se može otkriti na osnovu pomenutih, obaveznih Frejzerovih uslova za postojanje direktinih pretnji i pravila za utvrđivanje indirektna pretnje koja je postulirao Nobuhiko Jamanaka.²¹⁸

Indirektna pretnja se čuje kao pretnja, ako govornik naznači slušaocu:

- a) svoju sposobnost da izvede radnju X: „Šta misliš, da li je ovaj pištolj napunjen“ ili „Misliš li da ovaj pištolj nije napunjen?“;
- b) svoju nameru da izvede radnju X: „Zar misliš da neću preduzeti ništa ako nećeš da platiš“;
- c) posledice koje mogu proisteći iz radnje X: „Ako kažeš policiji, možeš se oprostiti sa svojim karijerom“ ili posledice iz ranije izvedene slične radnje: „Izađi iz te komisije. Znaš šta se dogodilo predsedniku Stevanoviću – kaže kriminalac“;
- d) odlaganje radnje X u zamenu za ispunjenje govornikovih zahteva i svi drugi preduslovi koji imaju uticaja: „Ako ne dobijemo ono što tražimo, nastavićemo da radimo to što radimo“.

²¹⁸ Yamanaka, *supra* note 67, pp. 50-52.

Prema Jamanakinim pravilima za indirektnu pretnju, drugi deo iskaza „proći ćeš kao Čuruvija“ jeste indirektna pretnja jer sadrži uslov (c): posledice iz ranije izvedene slične radnje. U tom delu iskaza govornici se pozivaju na ubijenog novinara da nagoveste Brankici da će se i njoj dogoditi isto ili slično (biće likvidirana) ukoliko nastavi da radi to što radi.

Međutim, mnogi bi mogli reći da iskaz „proći ćeš kao Čuruvija“ ne treba shvatiti kao pretnju. Zapravo, to bi moglo biti upozorenje ili savet: „Bavi se nečim manje opasnim, inače ćeš proći kao Čuruvija“ ili predviđanje: „Vidim ja, proći ćeš ti kao Čuruvija“. Naravno, to bi sve moglo tako da se protumači da je Brankici predvideo budućnost ili je upozorio neki njen bliski prijatelj, savetnik, roditelji ili rođak. Međutim, iskaz „proći ćeš kao Čuruvija“ izrekli su njoj nepoznati ljudi, fudbalski navijači „Partizana“, nakon prikazivanja emisije „Insajder“ koja se bavila problemom huliganstva na fudbalskim utakmicama i povezanosti vođa navijača sa kriminalom. Stoga, ovaj drugi deo izjave ne može biti ni upozorenje ni predviđanje, već neka vrsta zastrašivanja. Spominjanjem imena novinara koji je ubijen s leđa kada se vraćao kući iz šetnje, a ne neke druge osobe, govori da su govornici imali nameru da zastraše Brankicu.

Ova analiza pokazuje da su okrivljeni, u najmanju ruku, imali nameru da zaplaše Brankicu Stanković ili podstreknu druge osobe da izvrše neki vid nasilja, odnosno prisile Brankicu da prestane da radi to što radi. Okrivljeni su imali mnogo drugih načina da iskažu svoje neslaganje sa pričom Brankice Stanković o fudbalskim navijačima, ali ne tako što će joj javno pred više hiljada gledalaca reći „da će proći kao Čuruvija“.

Treba kažnjavati indirektnu pretnju, jer i one proizvode sve one strahove i štetu koju mogu prouzrokovati direktne pretnje. Pravo ljudi da iskazuju svoje stavove i mišljenja nije iznad prava svakog čoveka da živi slobodno bez strahova i zastrašivanja.

2.3. Studija slučaja: namereno i protumačeno značenje

Metod evaluacije pretnje koji primenjuju policije u kriminalističkim istragama i sudije u krivičnom postupku, kada je predmet istrage ili suđenja pretnja, uzima u obzir ili samo percepciju slušaoca (kako je slušalac razumeo iskaz) ili samo govornikovu nameru (da je govornik nameravao da pretili žrtvi, tj. iskaz uvek mora biti direktna pretnja sa govornikom kao vršiocem radnje). Takav metod, naime, nije sveobuhvatan i u nekim instancama nedovoljno štiti jezički izraz, a u drugim pak preterano štiti preteći jezički izraz, što može dovesti do pogrešnih odluka u početnoj fazi istrage ili presuda u sudskom postupku. U slučaju Fulmera koji je osuđen u Okružnom sudu u Masačusetcu, zbog pretnje federalnom agentu,²¹⁹ uzet je u obzir samo element percepcije slušaoca, tj. protumačeno značenje i postojala je opasnost da jezički izraz bude kažnjen, kada ne bi trebalo.

Kevin Fulmer je sarađivao sa agentom FBI-ja Iganom na slučaju navodne prevare u kojoj su učestvovali Fulmerov tast i njegov brat. Nakon opsežne istrage, pomoćnik državnog tužioca odlučio je da ne podigne optužnicu usled nedostatka dokaza. Igan je obavestio Fulmera o odluci tužilaštva. Posle izvesnog vremena, Fulmer se ponovo javio agentu Iganu telefonom, ali pošto agent Igan nije bio u svojoj kancelariji, Fulmer je ostavio sledeću poruku na telefonskoj sekretarici:²²⁰

Ćao Dik, Kevin Fulmer ovde. Nadam se da je sve u redu i da si lepo proveo uskršnje praznike i sve ostale praznike od kad smo se poslednji put čuli. Hoću da pogledaš nešto. Poznato je kao neprijavlivanje.

²¹⁹ 108 F3d 1486 - United States v. Fulmer: <http://openjurist.org/108/f3d/1486/united-states-v-fulmer>.

²²⁰ Rothman, *supra* note 57, p. 15.

Jednostavno posmatraj to kao neprijavljanje krivičnog dela. Nadam se da je sve u redu. **Stižu srebrni meci.** (The silver bullets are coming).²²¹ Čućemo se. Uživaj u intrigantnom otkrivanju onoga što sam ti rekao. Čujemo se, Dik. Bilo mi je zadovoljstvo. Sve najbolje.²²²

Kada je agent Igan čuo tu poruku, on se uplašio i otišao kod tužioca da prijavi slučaj. Agent Igan je na suđenju rekao da je bio šokiran porukom i da mu je bila prilično jeziva. Rekao je da nikada pre toga nije čuo izraz „the silver bullets” (srebrni meci) i da je celu poruku, naročito taj izraz, protumačio kao pretnju. Nekoliko svedoka je posvedočilo da je Igan bio toliko uznemiren da je napunio pištolj plašeći se napada. Međutim, uprkos Iganovoj reakciji, dokazi su pokazali da je Fulmer upotrebio idiom²²³ „silver bullets“ da opiše određen dokaz koji je po njemu ukazivao na upletenost njegovog tasta i brata u finansijske malverzacije. Iako je Fulmer na kraju oslobođen, subjektivno sve-

²²¹ Engleskom idiomu „a silver bullet“ (ili „a special solution, a magical solution, a solution that would solve all sorts of problems”) odgovara srpski ekvivalent „čarobni štapić“ ili „lek za sve“. U kontekstu ove telefonske poruke, rečenica „stižu srebrni meci“ ili „stiže čarobni štapić“, znači jednostavno „našao sam rešenje za ceo problem“. Idiom „a silver bullet“ postao je u Americi poznat nakon prikazivanja serije *Lone Ranger Show* (prvo na radiju 1933. godine, a kasnije na televiziji). Lone Ranger se obično pojavljivao niotkuda i izvodio razna čuda, a potom ostavljao srebrni metak kao znak da je bio tu. Više o tome: <http://www.worldwidewords.org/qa/qa-sil1.htm>.

²²² “Hi Dick, Kevan Fulmer. Hope things are well, hope you had an enjoyable Easter and all the other holidays since I’ve spoken with you last. I want you to look something up. It’s known as misprision. Just think of it in terms of misprision of a felony. Hope all is well. *The silver bullets are coming.* I’ll talk to you. Enjoy the intriguing unraveling of what I said to you. Talk to you, Dick. It’s been a pleasure. Take care.”

²²³ Idiomi su kompaktne celine, sa stanovišta forme, funkcije, sadržine i upotrebe, koji obrazuju posebnu odrednicu u rečniku. Prepoznavanje i uspešna upotreba idioma važna je u usvajanju jezika, kako stranog tako i maternjeg.

dočenje agenta Igan, odnosno njegovo tumačenje izraza „the silver bullets are coming“ ukazuju na opasnost da dvosmislena izjava, koja nije namerena kao pretnja, bude protumačena kao pretnja, ukoliko se uzme u obzir samo percepcija slušaoca.

Sa pragmatičkog stanovišta, glavni problem pogrešnog tumačenja spornog izraza i cele poruke jeste odsustvo zajedničkog znanja ili informacija (u našem slučaju značenje nekih idioma ili metafora) učesnika u ovom razgovoru, koje je neophodno za pravilno tumačenje govornikovog namerenog značenja. Ceo izraz „the silver bullets are coming“ (stižu srebrni meci) ima metaforičko značenje „stiže rešenje za problem“ ili „imam lek za problem“. Međutim, agent Igan je ceo iskaz protumačio kao pretnju: „dobićeš metak“.

U ovoj telefonskoj poruci Fulmer je upotrebio taj idiom u prenesenom značenju, oslonivši se na zajedničko znanje (zajedničke informacije), Iganovu racionalnost i moć zaključivanja. Fulmer je pretpostavio da će Igan razumeti dva značenja (doslovno i nedoslovno/preneseno) tog izraza i umeti da odgovori na ono ispravno, tj. namereno značenje, zato što je to značenje relevantno za (trenutnu i prethodnu) temu razgovora. Međutim, nije došlo do uspešnog izjednačavanja namerenog i protumačenog značenja, pa samim tim i interpretacije cele poruke, zato što taj idiom nije bio deo Iganovog jezičkog znanja.

2.4. Analiza slučaja: značenje i upotreba potencijala i pogodbenih rečenica

Hildur Lilendal Vigosdotir (Hildur Lilliendahl Viggosdottir), islandski borac za prava žena i javni službenik u Reykjavik City Hall, izazvala je brojne komentare na Islandu svojim foto albu-

mom (folderom) pod nazivom „Muškarci koji mrze žene”²²⁴ na fejsbuku, u kojem objavljuje seksističke komentare muškaraca.

Stefan Erlingsson (Stefán Erlingsson), korisnik fejsbuka sa Islanda, javno je, prema časopisu Reykjavik Grapevine, napisao sledeće na svom profilu:

(1) „Kada **bih** „slučajno“ **pregazio** Hildur, ona je verovatno jedina osoba na svetu preko koje **bih se vratio** u rikverc i ostavio auto na vrh nje sa podignutom ručnom kočnicom!!!;) (2) Dodaj ovo u svoj folder “muškarci koji mrze Hildur, Huldur Lilendal.”²²⁵

Analiza obeležja uslovnih rečenica i upotrebe glagolskih oblika u uslovnim rečenicama u navedenom tekstu može pomoći da se utvrdi da li je pomenuta poruka pretnja.

Uslovne rečenice (pogodbene ili kondicionalne)²²⁶ su zavisne rečenice kojima se označava uslov za realizovanje radnje označene nezavisnom rečenicom i koje imaju funkciju odredbe uslova, a dele se na tri tipa: realni, potencijalni i irealni uslov. Važna karakteristika uslovnih rečenica jeste modalnost - njima

²²⁴ Prema ‘Men Who Hate Women’. Više o tome: <http://www.icenews.is/2012/11/22/facebook-bans-icelandic-womens-right-activist-for-death-threat-re-post/>.

²²⁵ “If I ‘accidentally’ ran over Hildur, she is probably the only person on earth that I would back up over, and leave the car on top of her with the hand brake on!!!;) Put this in your ‘men who hate Hildur’ folder, Huldur Lilliendahl.” <http://www.icenews.is/2012/11/22/facebook-bans-icelandic-womens-right-activist-for-death-threat-re-post/>. Hildur je kopirala taj komentar i postavila ga na svom fejsbuk profilu, tj. foto albumu „Muškarci koji mrze žene” nakon čega joj je menadžment fejsbuka zabranio pristup fejsbuku na 30 dana zbog objavljivanja sadržaja drugih korisnika na svom profilu bez njihove dozvole.

²²⁶ Veznici kojima se obeležavaju uslovne rečenice jesu: *ako, ukoliko, kad, da*, ali je za značenje ovih rečenica važan i glagolski oblik koji je u njima upotrebljen.

se ne označavaju realne, nego hipotetične situacije, zamišljene situacije koje su moguće u sadašnjosti ili budućnosti.²²⁷ Po stepenu verovatnoće ispunjenja uslova moguće je odrediti i stepen ozbiljnosti pretnje, tj. klasifikovati pretnje prema stepenu rizika: 1) vrlo visok stepen rizika, 2) visok stepen rizika, 3) srednji stepen rizika, 4) nizak stepen rizika i 5) vrlo nizak stepen rizika. Prva dva stepena predstavljaju najveću, a poslednja dva najmanju verovatnoću da će pretnja biti realizovana.

Rečenicom (1): „Kad **bih** slučajno/kojim slučajem **pregazio** Hildur, ona je verovatno jedina osoba na svetu preko koje **bih se vratio** u rikverc i ostavio auto na vrh nje sa podignutom ručnom kočnicom!!!” iskazan je potencijalni uslov, tj. zamišljen uslov; njegovo ostvarenje je malo verovatno, ali je moguće, te ovaj iskaz može biti okarakterisan više kao fantaziranje ili hiperbola, a manje kao pretnja. Dalje, cela zavisnosložena rečenica (1) ima izrazito hipotetičan karakter, tj. karakter pretpostavke, a ne prognoziranja ishoda,²²⁸ a to se ogleda u upotrebi potencijala u zavisnoj i višoj rečenici. Drugim rečima, pokazuje se govornikov stav prema zamišljenoj radnji - šta bi govornik uradio kad bi slučajno pregazio primaoca poruke, te na osnovu toga možemo zaključiti da je stepen ozbiljnosti ove, nazovimo, pretnje „nizak” jer uslov u „potencijalnim“ uslovnim rečenicama predstavlja manju verovatnoću da će pretnja biti ostvarena od, na primer, realnog uslova u realnim uslovnim rečenicama. Radi ilustracije, upoređićemo ova dva tipa uslovnih rečenica: rečenica (1), iako veštija, manje je asertivna od, na primer, realne uslovne rečenice: *Ako vidim/budem video Hildur da prelazi ulicu, pregaziću je*. Ovom rečenicom (ako + prezent/futur II) iska-

²²⁷ Stanojčić, Ž., Popović, Lj.: *Gramatika srpskoga jezika: udžbenik za I, II, III i IV razred srednje škole*, ZUNS, Beograd, 2005.

²²⁸ Obeležje ovakvih rečenica su veznici *kad* s oblikom potencijala ili *da* s oblikom prezenta (glagol svršenog vida).

zan je realni, aktuelni uslov, tj. uslov koji je ostvarljiv. Realizacija tog uslova, iako neizvesna, može se realno očekivati. Dalje, višom rečenicom u futuru I „pregaziću je”, govornik iskazuje svoju spremnost da realizuje tu radnju onog trenutka kad se stvore uslovi za to: „kad je vidi da prelazi ulicu”.

Razlika između potencijalne uslovne rečenice koju je izgovorio Stefan Erlingson i realne uslovne rečenice, tj. našeg navedenog hipotetičkog primera, ogleda se u sledećem: Stefan Erlingson, upotrebivši potencijalnu uslovnu rečenicu, zamišlja jednu moguću situaciju. Izgledi da će pregaziti Hildur su samo teorijski, tj. postoji mala verovatnoća da će se zamišljen uslov ostvariti, ali je moguć. Da je Stefan upotrebio realnu uslovnu rečenicu, kao što je naš primer: „Ako te vidim Hilduru da prelaziš ulicu, pregaziću te”, to bi značilo da postoje realne šanse da uslov, iako neizvestan, bude realizovan, te bi takva pretnja bila ocenjena kao pretnja sa visokim stepenom rizika.

Međutim, rečenica (2) nije pretnja, već sadrži elemenat mržnje koju govornik jasno naglašava: „Dodaj ovo u svoj folder „muškarci koji mrze Hildur, Huldur Lilendal.”

2.5. Analiza slučaja: upotreba glagolskog oblika futur I

Prema navodima novinske kuće “Alo”, u julu 2011. na adresu televizije „Pink” stiglo je preteće pismo naslovljeno na Tatjanu Vojtehovski, potpredsednicu i portparolku „Pink medija grupe”. Pismo pisano pretećim tonom uznemirilo je voditeljku, pa je ceo slučaj prijavila policiji koja joj je odmah dodelila obezbeđenje. Prema navodima ovog izvora, u pismu se, između ostalog, kaže:

(1) Svr*iću ti u usta! (2) Kada te budem pronašao, je*aću te u ta tvoja pogana lažljiva usta.

(3) Budi svesna da ću te rasturiti.²²⁹

Budući da nam nije dostupno celo pismo, već samo navedene tri rečenice koje su objavili mediji, poći ćemo od pretpostavke da su rečenice verno prenete, odnosno da ih je autor formulisao baš na takav način. Analizom upotrebe i značenja glagolskog oblika *futura I* i glagolskih načina *potencijala* i *futura II*, pokušaćemo utvrditi da li je ovim rečenicama iskazana pretnja i koliko je ozbiljna. Pored navedenog, analizom ćemo obuhvatiti i pol pretitelja i žrtve.

U ovom slučaju iskazana je čista (bezuslovna) direktna pretnja, zato što ne daje žrtvi mogućnost da izbegne nemili događaj, odnosno nije uslovljena nikakvim zahtevom, kojim bi se mogla izbeći posledica. Pretnja je izražena u formi izjavnih rečenica sa govornikom kao vršiocem nepovoljne radnje. U rečenicama (1) i (3) upotrebljen je glagolski oblik futur I koji označava radnju koja će se dogoditi u budućnosti, a vreme izvršenja radnje naznačeno je u zavisnom delu rečenice (2) „Kada te bu-

²²⁹ Zoran Đ., za kojim je policija raspisala potragu, sumnjiči se da je poslao preteće pismo besan najverovatnije zbog jednog od najgledanijih kvizova u Srbiji, „Trenutak istine“, koji vodi Tanja Vojtehovski. Pretpostavlja se da je čovek ljut zbog neisplaćenog honorara ili je odbijen za učešće u kvizu. Prema ovom izvoru, operativci policije su odmah uradili analizu pisma koje je potpisao Zoran Đ. i za njim je momentalno raspisana potraga. Policajci su odmah iz baze podataka izvukli adresu na kojoj je Zoran fiktivno prijavljen i odmah su otišli tamo. Međutim, ispostavilo se da ga stanari zgrade u Glasinačkoj ulici, u beogradskom naselju Zvezdara, ne poznaju. Prema navodima policije, pretnja je shvaćena ozbiljno i iz same analize pisma je utvrđeno da se radi o poremećenoj osobi. Po načinu pisanja ustanovljeno je da je autor izuzetno revoltiran i spreman na svašta zbog navodne nepravde koja mu je učinjena. Više o tome: http://www.alo.rs/stari-alo/Budi_svesna_rasturicu_te/3884.

dem pronašao”, što celu pretnju čini vrlo ozbiljnom. Cela rečenica (3) „Kada te budem pronašao, je*ću te u ta tvoja pogana lažljiva usta” sastoji se od zavisne rečenice sa gagolom u futuru II i više rečenice sa glagolom u futuru I. U ovom slučaju, futur II ili futur egzaktni, označava radnju koja je uslov za izvršenje neke druge (slično realnim uslovnim rečenicama). Iako u ovom slučaju futur II ima sintaksičku funkciju načina (modusa), on se ipak razlikuje od glagolskog načina potencijala. Uslovnom rečenicom „Kada te budem pronašao” iskazan je realni, ostvarljiv uslov, a ne hipotetičan ili zamišljen; realizacija takvog uslova je izvesna, njegovo otvarenje je verovatno jer glagol „pronaći” implicira da pretitelj traži žrtvu ili čeka idealnu priliku da se žrtva pojavi na određenom mestu; stepen verovatnoće da će se uslov ostvariti i omogućiti vršenje druge radnje je velik. S druge strane, žrtva je žena i s razlogom veruje da je pretitelj sposoban da realizuje pretnju – pretitelj je muškarac. Stoga, možemo reći da je pretnja vrlo ozbiljna, a stepen rizika visok. U ovom slučaju je sasvim opravdano pokrenuti istragu, pronaći i lišiti slobode pretitelja i tako sprečiti buduće krivično delo.

3. Nejezički kontekst (faktori) u utvrđivanju pretnje

Kao što se može videti iz dosadašnje analize, pretnja ne mora imati neku posebnu formu ili formulaciju; ona može biti iskazana nekom sugestijom i obično ne sadrži sve elemente iz definicije pretnje. S druge strane, percepcija slušaoca može biti toliko iskrivljena da obična izjava može biti protumačena kao pretnja kada ona, zapravo, nije ni namerena kao takva (kao u slučaju Fulmera). Dalje, videli smo da nije dovoljno samo utvrditi da

je pretnja izrečena, već i koliko ozbiljno tu pretnju treba shvatiti, jer se čin prećenja ne shvata uvek kao čin izvršenja.

Policija, tužilaštva i sudovi prilikom utvrđivanja pretnje uzimaju u obzir, manje-više, dva elementa: (1) osoba koja preti mora imati sposobnost da izvede delo i (2) uslovi izjave moraju opravdati razloge za privođenje počinioca. Sud ne uzima u obzir tehničku analizu izgovorenih reči da bi dokazala optužbe protiv nekog lica, već uzima (nejezički) kontekst u kojem je navodna pretnja nastala i sve druge propratne okolnosti.

Pre pokretanja kriminalističke istrage, policija bi trebalo da uzme u obzir i nejezičke faktore, tj. informacije koje su dostupne samo policiji, kad donosi odluku da li je u pitanju ozbiljna pretnja: 1) govornikove istinske namere; 2) slušaočevu razumevanje ozbiljnosti pretnje; 3) propratne okolnosti pretnje.

Namere govornika. Govornik mora sa umišljajem, svesno ili nesmotreno da izrekne izjavu kojom zastrašuje žrtvu pretnjom fizičke sile ili prisiljava žrtvu da učini nešto protiv svoje volje, nasiljem ili uništavanjem imovine. Sasvim je irelevantno da li govornik namerava da ostvari pretnju. Dženifer Rotman²³⁰ predlaže sledeće faktore koji mogu pomoći da se utvrdi namera: a) postoji velika verovatnoća da će pretnja stići do ciljane žrtve ili njenih saradnika, a stvarni primalac poruke je nebitan; b) govornik je predočio svoju nameru drugima; c) govornik je ranije upućivao pretnje; d) navodna pretnja je u suprotnosti sa poznatim govornikovim verovanjima kao što je, na primer, priznato verovanje u nenasilje.

Brus Frejzer²³¹ predlaže slične faktore za utvrđivanje ozbiljnosti pretnje: da li je pretitelj sposoban da ostvari svoju pretnju? Da li je osoba visoka 160 cm i teška 50 kg pretela da će prebiti

²³⁰ Rothman, *supra* note 57.

²³¹ Fraser, *supra* note 5, p. 170.

svog kolegu koji je visok 2 metra i težak 90 kilograma ili je osoba dovoljno velika i snažna da ostvari svoju pretnju? Ako je pretio da će upotrebiti pištolj, da li on poseduje pištolj ili ima pristup oružju i da li ume da rukuje pištoljem? Sledeće, da li pretitelj ima priliku da ostvari pretnju? Da li je, na primer, zvao nekog svog prijatelja iz zatvora i pretio mu da će ga srediti zato što ga je prijavio policiji ili je poziv došao iz susedne kuće ili prostorije? Kakav je odnos između pretitelja i žrtve? Da li su to dva brata koja stalno prete jedan drugom ili se oni jedva poznaju, odnosno uopšte ne poznaju? Kakvo je bilo mentalno stanje pretitelja u trenutku kada je pretio? Da li je bio trezan ili je bio iscrpljen, pijan? Kakva mu je istorija upućivanja pretnji, na primer, na radnom mestu i van njega? Da li je ranije pretio? Ako je ranije pretio, da li je te pretnje ostvario ili bi ih brzo zaboravio? Da li se pretitelju isplati da ostvari pretnju? Ako je cena koju treba da plati mala, onda je kredibilitet pretnje veći. I poslednje, kada je govornik uputio pretnju, da li je bio ljut, da li je rekao stvari koje nagoveštavaju njegovu ljutnju ili je bio staložen i promišljen?

Primaočevo razumevanje ozbiljnosti pretnje. Na primer, kako je reagovao primalac poruke kada je čuo pretnju? Da li je odmah pozvao policiju ili se nasmejao i otišao sa društvom na piće?

Propratne okolnosti koje su relevantne za pretnju. Na primer, da li je još neko osim žrtve čuo pretnju? Da li je pretitelj imao institucionalnu moć da uputi pretnju toj osobi? Kojim nepovoljnim činom je prećeno? Da li će primalac poruke biti ubijen, pretučen, gađan nekim predmetom, ili će dobiti otkaz? Da li se pretnja dogodila na privatnom posedu ili na javnom mestu, ili na radnom mestu ili van radnog mesta? Šta je bio povod za pretnju? Da li je primalac vređao pretiteljevu ženu, da li je puštao preglasnu muziku i uznemiravao okolinu, ili se pretitelju nije dopao način na koji ga je žrtva pogledala?

Pored ova tri faktora moraju se uzeti u obzir i kulturne razlike koje okružuju upućivanje pretnji. Prema Tomasu Kochmanu (Thomas Kochman),²³² neki narodi kada upute pretnju osećaju se obaveznim da je ostvare da bi sačuvali ugled i dostojanstvo kao kod Anglosa. S druge strane, Afroamerikanci često prete, ali bez namere da pretnju ostvare. Dalje, neke kulture tretiraju pretnje mnogo ozbiljnije od drugih. Na primer, strah od odlaska u zatvor kod Japanaca je mnogo veći nego kod Amerikana. Postoje i kulture u kojima su pretnje i agresija retkost, a to su tzv. „nežni ljudi“ (gentle people) kao što su Tasi sa Filipina.²³³

Kada je reč o muškarcima i ženama, istraživanja su pokazala da muškarci češće koriste pretnje od žena, kao sredstvo postizanja cilja, a to može biti funkcija relativne snage i dostupnih resursa. Muškarci su krupniji i snažniji, pa stoga i ona moćnija strana koja efektno prete onoj slabijoj strani – ženama, jer one nemaju kapacitet da efektno zaprete jačoj strani - muškarcima.²³⁴

Iz svega navedenog može se zaključiti da ne postoji algoritam koji se može primeniti na iskaz (diskurs) i tako zaključiti da li je izrečena ozbiljna pretnja, već je neophodno sagledati pretnju iz više aspekata i prilikom procene stepena ozbiljnosti pretnje neophodno je uzeti u obzir: značenje reči, slušaćevo razumevanje pretnje, istinite namere govornika i sve navedene faktore, kada procenjujemo preteći jezik. Analizom samo jednog aspekta nije moguće utvrditi da li se iskaz čuje kao pretnja i koliko ozbiljno treba shvatiti nečije reči; same reči nisu dovoljne i neophodno je staviti iskaz u njegov kontekst (jezički i nejezički) da bismo utvrdili da li je pretnja iskazana i koliko ozbiljno je treba shvatiti.

²³² Kochman, T.: *Black and White Styles in Conflict*, University of Chicago Press, 1981, p. 47.

²³³ Fraser, *supra* note 5, p. 171.

²³⁴ Milburn, *supra* note 64, p. 123.

4. Profilisanje autora na osnovu pisanog jezičkog izraza

Profilisanje autora je problem koji dobija sve veći značaj u trenutnom globalnom sistemu komunikacija, naročito je od koristi policijskim službama u identifikovanju karakteristika izvršio-oca krivičnog dela – kada postoji premalo, previše ili nijedna osumnjičena osoba.

Profilisanje autora je postupak predviđanja jedne ili više osobina autora. Profil autora sastoji se od dobijenog niza jedne ili više predviđenih osobina. Za razliku od pripisivanja autorstva, postupak profilisanja autora je moguć čak i kada ne postoji kontrolni uzorak pisanog teksta od poznatih kandidata. Brojni rešeni slučajevi govore da je, sa varirajućim stepenom preciznosti, moguće dosta toga reći o autoru na osnovu analize samog teksta.

U slučajevima koji se odnose na utvrđivanje profila autora raznih pretećih pisama, zahteva za otkup u slučajevima otmice, iznude novca, poruka sa mobilnih telefona, analize pisama koja sadrže ucenu, zastrašivanje svedoka, pisma progonitelja i raznih drugih vrsta zastrašivanja i iznuđivanja, rezultati sociolingvističkih istraživanja, dijalektološka geografija i leksikografija mogu pomoći u identifikovanju jezičkih obeležja koja ukazuju na autorovo regionalno poreklo, pol, starosne godine, socijalnu i versku pripadnost, nivo obrazovanja pa čak i zanimanje. Međutim, ti tekstovi su često vrlo kratki, što otežava postupak identifikacije i ponekad sve što lingvista može da uradi je da ukaže, ako postoje indicije, na regionalne i socijalne varijable u pisanju. Takođe, postoji problem u vezi nepoznatih tekstova u kojima autori pokušavaju da sakriju svoj jezik, da imitiraju stil pisanja nekog drugog – takvi naponi obično podrazumevaju svesnije aspekte upotrebe jezika. Malo se zna o tome i neophod-

na su dalja istraživanja. No, bez obzira na sve probleme, ova praksa pokazala se od velike pomoći policijskim službama u postupku eliminacije osumnjičenih.

Ovo ćemo praktično pokazati na slučaju otmice na kojem je radio profesor Rodžer Šaj. Zahtev za otkup pronađen je pred vratima kuće roditelja jedne otete devojčice.

4.1. Studija slučaja: iznuda

Da li želite da vidite svoju dražesnu devojčicu ponovo? Stavite 10.000 dolara u kešu u torbu za pelene. Ubacite je u zeleni kontejner za smeće na đavoljoj stazi na uglu 18-te i Karlsonove. Ne dovodite nikoga sa sobom. Bez pandura! Dođite sami! Posmatraču vas sve vreme. Ako ikoga vidim, dogovor otpada i vaša ćerka je mrtva!!²³⁵

Nakon analize ovog zahteva za otkup, profesor Šaj je pozvao policiju i pitao ih da li na listi osumnjičenih imaju obrazovanog muškarca iz Akrona u Ohaju, pošto su jezički podaci ukazivali na takvu osobu kao mogućeg autora.²³⁶ Policija je zaista imala jednog muškarca iz Akrona na listi osumnjičenih. Odmah je priveden i u toku saslušanja taj muškarac je sve priznao i odmah je uhapšen.

Jezik upotrebljen u ovoj poruci mnogo toga je rekao Šaju o autoru. On je odmah primetio nekoliko pravopisnih grešaka:

²³⁵ Izvorni tekst na engleskom jeziku: Do you ever want to see your precious little girl again? Put \$10,000 cash in a diaper bag. Put it in the green trash can on the devil strip at corner 18th and Carlson. Don't bring anybody along. No kops!! Come along! I'll be watching you all the time. Anyone with you, deal is off and dautter is dead!!!

²³⁶ Shuy, R.: <http://www.pbs.org/speak/seatosea/americanvarieties/DARE/profiling/>.

kops, kan i dautter. Šaj se zapitao ko to ne ume da napiše reči *cops* (panduri), *can* (moći) i *daughter* (kćerka), ali ume da napiše reč *precious* (dražesna). Ako neko ume da napiše reč *precious*, sasvim je verovatno da ume da napiše i reč *daughter*. Kada neobrazovani prirodni govornici engleskog jezika, objašnjava Šaj, greše u pisanju ovih reči, oni to ne rade tako. Šaj je zaključio da se ova osoba pretvara da ne ume da piše da bi sakrila svoj identitet i predstavila se kao neobrazovana osoba, jer postoje dokazi koji pokazuju da je ta osoba prilično obrazovana. Pored toga što ume da piše reči kao što su *precious*, *diaper* i *watching*, upotreba interpunkcije je dobra, i struktura rečenice pokazuje tečnost i poznavanje pisanog jezika. Pored nivoa obrazovanja izrazi koje upotrebljavamo mogu odati i naše regionalno poreklo. U ovom zahtevu upotreba izraza *devil strip* odala je regionalno poreklo ovog anonimnog autora. Da to nije napisao, možda bi danas bio slobodan čovek. *Devil strip* znači travnjak ili travnata staza između trotoara i puta, ali samo u Akronu u Ohaju.

Iz ovog primera proizilaze dva važna zaključka. Prvo, lingvistika može da pomogne u izgrađivanju profila, ali ne može da utvrdi identitet. Drugo, ma koliko osoba pokušavala da sakrije svoj jezik, ima toliko toga što ona ne može svesno da kontroliše. Ovde imamo dokaz, kao što su namerne ortografske greške, da je ovaj muškarac pokušao da sakrije svoj jezik, ali nije mogao da sakrije izraz koji ga je odao – *devil strip*.

4.2. Studija slučaja: „Unabombaš“

Unabombaš²³⁷ je jedan od najpoznatijih serijskih ubica u Sjedinjenim Američkim Državama, čovek koji je uspeo da ostane neotkriven 18 godina. To je bila najskuplja kriminalistička istraga

²³⁷ Više o tome: <http://www.unabombertrial.com>.

u istoriji FBI-ja, koja je trajala od 1978. do 1996. godine. Unabombaš²³⁸ je u tom periodu poštom slao paket bombe univerzitetima i avio-kompanijama. Njegove bombe su prouzrokovale veliku materijalnu štetu, odnele tri života i ranile 23 ljudi.

FBI je napravio psihološki profil Unabombaša na osnovu nekoliko poruka koje je on ponekad slao uz paket bombe. Prema njihovom profilu, Unabombaš je bio neobrazovani mladić, star oko 25 godina, verovatno zaposlen kao fizički radnik na aerodromu i najverovatnije sa Istočne obale. Međutim, taj profil je bio potpuno pogrešan i usmerio je kriminalističku istragu FBI-ja u pogrešnom pravcu. Agenti FBI-ja, koji su imali samo beleške i pisma slata uz bombe kao mogući jezički trag, obraćaju se 1995. godine profesoru lingvistike Rodžeru Šaju za pomoć. Za lingvistu kao što je Rodžer Šaj ti tekstovi su bili bogat izvor informacija o bombaševom geografskom poreklu, verskoj pripadnosti, starosnom dobu i nivou obrazovanja.

U nekim Unabombaševim porukama profesor Šaj je pronašao nagoveštaje o njegovom geografskom poreklu. Na primer, Unabombaš je pričao o odlasku "na sijere" (eng. in the sierras) u večernjim satima da se opusti i razmišlja. Prema Šaju, ovu zajedničku imenicu za označavanje planinskih predela upotrebljavaju samo stanovnici Zapadne obale, posebno u severnoj Kaliforniji, gde planine Sijera Nevade postoje. Na osnovu toga što pisac nije upotrebljavao leksemu "sijera" kao vlastitu imenicu, Šaj je zaključio da je to bio njegov opšti pojam za planinske predele, što je ukazivalo da je proveo dovoljno vremena u severnoj Kaliforniji i mogao da usvoji taj termin. Budući da nije pronašao primere upotrebe drugih geografskih pojmova karakterističnih za zapadni deo SAD-a kao što su „ranch“

²³⁸ „Unabombaš“ (engl. *Unabomber*) je ime kojim je FBI nazvao nepoznatog bombaša zato što je slao paket bombe univerzitetima i avio-kompanijama.

(ranč), „mesa“ (visoravan), „gulch“ (jaruga) ili „butte“ (strmo brdo), ni u bombaševim porukama ni u njegovom „Manifestu“, Šaj je pretpostavio da je Unabombaš možda živio u severnoj Kaliforniji samo neko vreme.

Unabombašev „Manifest“ objavljen u „Njujork tajmsu“ i „Vašington postu“ pružio je Šaju informacije o bombaševoj verskoj pripadnosti. Šaj je uočio čestu upotrebu izraza kao što su „nečiste misli“, „kolevka do groba“, „lični demoni“, „Božija volja“ i reči „greh“. ²³⁹ U manifestu se iznose i argumenti protiv kontrole rađanja, telesnog kažnjavanja dece i druge ideje koje su, prema Šaju, u skladu sa verskim, najverovatnije katoličkim, vašpitanjem. ²⁴⁰

Ukratko, na osnovu reči koje je Unabombaš upotrebio u porukama i „Manifestu“, Šaj je zaključio da je u pitanju obrazovan muškarac srednjih godina (oko 50 u vreme kada je pisao poruke), verovatno doktor nauka ali ne društvenih, katolik, poreklom iz Čikaga i da je živio neko vreme u severnoj Kaliforniji. ²⁴¹ Međutim, iako se profil koji je uradio profesor Šaj u potpunosti poklopio sa profilom čoveka koji je uhapšen, on nije direktno doveo do pronalaženja Teodora Kazinskog, već je za to zaslužan njegov brat Dejvid Kazinski (David Kaczynski).

Nakon što su novinske kuće „Vašington post“ i „Njujork tajms“, uz odobrenje FBI-ja, objavile Unabombašev čuveni „Manifesto“, jer je pretio da će ponovo poslati bombu ukoliko ga ne objave, Dejvid Kazinski, Unabombašev brat, prepoznao je

²³⁹ Kao u ovom primeru: “He has permitted personal loyalty to supersede his loyalty to the system, and that is “nepotism” or “discrimination,” both of which are terrible **sins** in modern society”. Ceo manifest može se naći na: <http://www.paulcooijmans.com/psychology/unabomber.html>.

²⁴⁰ Više o ovom slučaju: DARE’S Newsletter, Vol. 4, No. 3, 2001.

²⁴¹ Shuy, R.: *Creating Language Crimes: How Law Enforcement Uses and Misuses Language*. Oxford University Press, 2005, p. 181.

neke omiljene uzrečice svog brata u „Manifestu“ i odmah je pozvao FBI. Teodor Džon Kazinski (Theodore John Kaczynski), Unabombaš, rođen 22.5.1942. u Čikagu, Illinois, doktor nauka, radio kao profesor matematike na Univerzitetu u Kaliforniji uhapšen je 1996. godine u svojoj kolibi u Montani.

Ako prihvatimo opšti stav da ljudi upotrebljavaju 99% jezika na isti način, onda, kako kaže Šaj, samo 1% jezika sadrži varijabilnost koja se može upotrebiti da nas diferencira jedne od drugih i forenzički lingvisti koriste taj 1% da pomognu policijskim službama i privatnim kompanijama u otkrivanju ljudi koji prete ili obavljaju nezakonite radnje, najčešće pomoću profilisanja osobe na osnovu jezičkog izraza.²⁴²

²⁴² Lingvisti koji rade na profilisanju osobe na osnovu pisanog jezičkog izraza smatraju da čak ni dijalektolozi ili sociolingvisti ne mogu znati sve varijacije u datom jeziku. Pored obrazovanja i iskustva, oni moraju imati, tj. praviti prilično dobru ličnu biblioteku rečnika, stručnih udžbenika i istraživačkih studija o regionalnim i socijalnim varijacijama datog jezika. Američkim forenzičkim lingvistima rečnik DARE (Dictionary of American Regional English) ogromna je pomoć u takvom radu.

Zaključna razmatranja

Problematika pretnji, s obzirom na značaj i društvenu opasnost, nije adekvatno tretirana od strane zakonodavnih tela i pravosudnih organa, kako u svetu tako i kod nas. Razlog takvog viđenja pretnje su mnoge dotadašnje teorije koje su tumačile pretnje kao namerno ili bezobzirno remećenje čovekovog emocionalnog stanja. Međutim, nakon mnogih realizovanih pretnji – ubistava slavnih ličnosti, novinara, sudija, političara, šefova država i uništenih zgrada – došlo je do promena u krivičnompravnom zakonodavstvu. Govor i pisani jezički izraz koji sadrže pretnju počeli su da se kažnjavaju, što je ujedno stvorilo i probleme vezane za utvrđivanje stvarne pretnje, odnosno tumačenje značenja.

Glavni cilj ovog istraživanja bio je da predstavi forenzičku lingvistiku, novu granu forenzičkih nauka, demonstrira primenu njenih metoda u analiziranju forenzičkih tekstova, naročito onih metoda značajnih za analizu pretećeg jezika i objasni govorni čin pretnje.

Budući da analiza pretnje podrazumeva diferenciranje pretnje od “nepretnje”, u zavisnosti od iskaza ili govornih činova sa kojim se poredi, u istraživanju su objašnjene one oblasti lingvistike koje najviše doprinose razumevanju izjava koje laici smatraju „pretnjom” – pragmatika, teorija govornih činova i kontekst. Težište je stavljeno na ove tri oblasti iz više razloga: prvo, govornici i pisci često ne povezuju direktno reči sa značenjem koje žele da prenesu; drugo, tumačenje namerenog značenja prepušteno je slušaocu, odnosno čitaocu, koji takođe može

neuspešno povezati izraze sa govornikovim, odnosno pišćevim, namerenim značenjem i pogrešno protumačiti ono što govornik ili pisac misli pod datim iskazom, što sve skupa može dovesti do loše komunikacije, konflikta, a na kraju i sudskog spora; treće, pretnja je govorni (ilokucion) čin, te se, sasvim razumljivo, može objasniti ili razgraničiti od drugih govornih činova pomoću teorije govornih činova.

U analizi govornog čina pretnje, odnosno utvrđivanju elemenata koji konstituišu pretnju, primenjen je pragmatički model, odnosno Frejzerovi uslovi za uspešno izvođenje govornog (ilokucionog) čina pretnje.

S obzirom na to da je pretnje ponekad vrlo teško diferencirati od upozorenja, zato što imaju dosta zajedničkih karakteristika – npr. oba govorna čina se odnose na događaje ili stanja stvari koja će se verovatno dogoditi ili promeniti u budućnosti – u knjizi su pažljivo opisani kriterijumi na osnovu kojih ih je, koliko-toliko, moguće razlikovati. Na primer, zastrašivanje je zajednička karakteristika i pretnjama i upozorenjima, ali postoji razlika u strahu – strah koji može proizaći iz upozorenja jeste strah koji proističe iz situacije koja postoji, dok strah, u slučaju pretnje, nastaje iz situacije koju stvara sam govornik. U analizi dva slučaja na srpskom jeziku, odnosno utvrđivanju uspešne direktne pretnje, primenjeni su Frejzerovi uslovi, koji su nam pomogli da utvrdimo da u jednom slučaju nije bila izrečena pretnja, već sarkastičan komentar, dok je drugi iskaz ocenjen kao prava ozbiljna pretnja.

Pored problema koji se odnose na utvrđivanje stvarne pretnje, u istraživanju smo naišli i na problem tumačenja indirektnih pretnji – sudovi ih odbacuju kao beznačajne ili, kao u slučaju Brankice Stanković, pogrešno tumače. Iako indirektna pretnja nisu tako jasne kao direktne, treba ih kažnjavati zato što i one proizvode sve one strahove koje mogu prouzrokovati di-

rektne pretnje. U istraživanju su predstavljena Jamanakina pravila za utvrđivanje indirektno pretnje i primenjena u analizi pretnje upućene Brankici Stanković. Pitanje da li je neki iskaz pretnja, hiperbola ili mišljenje bitno je za pokretanje kriminalističke istrage, jer se od policije očekuje da razluči to razliku i dodeli dodatnu zaštitu žrtvi. U slučaju Brankice Stanković policija je pravilno postupila dodelivši joj zaštitu, ali je sud okvalifikovao spornu izjavu kao krivično delo uvrede i oslobodio okrivljene, što se ne slaže sa rezultatima naše analize.

Ovim istraživanjem ukazujemo na više opasnosti: a) pretnja za obične građane koji govore svakodnevnim jezikom, a koji tek ulaze u sudski postupak, može imati značenje koje se bitno razlikuje od pravne definicije na koju se oslanjaju učesnici u predsudskom (policija) i sudskom postuku (sudija, tužilac, ili branilac); b) percepcija slušaoca može biti toliko iskrivljena da obična izjava može biti protumačena kao pretnja kada ona, zapravo, nije ni namerena kao takva – kao u slučaju Kevina Fulmera, gde je slušalac pogrešno povezo izraz sa govornikovim namerenim značenjem i c) na opasnost koja leži u nerazlikovanju govornog čina pretnje od drugih govornih činova – npr. predviđanja, kao u slučaju Dejvida Hofmana.

Dalje, razmatranjem studije slučaja u svetskoj kriminalističkoj praksi pokazali smo da su u prošlosti napravljene ozbiljne (namerne ili nenamerne) greške u postupku prikupljanja dokaza, odnosno dokazivanja učešća osumnjičenih u ostvarenju određenog krivičnog dela. Te greške su bile toliko velike da su dovele do presuda kojima su izricane smrtne kazne, kao u slučaju Timoti Evansa i Dereka Bentlija. Nakon analize spornih iskaza – stilostatističke analize Evansovih iskaza, a diskurs analize Bentlijevog priznanja – utvrđeno je da su Evans i Bentli, osuđeni na kaznu smrti za ubistvo, zapravo bili nevini.

S druge strane, pokazali smo da određeni metodi forenzičke lingvistike, konkretno sociolingvističko profilisanje autora i metod identifikacije autora na osnovu pisanog jezičkog izraza, mogu biti od koristi u identifikovanju karakteristika izvršioca krivičnog dela – kada postoji mnogo, malo ili nijedna osumnjičena osoba.

Sociolingvističko profilisanje autora pokazalo se od velike pomoći policijskim službama u postupku eliminacije osumnjičenih, a brojni rešeni slučajevi govore da je, sa varirajućim stepenom preciznosti, moguće dosta toga reći o autoru na osnovu analize samog teksta, kao u slučaju „Unabombaša“ i anonimnog zahteva za otkup.

Lingvistički metod identifikacije našao je primenu u kriminalističkim istragama u cilju utvrđivanja autentičnosti oproštajnih pisama u slučajevima samoubistava, otkrivanja autora raznih pretećih pisama, zahteva za otkup u slučajevima otmice, tekst poruka sa mobilnih telefona ili pisama progonitelja, ali i u građanskim sporovima u slučajevima kada je sporan autor testamenta ili ugovora o doživotnom izdržavanju i tome slično.

Usled sve češće upotrebe elektronskog pisanog medija, kao što su imejlovi, blogovi ili SMS poruke, štampača umesto pisaće mašine i sve ređe upotrebe olovke, povećala se potreba za identifikacijom autorstva na osnovu jezika i lingvističkom ekspertizom u ovoj oblasti. Utvrđivanja autorstva štampanih ili na kompjuteru otkucanih tekstova pomoću tradicionalnih tehnika analiziranja dokumenata, kao što je, na primer, analiza rukopisa (grafologija), više nije moguće. Međutim, kada je reč o autorstvu, naročito ukazujemo na razliku između fizičkog stvaranja teksta i kreiranja njegove sadržine. Ima slučajeva gde ne postoji dilema da li je tekst napisala (ili otkucala na pisačkoj mašini, odnosno kompjuterskoj tastaturi) određena ruka ili izgovorio određeni glas, već se postavlja pitanje ko je stvarni autor

te poruke, a najočigledniji primeri takvih sumnji su oprostajna pisma u slučajevima samoubistava.

U vremenu razvoja i primene sve sofisticiranijih prikrivenih kriminalističkih operacija, tehnologija i kriminalističkih metoda za prikupljanje obavještenja, obezbeđivanje tragova ili dokaza za pokretanje krivičnih postupaka protiv osoba za koje se sumnja da pripremaju, učestvuju ili su učestvovala u kriminalnim deliktima, neključivanje stručnjaka za forenzičku lingvistiku, odnosno metoda forenzičke lingvistike, kako sa stanovišta dokazivanja tako i sa stanovišta odbrane, može uticati na validnost samih dokaza kojima se dokazuje krivica osobe u krivičnom postupku, s jedne strane, dok s druge može umanjiti pravo na korišćenje svih znanja koja savremena nauka pruža da bi se dokazla nevinost osobe kojoj se stavlja na teret izvršenje određenog kriminalnog delikta.

Ovom knjigom se, naime, ne iscrpljuju sva pitanja i buduća istraživanja. S obzirom na to da je ova disciplina u Republici Srbiji na marginama, ovim istraživanjem dajemo doprinos njenom bržem razvoju, što će joj, nadamo se, omogućiti da postane deo pravne regulative i nađe primenu u krivičnopravnom sistemu Srbije.

Skraćenice

- AETAP – Association of European Threat Assessment Professionals
- ATAP – Association of Threat Assessment Professionals
- BAU-1 – Behavioral Analysis Unit -1
- CATAP – Canadian Association of Threat Assessment Professionals
- CSI – Crime Scene Investigation
- COC – Criminally Oriented Communication
- DARE – Dictionary of American Regional English
- ECSP – Exception Case Study Project
- FBI – Federal Bureau of Investigation
- FBP – Federal Bureau of Prisons
- FLDD – Forensic Linguistic Differential Diagnosis
- FRE – Federal Rules of Evidence
- IAFL – International Association of Forensic Linguists
- IAFPA – International Association for Forensic Phonetics and Acoustics
- NASA – National Aeronautics and Space Administration
- NIJ – National Institute of Justice
- NCAVC – National Center for Analysis of Violent Crime
- NCIS – Naval Criminal Investigative Service
- USSS – United State Secret Service

Literatura

- Adams, H. S.: *Statement Analysis: What Do Suspects' Words Really Reveal?*, FBI Law Enforcement Bulletin, October 1996.
- Al-Shorafat, M.: *Indirect threat*, Word, 39 (3), 1988, pp. 225-227.
- Aleksić, Ž., Milovanović, Z.: *Kriminalistika*, Pravni fakultet Beograd, 1991.
- Ardal, P.: *And That's a Promise*, The Philosophical Quarterly, 18(72), 1968, pp. 225-237.
- Baldwin, D.: *Thinking about threats*, The Journal of Conflict Resolution, XV, 1 (March 1971), pp. 71-78.
- Baayen, R. H., van Halteren, H. and Tweedie, F. J.: *Outside the cave of shadows: using syntactic annotation to enhance authorship attribution*, Literary and Linguistic Computing, 11: 110-20, 1996.
- Betts, R.: *Nuclear Blackmail and Nuclear Balance*, Chapter One, Risks, Threats, and Rationales, Washington, D.C.: Brookings Institution, 1987.
- Black, H. C., Nolan, J.R, and Nolan-Haley, J.M.: *Black's Law Dictionary*, 6th ed., West Publishing, St Paul, 1990.
- Borum, R., Fein, R., Vossekuil, B., Berglund, J.: *Threat Assessment: Defining an Approach for Evaluating Risk of Targeted Violence*, Behavioral Sciences and the Law vol. 17, No 3, 1999, pp. 323-337.
- Bucholtz, M.: *The politics of transcription*, Journal of Pragmatics, Vol. 32, 2000, pp. 1439-1465.
- Caruso, R.: *Reciprocity in the Shadow of Threat*, International Review of Economics, Vol. 55, No. 1-2, 2007, pp. 91-111

- Chasky, C.: *Empirical evaluations of language-based author identification techniques*, *Forensic Linguistics*, 8/1, 2001, 1-65.
- Chasky, C.: *Who's At The Keyboard? Authorship Attribution in Digital Evidence Investigations*, *International Journal of Digital Evidence* 4(1), 2005, pp.1-13.
- Coulthard, M.: *An Introduction to Discourse Analysis*, Longman, 1977.
- Coulthard, M.: *Forensic Discourse Analysis*, u knjizi: *Advances in Spoken Discourse Analysis*, UK: Routledge, 1992.
- Coulthard, M.: *Making text speak: the work of forensic linguist*, *Studia Anglica Posnaniensia*, 33: 117-130, 1998.
- Coulthard, M.: *Author Identification, Idiolect, and Linguistic Uniqueness*, *Applied Linguistics*, 25/4, 2004, p. 431-447.
- Coulthard, M., Johnson, A.: *An Introduction to Forensic Linguistics: Language in Evidence*. Routledge, 2007.
- Cunningham, K.: *Threats, Promises, and Credibility in International Relations*. Rad je izlagan na konferenciji *Journeys in World Politics*, October 9-11, 2008.
- Crystal, D.: *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, 4th ed., Oxford: Blackwell, 1997.
- Crystal, D.: *The Cambridge Encyclopedia of Language*, Cambridge: Cambridge University Press. 1987.
- Crystal, D.: *Linguistics Overview*. In N.J. Smelser and P.B. Bates (eds), *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences* (Pergamon), 8948-54, 2001.
- Čejović, B.: *Krivično pravo - opšti i posebni deo, Dosije*, Beograd, 2006.
- DARE'S Newsletter, Vol. 4, No. 3, 2001
- Deutch, M. and Krauss, R. M.: *The Effect Of Threat Upon Interpersonal Bargaining*, *Journal of Abnormal and Social Psychology*, Vol. 61, No. 2, 1960, pp. 181-189.

- De Morgan, S. E.: *Memoir of Augustus de Morgan by his wife Sophia Elizabeth de Morgan with selections from his letters*, London: Longmans, Green and Co, 1882.
- Douglas, J. E., Burgess, A. W., Burgess, Ressler, R., Douglas, J.: *Crime Classification Manual: A Standard System for Investigating and Classifying Violent Crimes*, 2nd ed., San Francisco, Calif.: Jossey-Bass, 2006.
- Eades, D.: *I don't think it's an answer to the question: Silencing Aboriginal Witnesses in Court*, *Language in Society*, Vol. 29, No. 2, 2000, pp. 161-195.
- Fitzgerald, J. R.: *The FBI's Communicated Threat Assessment Database: history, design, and implementation*, *The FBI Law Enforcement Bulletin*, Vol. 76, No. 2, 2007, pp. 6-9.
- Fraser, B.: *The Role of Language in Arbitration*, u knjizi: Dennis, B. D., Stern, J. L.: *Decisional Thinking of Arbitrators and Judges*, Washington, Bureau of National Affairs, 1981, pp.19-44.
- Fraser, B.: *Threatening Revisited*, *Forensic Linguistics*, vol. 5/2, 1998, pp. 159-173.
- Forsyth, R. S., Holmes, D. I.: *Feature-finding for text classification*, *Literary and Linguistic Computing*, 11(4): 163–174, 1996.
- Gibbons, J.: *Forensic Linguistics: An Introduction to the Language in the Justice System*. Oxford: Blackwell, 2003.
- Grant, C.K.: *Promises*, *Mind*, 58:231, 1949, pp. 359-366.
- Geerds, F.: *Kriminalistik*, Lubeck, 1980.
- Green, J., Franquiz, M., and Dixon, C. *The myth of the objective transcript: Transcribing as a situated act*, *TESOL Quarterly*, Vol. 31, 199, pp. 172-176.
- Grice, H. P.: *Studies in the Way of Words*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 1989.
- Grunberger, R.: *A Social History of the Third Reich*. London: Weidenfeld, Nicolson, 1971.

- Hale, L.: *Hanged in Error*, A Penguin Special: Baltimore, 1961.
- Harris, R. A.: *The Linguistics Wars*, Oxford University Press, 1995.
- Hetherington, A.: *The Real Distinction Between Threats and Offers*, *Social Theory and Practice*, Vol. 25, No. 2, 1999, pp. 211-242.
- Hollien, H.: *Forensic Voice Identification*, Academic Press, USA, 2002.
- Howald, B. S.: *Comparative and Non-Comparative Forensic Linguistic Analysis Techniques: Methodologies for Negotiating the Interface of Linguistics and Evidentiary Jurisprudence in the American Judiciary*, *University of Detroit Mercy Law Review*, Vol. 83, 2005, pp. 285-327.
- Katz, J.J., Fodor, J.A.: *The structure of a Semantic Theory*, *Language* 39, 1963, pp. 170-210.
- Klein, D., O'Flaherty B.: *A game-theoretic rendering of promises and threats*, *Journal of Economic Behavior and Organisation*, 21, 1993, pp. 295-314.
- Kniffka H., et al. eds.: *On Forensic Linguistic Differential Diagnosis*, in *Recent Developments in Forensic Linguistics*, 1996, pp. 75-122.
- Kniffka, H.: *Recent developments in Forensic Linguistics*, Frankfurt: Peter Lang, 1996.
- Kochman, T.: *Black and White Styles in Conflict*, University of Chicago Press, 1981.
- Kresta, L.G.: *Voiceprint Identificatin*, *Nature*, 1962, 196: 1253-1257.
- Kristal, D.: *Kembrička enciklopedija jezika*, Nolit, Beograd, 1996.
- Kristal, D.: *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, Nolit, Beograd, 1998.

- Krivokapić, V.: *Uvod u kriminalistiku*, Nade Desing Beograd - Narodno delo Beograd, 2008.
- Labov, W.: *Sociolinguistic Patterns*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972.
- Lalević, M. S., *Sinonimi i srodne reči srpskohrvatskog jezika*, Leksikografski zavod Sveznanje, Beograd, 1974.
- Leech, G.: *Explorations in Pragmatics and Semantics*, Benjamins, 1980.
- Leech, G.: *Principles of Pragmatics*, Longman, 1983.
- Locard, E.: *Manuel de technique policiere*, Pariz, 1934.
- Lyons, J.: *Semantics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
- Lyons, J.: *Language and Linguistics*, Cambridge University Press, 1981.
- Mannion, D., Dixon, P.: *Authorship attribution: the case of Oliver Goldsmith*, *The Statistician*, 46: 1–18, 1997.
- Martindale, C., McKenzie, D.: *On the utility of content analysis in author attribution: the federalist*, *Computers and the Humanities*, 29: 259–70, 1995.
- McMenamin, G.: *Forensic Linguistics: Advances in Forensic Stylistics*, CRC Press, 2002.
- McDonald, S.: *Exploring the Process of Inference Generation in Sarcasm: A Review of Normal and Clinical Studies*, *Brain and Language* 68, 1999, pp. 486-506.
- Mealand, D. L.: *Correspondence analysis of Luke*, *Literary and Linguistic Computing*, 10: 171–82, 1995.
- Mendenhall, T. C.: *The characteristic curves of composition*, *Science* 9, 1887, pp. 237-252.
- Meloy, J. R., Sheridan, L., Hoffmann J.: *Stalking, threatening, and attacking public figures: a psychological and behavioral*

- analysis, Oxford; New York: Oxford University Press, 2008.
- Milburn, T. W., Watman, K. H.: *On the nature of threat: a social psychological analysis*, Praeger, New York, 1981.
- Morris, Ch.: *Foundations of the theory of signs*, (Part I, first published in 1938). In *Writings on the Theory of Signs*, The Hague: Mouton, 1971, pp. 17-74.
- Mosteller and Wallace: *Applied Bayesian and Classical Inference, The Case of the Federalist Papers* (2nd edn), New York: Springer-Verlag, 1984.
- Nesh, J.: *Two-person Cooperative Game*, *Econometrica* 2, 1953, pp.128–140.
- Olsson, J.: *Forensic Linguistics: An Introduction To Language, Crime and the Law*, London: Continuum, 2004.
- Ostin, Dž.: *Kako delovati rečima*, (ur. M. Radovanović), Matica Srpska, Novi Sad, 1994.
- Pagano, A.: *Negatives in written text* in Coulthard, M.: *Advances in Written Text Analysis*, Routledge, 1994.
- Piper, P., Antonić, I., Ružić, V. i drugi: *Sintaksa savremenoga srpskoga jezika*, Institut za srpski jezik SANU, Beogradska knjiga, Matica srpska, Beograd, 2005.
- Prince, E.: *On the use of social conversation as evidence in a court of law*. In Judith Levi, *Language in the judicial process*, New York: Plenum, 1990.
- Radmilović, Ž.: *Biometrijska identifikacija*, *Polic. sigur.*, Zagreb, broj 3-4, 2008, str. 159-180.
- Rečnik srpskoga jezika*, Matica Srpska, Novi Sad, 2007.
- Radovanović, M.: *Sociolingvistika*, Dnevnik, Novi Sad, 1986.
- Rothman, J. E *Freedom of Speech and True Threats*. *Harvard Journal of Law & Public Policy*, 2001, Vol. 25, No. 1, p. 283.
- Salgueiro, A.: *Promises, Threats, and the Foundation of Speech Act Theory*, *Pragmatics*, 2010, pp. 213-228.

- Schelling, T. C.: *The Strategy of Conflict*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1960, pp. 175-186.
- Searle, J.: A taxonomy of illocutionary acts. In K. Gunderson (ed.), *Language, Mind and Knowledge, Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, vol. VII, Univ. of Minnesota Press, 1975, pp. 344-69.
- Searl, J.: Indirect speech acts. In *Syntax and Semantics, 3: Speech Acts*, ed. P. Cole & J. L. Morgan, pp. 59–82. New York: Academic Press, 1975b.
- Serl, Dž.: *Govorni činovi*, Nolit, Beograd, 1991.
- Shavell, S.: *An Economic Analysis of Threats and Their Illegality: Blackmail, Extortion, and Robbery*, U. Pa. L. Rev, vol. 14, 1992-1993, pp. 1877-1896.
- Shuy, R.: *Language Crimes: The Use and Abuse of Language Evidence in the Courtroom*, Chapter 5, Blackwell, 1993.
- Shuy, R.: *The Language of Confession, Interrogation, and Deception*, SAGE Publication, 1998.
- Shuy, R.: *Creating Language Crimes: How Law Enforcement Uses and Misuses Language*. Oxford University Press, 2005.
- Shuy, R.: *Language in the American Courtroom*, *Language and Linguistics Compass*, 1/1–2, 2007, pp. 100-114.
- Simonović, B.: *Kriminalistika*, Pravni fakultet u Kragujevcu, Institut za pravne i društvene nauke, Kragujevac, 2004.
- Solan, L., Tiersma, P.: *Speaking of crime: the language of criminal justice*, Chapter 19, University of Chicago Press, Chicago, 2005.
- Stanojčić, Ž., Popović, Lj.: *Gramatika srpskoga jezika: udžbenik za I, II, III i IV razred srednje škole*, ZUNS, Beograd, 2005.
- Steiner, H.: *An essay on rights*, Chapter 2: b) Threats and Offers, Blackwell, Oxford, 1994. pp. 22- 30.
- Storey, K.: *The language of threats*, *Forensic Linguistics*, 2/1, 1995, pp. 74-80

- Sturchler, N.: *The Threat of Force in International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007.
- Svartvik, J.: *The Evans Statements: A Case for Forensic Linguistics*, Goteborg: University of Gotenburg Press, 1968.
- Thomas, J.: *Meaning in Interaction. An Introduction to Pragmatics*, New York: Longman, 1995.
- Toplak, M., N. Katz, A.: *On the Uses of Sarcastic Irony*, Journal of Pragmatics, 32, 2000, 1467-1488.
- Trankell, A.: *Was Lars sexually assaulted? A study in the reliability of witnesses and of experts*, Journal of Social and Abnormal Psychology, 1958, 56: 385-95.
- Trow, M.J.: *Let him have it, Chris*, London, Harper Collins, 1992.
- Ustav Republike Srbije, "Sl. glasnik RS", br. 98/2006.
- Woffinden, B.: *Miscarriages of Justice*, Hodder & Stoughton (London), 1987.
- Wunderlich, D.: *Methodological Remarks on Speech Act Theory. Speech Act Theory and Pragmatics*, Dordrecht: Reidel Publishing Company, 1980.
- Yamanaka, N.: *On Indirect Threats*, International Journal for the Semiotics of Law Vol. VIII no. 22, 1995, pp. 37-52.
- Yule, G.: *Pragmatics*, Oxford University Press, 1996.
- Yule, U.: *On Sentence-length as a Statistical Characteristic of Style in Prose, with Application to two Cases of Disputed Authorship*, Biometrika, 31: 356-361, 1939.

Elektronski izvori

- American Academy of Forensic Sciences: www.aafs.org.
- A Short History of Acoustic Phonetics in the U.S.*: <http://www.haskins.yale.edu/Reprints/HL1144>.

- AudioLex: www.audiolex-forensic.com.
- Association of Threat Assessment Professionals: <http://www.atapworldwide.org/>. Association of European Threat Assessment Professionals: <http://www.aetap.eu/>. *Budi svesna rašturiću te*: http://www.alo.rs/stari-alo/Budi_svesna_rasturicu_te/3884.
- British Military and Criminal History: http://www.stephen-stratford.co.uk/evans_christie.htm
- Canadian Association of Threat Assessment Professionals: <http://www.catap.org>.
- Coulthard., M.: *Some Forensic Applications of Descriptive Linguistics*, 2005, <http://www1.aston.ac.uk/lss/staff/coulthardm/>.
- Court of Appeal judgment: www.innocent.org.uk/index.html.
- Daintith, J.: "threat." A Dictionary of Computing. 2004. *Encyclopedia.com*. <http://www.encyclopedia.com>.
- Day, P.: *Coercive Offers Do Not Exist*, Philosophical Notes, No. 24. Libertarian Alliance: www.libertarianalliance.co.uk.
- Derek William Bentley. *A Victim of British Justice?* <http://www.capitalpunishmentuk.org/bentley.html>.
- Dictionary.com Online: <http://dictionary.reference.com/browse/threat>.
- Evidence Act 1995- Sect 79: http://www.austlii.edu.au/au/legis/nsw/consol_act/ea199580/s79.html.
- The Federalist Papers*: <https://www.congress.gov/resources/display/content/The+Federalist+Papers>
- Federal Bureau of Investigation (FBI): www.fbi.gov/hq/lab/labhome.htm.
- Fein, A.R., Vossecuil, B.: *Protective Intelligence and Threat Assessment Investigation: A Guide for Local and State Law Enforcement*, 1998, United States Secret Service: <http://www.secretservice.gov/ntac.shtml>.

- Forensic Linguistics: The International Journal of Speech, Language, and the Law: www.english.bham.ac.uk.
- Forensic Linguistics discussion list, 2012: <https://www.jiscmail.ac.uk/cgi>.
- Grafit u Ljigu: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/135/Hronika/1101704/Prete%C4%87e+poruke+u+Ljigu.html>
- International Association of Forensic Linguists: <http://www.iafl.org>
- International Association for Forensic Phonetics and Acoustics: www.iafpa.net/.
- JP French Associates: www.jpffrench.com.
- Journal of Threat Assessment website: <http://www.informaworld.com/smpp/title~content=t904097166~db=all>
- Korta, Kepa and Perry, John, *Pragmatics, The Stanford Encyclopedia of Philosophy*: <http://plato.stanford.edu/archives/sum2011/entries/pragmatics/>.
- Laboratory for Scientific Interrogation, Inc.: <http://www.lisican.com/id37.htm>.
- Ledford, S. K.: *The Implications of Kumho Tire: Applying Daubert Analysis to Warning Label Testimony in Products Liability Cases*: www.law.indiana.edu/ilj/volumes/v76/no2/ledford.pdf.
- Men Who Hate Women*: <http://www.icenews.is/2012/11/22/facebook-bans-icelandic-womens-right-activist-for-death-threat-re-post/>.
- National Institute of Justice: <http://www.ojp.usdoj.gov/nij>.
- O'Toole, M. E.: *The School Shooter: A Threat Assessment Perspective*, www.fbi.gov/publications/school/school2.pdf.
- Ross, D., "Game Theory", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2009 Edition)*, <http://plato.stanford.edu/archives/fall2009/entries/game-theory/>.
- Schmalberger, T.: *The Study of Threats in International Relations, Beyond Intractability*. Eds. Guy Burgess and Heidi Bur-

-
- gess. Conflict Research Consortium, University of Colorado, Boulder, 2003: <http://www.beyondintractability.org/essay/threats/>.
- Silver bullet: <http://www.worldwidewords.org/qa/qa-sil1.htm>
- Slučaj Unabomber: <http://www.unabombertrial.com>.
- Shuy, R.: <http://www.pbs.org/speak/seatosea/americanvarieties/DARE/profiling/>.
- Statistical Tests Are Unraveling Knotty Literary Mysteries:*
<http://www.freerepublic.com/focus/-news/ f1386274/posts>
- United States Secret Service: <http://www.secretservice.gov/ntac.shtml>.
- The International Journal of Speech, Language, and the Law:* www.english.bham.ac.uk.
- Tiersma, P.: *What is Forensic Linguistics?* [Http://www.languageandlaw.org/FORENSIC.HTM](http://www.languageandlaw.org/FORENSIC.HTM)].
- Thomas Bayes: http://www.scholarpedia.org/article/Bayesian_statistics.
- U.S. Constitution: Fifth Amendment: <http://www.findlaw.com/casecode/constitution/>.
- 108 F3d 1486 - United States v. Fulmer: <http://openjurist.org/108/f3d/1486/united-states-v-fulmer>.

Sadržaj

PREDGOVOR

Uvodna razmatranja

Definisanje predmeta istraživanja	11
Teorijski okvir istraživanja.....	16
Metodologija istraživanja	21

PRVI DEO

Istorijat razvoja i definisanje pojma forenzička lingvistika

1. Definisanje pojma forenzika u teorijskoj misli.....	25
2. Definisanje pojma lingvistika	27
3. Pragmatika: istorijski razvoj	29
3.1. Definisanje pragmatike: distinkcija između semantike i pragmatike	31
3.2. Predmet pragmatičkih istraživanja.....	35
3.2.1. <i>Kontekst</i>	36
3.2.2. <i>Govorni činovi</i>	39
3.2.2.1. Klasifikacija govornih činova	42
3.2.2.2. Direktni i indirektni činovi.....	43
4. Pretnja kao komisivni čin	46
5. Pojam pretnja u (forenzičkoj) lingvistici	49
5.1. Distinkcija između pretnje i drugih govornih činova	50
5.2. Podela pojma pretnja prema načinu izvođenja govornih činova	55
5.2.1. <i>Direktne pretnje</i>	56

5.2.2. Indirektne pretnje	56
6. Pojava forenzičke lingvistike.....	60
7. Definisanje pojma forenzička lingvistika.....	67

DRUGI DEO

Opšta razmatranja o kriminalistici

1. Definisanje pojma kriminalistika	77
2. Forenzička lingvistika kao grana kriminalističke tehnike	81

TREĆI DEO

Istorijat i definisanje pojma pretnja

1. Pretnja kao taktika.....	87
2. Korelacije pretnje i obećanja	92
3. Odnos pretnje i ponude.....	94
4. Prve podele pretnji u teoriji.....	96
5. Razvoj pretnje i kriminalistička nauka.....	98
6. Klasifikacija pretnji prema stepenu rizika.....	104
7. Naučna literatura i definicija pretnje.....	105
8. Pretnja kao teorijski problem	107

ČETVRTI DEO

Metode forenzičke lingvistike u kriminalističkim istragama

1. Opšte napomene o metodama forenzičke lingvistike	113
2. Komparativne metode forenzičke lingvistike	114
2.1. Analiza glasovnih otisaka	115
2.2. Pripisivanje autorstva	117
2.2.1. Komparativne tehnike pripisivanja autorstva.....	122

3.	Nekomparativne tehnike	124
3.1.	Pripisivanje autorstva indirektnim sredstvima.....	125
3.1.1.	Studija slučaja: Derek Bentli	127
4.	Profilisanje autora	133
5.	Analiza iskaza	134
5.1.	Analiza iskaza kao istražna tehnika	135
6.	Analiza diskursa	138
7.	Analiza priznanja	140
7.1.	Studija slučaja: Robert Alben.....	140

PETI DEO

Forenzička lingvistika u kriminalističkim istragama pretnje

1.	Metode forenzičke lingvistike u utvrđivanju pretnje	149
2.	Pragmatička analiza pretnje	151
2.1.	Analiza slučaja: pretnja ili sarkastičan komentar... ..	152
2.2.	Analiza slučaja: indirektna pretnja	155
2.3.	Studija slučaja: namereno i protumačeno značenje....	159
2.4.	Analiza slučaja: značenje i upotreba potencijala i pogodbenih rečenica	161
2.5.	Analiza slučaja: upotreba glagolskog oblika futur I.....	164
3.	Nejezički kontekst (faktori) u utvrđivanju pretnje	166
4.	Profilisanje autora na osnovu pisanog jezičkog izraza ...	170
4.1.	Studija slučaja: iznuda	171
4.2.	Studija slučaja: „Unabombaš“	172

Zaključna razmatranja

Skraćenice.....	183
Literatura	185
Elektronski izvori.....	192

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

343.983:81'23
343.85

НИКОЛИЋ Новаковић, Лидија

Forenzička lingvistika : Primena metoda forenzičke lingvistike u kriminalističkim istragama pretnje / Lidija Nikolić-Novaković. - Banja Luka : Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, 2017 (Banja Luka : Grafopapir). - 199 str. ; 21 cm

Tiraž 200. - Skraćenice: str. 183. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 185-195.

ISBN 978-99976-22-19-8

COBISS.RS-ID 6338840